

սիւն

1969

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

6849-7470

Նորին Ամենապատուութիւն
Տ. եղիշէ Արքեպիսկոպոս Տէրտէրեանի
Պատրիարքին Հայոց Երուսաղէմի
Երուսաղէմ

Աստուծոյ ոգորմութեամբ, վերստին կանգնած Նոր Տաք-
ւոյ սեմին, կ'ողջունենք լուսափայլ յիշատակը Փրկչին մեր Քրիս-
տոսի, եւ Անոր իջման Տեղէն ի Հայաստան աշխարհ, Ամենայն
Հայոց Սուրբ Էջմիածնէն, կը բերենք օրհնութիւն եւ բիւր բարի
մաղթանքներ Ձերդ Ամենապատուութեան, Սուրբ Աթոռոյդ զին-
ւորեալ միաբանութեան ու համայն մեր հաւատացեալ զաւակնե-
րուն:

Սուրբ Ծննդեան երկնառաք շնորհները՝ սիրոյ եւ խաղա-
ղութեան, թող իջնեն ու բաշխուին մեր օրերու խռովայոյզ
աշխարհին եւ բոլոր մարդոց ու ժողովուրդներուն, ու նաեւ մեր
փոքր ածուին, մեր Սուրբ Եկեղեցիին եւ ժողովուրդին, ի կատա-
րումն մեր բոլորի ազնիւ եւ արդար իղձերուն:

Խոնարհ եւ յուսացեալ սրտերով դէպի երկինք սեւեռենք
մեր հայեացքը եւ քաղցրութեամբ ընդունինք պատգամը Բեթղե-
հէմի հրեշտակներուն՝ «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր
խաղաղութիւն, ի մարդիկ հանութիւն»:

Խաղաղութիւն ընդ Ձեզ ամենեսին որ էք ի Քրիստոս Յի-
սուս, ամէն:

ՎԱԶԳԷՆ Ա

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ս. Էջմիածին,
11 Դեկտեմբեր 1968

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ա. ԷԶՄԱԾՆԻ
ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴ
Նախագահությամբ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ամենայն Հայոց Հայրապետ Նորին Ս. Օծուխին Տ. Տ. Վազգէն Ա. Կաթողիկոս, հրաւերովը Մոսկուայի և Համայն Ռուսաստանի Տ. Ալեքսի Սրբազան Պատրիարքի, 1968 թ. Դեկտեմբերի 21-ին, Զագորսկի ուսական եկեղեցու մայրավանճում, մասնակցեց միջեկեղեցական ժողովին, որի օրակարգն էր՝ եկեղեցական մի համագումարի հրաւիրումը, բննելու համար աստուածային պատգամների լոյսի ներքոյ, աշխարհում խաղաղութիւնը ամրապնդելու գործում՝ եկեղեցիների եւ այլ կրօնական դաւանութեանց մասնակցութեան հարցը:

Սոյն խորհրդակցական ժողովին ներկայ էին հորհրդային Միութեան մէջ քրիստոնէական բոլոր եկեղեցիները, ինչպէս նաեւ՝ մահմետական, մովսիսական եւ բուդդայական դաւանութիւնները:

Ժողովում միաձայնութեամբ որոշուեց վերոյիշեալ օրակարգով կրօնական համագումար հրաւիրել 1969 թուականի Յուլիսի 1 - 4 օրերին, Զագորսկի մայրավանճում, մասնակցութեամբ հորհրդային Միութեան մէջ բոլոր եկեղեցիների եւ կրօնական դաւանութեանց, ինչպէս նաեւ արտասահմանից հրաւիրուած կրօնական-եկեղեցական ներկայացուցիչների:

ԴԻԻԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ

Ս. Էջմիածին,
Յունվար 1969

ՄԻՈՆ

հԳ. ՏԱՐԻ-ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԿԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

SION

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM
A BEMONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY

vol. 43

no. 1-2

1969

Յունուար-Փետրուար

Թիւ 1-2

ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԴՕՐ ԺՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄԸ

ԲԵԹՂԵՀԵՄԻ ՍՈՒՐԲ ԱՅՐԷՆ

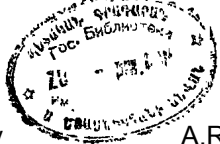
ԺՈՂՈՎՈՒՐԻ ՀԱՅՈՑ ՈՐ ՅԵՐՈՒՍԱԿԵՄ ԵՒ Ի ՍՓԻՒՌՍ ԱՇԽԱՐՀԻ

Ծննդեան այս հրաշապատում գիշերուան մէջ, նորէն կը լսուի հրեշտակներու բերնով աշխարհին տրուած երկնային հաւաստիքը՝ «յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հանութիւն»:

Մանուկը որ այսօր վերստին կը ծնի մեր հոգիներուն մէջ, խորհուրդն ու մարմնաւորութիւնն է խաղաղութեան եւ սիրոյ: Խաղաղութիւնը ըզմանքն ու կարօտն է եղած դարերով մարդկութեան, կեանքի խռովայոյց եւ արիւնոտ ծփանքներուն դիմաց: Այսօր, քաղաքակիրթ կոչուած մեր դարուն, խաղաղութիւնը ամենէն սուր, բայց քաղցրագին ազազակն է նորէն, միլիոններու հոգիէն բարձրացող:

Մեր Տիրոջ Ծննդեան նախօրեակին, տէրերու եւ գերիներու այդ օրերու աշխարհին մէջ, երբ խաղաղութիւնն ու սէրը երազներ իսկ չէին մարդոց հոգիներուն, երբ տառապանք, քրտինք եւ արիւն իրարու կու գային, կազմելու անկարելի կեանքն անիրաւած մարդերուն, չկար աւելի քաղցր սփոփանք՝ քան խաղաղութեան ձայնը, որ պիտի գար մեղմելու մոռյալ մարդոց սիրտերուն:

190-98

19380աճ

Աշխարհը միշտ հերոսի եւ սուրբի լուսապսակներով պատուեր է խաղաղութեան առաքելները: Անոնք մեր օրերու քառով կոչուին հաշտարար, եղբայրութեան քառով կամ առաքինութեանց ասպետ, մարդեր են, որոնք կը ջանան մեղմելու մեր ներքին բռնկումները, յիշեն ու անհասկացողութիւնները, որոնք գմեզ իրարու դէմ կը գինեն: Այսպիսիներուն է որ կ'ակնարկէ մարգարէն անտարակոյս, երբ կ'ըսէ. *«Իբրեւ զի գեղեցիկ են ի վերայ լեռանց ոտք աւետարանչի, համբաւուն խաղաղութեան»*: Ուրախալի է հաստատել, թէ անսովոր համեմատութեամբ հետգհետէ կ'անի թիւը անոնց՝ որոնց մէջ կ'ապրի խաղաղութեամբ ի թագաւորութեան մը երազը: Մեր ժամանակներու նշանն է այս եւ աննշան չէ սփոփանքը գործ անիկա կու տայ սիրտերուն, նոյնիսկ եթէ դարեր յետոյ, «յերկիր խաղաղութիւն եւ ի մարդիկ հաճութիւն»ը տակաւին բարձրութեանց մէջ օրօրուող եթերային աւազ մը թուի, ու չըլլայ իջած աշխարհի վրայ:

Յիսուսի Ծնունդը սրտառուչ դրուագ մը չէ միայն, այլ սկիզբը նոր կարգի մը՝ մարդկային կեանքի մէջ: Աստուածայայտնութեան խորհուրդը թեւաւոր վերելով կը հանէ գմեզ երկրէն դէպի երկինք, հանդիսատես ընելու մարմնով երեւցող Աստուծոյ գորութեանը, որ յաւիտեակամ է: Արդարութիւն, ազատութիւն եւ սէր այլեւս լոկ բառեր չեն, այլ շարժում ու գործօն գորութիւններ: Մարդ կրնայ մնալ նոյն կաւէ կանթեղը, հոգազանգուն իրականութեամբ, թշուառութեամբ ու վշտով առի, բայց յայտնի բերկրանքովը յաւէտ շոգափայլ:

Բեթղեհէմի մտորին քով, ի լուր հրեշտակներու երգին, մենք կը նայինք հեռուն, բացուող ժամանակի խոստումներուն որ տակաւ կը միացնէ մարդոց սիրտերը եղբայրութեան ռակի թելով, որուն երազը միշտ ներկայ է ու պայծառ իւրաքանչիւր սերունդի հոգիին մէջ եւ մտքին առջեւ: Այդ երազը չէ մեռած եւ չի մեռնիր: Ան երբեմն փայլատակում մըն է երկնքէն մեզի, երբեմն լոյս մը՝ գիշերուան խորը, ժամ մը յաւիտեակականութիւնը յիշեցնող, խօսք մը՝ դժոխքները սարսուղ, ժպիտ մը՝ թշուառութիւնները ամոքող:

Յիսուսի Ծնունդը, մարդուն եւ Աստուծոյ երջանիկ հանդիպման, այսինքն կորսուած որդիին եւ հօր վերագիտին տօնն է, ռակի ռակը երկնքի եւ երկրի: Մանուկը որ կը ծնի իրեն իրեն օրօրոց ընտրելու բովանդակ աշխարհը, մարմնացած սէրն է, երկիրը տաքցնող հոգին, որ կը բանայ երկնքի սիրտը եւ մարդուն արգանդը, սփանչելի եւ նոր խորհուրդով մը:

Աշխարհը պէտք ունէր այս գիշեր մարմին առնող այդ Սուրբ Հոգիին, որ կրակի պիտի վերածէր մեր կաւը, պղտոր եւ գունատ մեր խորհուրդներուն պարզեւելու ստեղծումին սուրբ հըրաշքը: Հոգին որ չի գար մեզի այս աշխարհի ուժերէն, որ յաւերժական ժայթքն ու բխումն է լոյսի եւ կը բերէ հաւաստիքը, այլ-

եւս մարդուն տրուած, իր կեանքը աշխկերպելու, պայծառակերպելու աստուածայինին մէջ եւ գայն տանելու յաւերժին:

Ժողովուրդ Հայոց, դուն դարերով խաղաղութեան ծարաւն ու իդան եւ ունեցեր, ազատութեան տենչանքին չափ բուռն եւ երկրնքին չափ խոր: Քեզի պարտադրուած պայմաններու արգասիքը չէ միայն պատճառը այս ըզճաւորութեան, այլ որովհետեւ դուն կը հաւատաս թէ խաղաղութեան, սիրոյ եւ համերաշխութեան աշխարհի մէջ միայն կարելի է իրագործել Աստուծոյ թագաւորութիւնը եւ լեցնել մարդուն կարօտը: Խաղաղութեան ըզգացումը լոյծ, տարտամ եւ վերացական յագց մը չէ եղած քեզի համար, այլ ջիդերով զգալի, թանձրացեալ եւ մարմնացեալ հեւք մը, սլացք մը, քու ըզճանքի թափին մէջ երկնքի դուռները խորտակելու չափ:

Դուք գաւակներ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ի սփիւռս աշխարհի, որ կը հաւատաք Աստուծոյ Որդիի մարմնով երևնալուն, մեզի հետ միասին ձեր երկիւղած էութեան խորերէն անգամ մը եւս աղերսեցէք այս գիշեր ծնող սիրոյ եւ խաղաղութեան իշխանէն՝ որ փարատին մէզն ու մառախուղը, չքանան չարիքն ու յուսահատութիւնը, տարագրուին տագնապն ու տխրութիւնը աշխարհի երեսէն, եւ լինի խաղաղութիւն, սէր եւ արդարութիւն բոլոր ազգերուն, որոնց սուրբ երազը, երջանիկ այս ծնունդով, անգամ մը եւս կը հիւսուի այս սուրբ գիշերէն:

Ազօթեմք ի սրտէ, որ Բեթղեհէմի երկնքին վրայ յայտնուած աստղին լոյսովը լուսաւորուին աշխարհի ղեկավարներուն միտքերը, տեսնելու համար խաղաղութեան իրական համբան՝ որպէսզի կարելի ըլլայ սէրն ու արդարութիւնը հաստատել այս երկրի վրայ, Աստուծոյ փառքին եւ մարդկութեան բարիքին համար. ամէն:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Տ Խ Ո Ի Ր Ե Ր Ե Ի Ո Յ Թ

Անցնող տարուան վերջին օրերուն հետ, «Խմբագրական Յայտարարութիւն»է մը ցաւով կ'իմանայինք թէ Ամերիկահայութեան ալեւոր ամսաթերթը՝ «Հայաստանի Կոչնակ», կը դադարեցնէր իր հրատարակութիւնը՝ Դեկտեմբերի իր թիւով։ Որքան անակնկալ, թերեւս նոյնքան ալ ակնկալելի իրողութիւն մըն էր ատիկա, մտավախութիւն մը՝ արտասահմանի օրէ օր նահանջող մեր կեանքին հոգը ունեցող Հայերու ենթագիտակցութեան մէջ։ անխուսափելիութիւն մը՝ ծնունդ առած մեր պայմաններէն ու վիճակէն, եւ կարծէք անուշադիր այն ճիգերուն եւ միջոցներուն՝ որոնք Հայ գաղութներուն մէջ ի գործ կը դրուին, թումբ կանգնելու համար օտարացումի ամենակուլ հոսանքին դէմ։

Եւ ճիշդ այդ անխուսափելիութեան, ինչպէս եւ ցաւի ըզգացումով էր որ ընդունեցինք «Կոչնակ»ի դադարման լուրը։ Ինչպէս «Յայտարարութեան» մէջ կը շեշտէ Ա. Ա. Պետիկեան, այդ ամսաթերթը ծնունդ առած էր «որոշ կոչումի մը ծառայելու եւ որոշ պահանջի մը գոհացում տալու» համար, եւ 68 տարի անընդհատ անոր անխափան երեւումը արդիւնք է առաւելաբար մէկ կամ երկու անձերու անհատական ճիգերուն եւ նուիրումին։ Այսօր սակայն, այդ անձնական գոհողութեան ոգին եւ ձեռնբեղցութիւնը կը դատապարտուին անգործութեան եւ անշարժութեան, եւ, անդամի մը համար գոնէ՝ — թէ եւ տխուր առիթով —, պատճառը նիւթականը չէ. դրամական ամենէն ծանր պայմաններու ներքեւ տառապալիք կեանք մը քաշկուտող եւ ի վերջոյ զգայազիրկ ինկող Հայ թերթերուն մէջ «Կոչնակ» ապահովաբար առաջինն է որ կը մեռնի՝ տարբեր հիւանդութեան մը պատճառաւ։ Եւ այդ ախտը աւելի՛ մահացու է քան նիւթական չարիքները, որոնք յաճախ մարդոց բարեացակամութեամբ կրնան վերցուիլ ու նոր շունչ տալ թերթին ու անոր հրատարակիչ-խմբագրին։ Ախտը որ «Կոչնակ»ը դադարման կը պարտադրէ՝ եւ ասիկա մեկուսացած դէպք մը չէ, դայն տակաւին հրատարակելու «արդարացումն պակասն» է։ Որքան պարզ այս հաստատումը ու երեւութականօրէն անմեղ, այլ սակայն ահաւոր իրականութիւն մը երեւան կը բերէ, իրականութիւն մը՝ որմէ կամաւոր կերպով թէ ակամայ ուզած ենք խուսափիլ, անոր հետեւանքներէն սարսափելով։ Որովհետեւ, ինչ որ «Կոչնակ» իբր իր կարապի երգը կ'ընէ մեզի՝ այն է որ Հայ թերթը ա'լ բաւարար ընթերցող չունի կարենալ ապրելու համար. եւ, միւս կողմէ, Հայ թերթը չունի՛ այն միջոցները եւ դիւրութիւնները, որով պիտի կարենար իր էջերը հետաքրքրական եւ հետեւաբար՝ ընթերցումի արժանի դարձնել յաջա մանաւանդ երիտասարդ ընթերցողներու։

Իսկ թուել պատճառները թերթին եւ ընթերցողին միջեւ կապի եւ յարաբերութեան այս պակասին՝ պիտի նշանակէր թերեւ քանի՜ հարիւրերորդ անգամը ըլլալով նկարագրել ողբերգութիւնը արտարական մեր կեանքին, խօսիլ, խիտաճանաչումներ կատարել, դարմաններ գտնել ու ծրագիրներ պարզել, բաներ՝ որոնք յիսուն տարիէ ի վեր կը կատարենք եւ որոնց վրայ հիմներ ենք գոյութեան մեր ամբողջ պայքարը, մինչ, ահաւասիկ որ հիւանդը կը մահանայ անձայն-անշշուկ, յոգնած մեր խիտաճանաչումներէն ու բառերէն: Ու, իր լուռ ու համեստ շիջումով իսկ այս մահը կը սպառնայ աղղանշանը ըլլալ համաճարակի մը՝ որ ուշ կամ կանուխ կրնայ մեզմէ խլել այնքան նուիրական անուններ:

Թերթ մը կ'ապրի ու կը տեւէ իր ընթերցողներով, բայց մանաւանդ՝ իր աշխատակիցներով: Առաջինները անոր կ'ապահովեն նիւթական բարեկեցութիւն մը, իսկ վերջինները՝ թերթին կու տան այն արժէքն ու նկարագիրը, որով ան հրապարակ կու գայ իբրեւ դադափարներու եւ ծրագիրներու տարածիչ, ուղղութիւն շինող և բազմութիւններ առաջնորդող ուժ: Բայց Հայ թերթը նշանաւոր բացառութիւն մը կը կազմէ լրագրական աշխարհին մէջ. անոր ընթերցողները քիչ բացառութեամբ կը վճարեն բաժնեգրները, իսկ աշխատակիցները ո'չ միայն նիւթապէս չեն վարձատրուիր, այլ՝ ընդհակառակը՝ յաճախ ստիպուած կ'ըլլան իրենք նիւթական գոհողութիւններ յանձն առնել: Այսպիսի դժուրութեան մը իբր հետեանք, զարմանալի չէ որ թերթերու բովանդակութիւնը հետզհետէ տժգունի, եւ հետեւաբար՝ ընթերցողները պակսին ու օր մըն ալ անխուսափելի դադարումը գայ վերջ մը տալու այնքան շողշողուն երազներով ու ծրագիրներով ձեռնարկւած դործի մը: Ո՞վ է յանցաւոր. ամէն մարդ եւ ոչ ոք: Արտասահմանի մէջ ամէն Հայ պահանջատէր է, եւ սակայն ոչ ոք՝ պատասխանատու: Եւ պատասխանատուութեան գիտակցութեան ու լրջութեան եւ նպատակաւոր գործելակերպի պակասին հետեւանք չէ՞ միթէ այն՝ որ մեր թերթերուն մեծամասնութիւնը իր էջերը կը լեցնէ արտատպումներով ու աննպատակ թարգմանութիւններով: Մտտի վրայ կը համրուին Հայ թերթերու աշխատակիցները, որովհետեւ անգործութեան դատապարտուած ծերունիներուն եւ մահացողներուն տեղ նորեր չեն գար շարունակելու սրբազան նկատուած պայքարը Հայ գիրին: Ու տակաւին, անպատասխանատուութեան արդիւնք չէ՞ բազմութիւնը Հայ թերթերուն, որոնք գոյութեան միակ արդարացումը այն է որ հայերէն լեզուով կը հրատարակուին...: Որքա՛ն վատնում ուժի եւ նիւթի, երբ, խմբուած ճիգերով ու մարդոցմով կարելի պիտի ըլլար լաւագոյն արդիւնքներու հասնիլ:

Բայց մանաւանդ, այս բոլորէն վեր եւ թերեւս անոնց իսկ պատճառաւ, Հայ թերթը, իբրեւ խօսնակը Հայ մտաւորականութեան եւ Հայ կուսակցութիւններուն ու կազմակերպութիւններուն, ինքզինք չէ պատշաճեցուցած արդի կեանքի փոխուած պայմաններուն ու վիճակներուն, եւ հետեւաբար իր խօսքը՝ ըլլայ ան հայերէն կամ օտար լեզուներով՝ չի՛ հասնիր ընթերցողներուն, արձագանք չի գտներ անոնց հոգեբանութիւններէն ներս: Անցեալ

մեր պատմութիւնը ունենալով հանդերձ իրրեւ իրեն յենարան, Հայ թերթը յառաջահայեաց եղած պիտի ըլլար, օտարութեան մէջ աչքերը բացող սերունդները իրեն եւ իրմով ալ՝ Հայութեան եւ Հայաստանին կապելու համար։ Սակայն ո՞ւր է հրիտասարդութեան բաժինը թերթերու դէպքերուն մէջ. ո՞ր է այն նորը եւ այժմէականը, որ նիւթ ունեցած պիտի ըլլար մեր առօրեան, մեր մտահոգութիւնները, ջիղով ապրուած մեր օրերը։ Հայ թերթը տակաւին զբաղած է յուշագրութիւններով եւ բառովէճերով։

Ուրեմն ինչո՞ւ կը հրատարակուի ան, ի՞նչ բանի կը ձգտի, ի՞նչ են իր նպատակները, դէպի ո՞ւր կ'երթայ։ Ինչպէս ամէն բան արտահայտմանի մէջ, Հայ թերթն ալ տարօրինակութիւններու կեանք մը կ'ապրի, հակասութիւններու եւ տարաբանութիւններու խորձ մը ներկայացնելով։ Անոր գոյատեւումը արդիւնք է առաւելաբար անհատներու յամառութեան ու կամքին, մինչ, միւս կողմէ, նոյն այդ անհատները — խմբագիրները — նշաւակ են Հայ ուսուցչին յատկացուած արհամարհանքին եւ անհոգութեան։ Իսկ, առանց նկատի ունենալու չքաւորութիւնն ու արդահատելի վիճակը որուն ենթարկուած է խմբագիրը, Հայ հասարակութիւնը իրաւունք ունի անկէ պահանջելու լաւագոյն թերթը՝ լաւագոյն բովանդակութեամբ եւ ամենէն կատարեալ ճշգրտագրութեամբ։ Եւ այսպէս կարելի է շարունակել եւ երկարել շարքը տարօրինակութիւններուն, միշտ սակայն զարմանալով թէ այսքան երկար ինչպէ՞ս կրցած է տեսել ու ապրիլ Հայ թերթը։

«Ինչպէս մարդիկ կը մեռնին» մտեւ թերթերը կ'ապրին, կը մեռնին»։ Եւ, աւելցնենք, ինչպէս աշխարհի օրէնքն է, ժողովուրդներ կ'ապրին ու կը մեռնին իրենց սովորական մահերը, եթէ իրենցմէ ներս չունին այն հրաշալի ինչը, անանուն այն շնորհը՝ որով միայն կրնան զատուիլ երկրագունդին վրայ պտրտող բազմաթիւ միլիոններէն՝ դառնալու համար առանձին հաւաքականութիւններ, ապրելու իրենց փաստաթուղթը ամէն օր եւ ամէն ժամ նորոգող ու արժեւորող։ Այս պատճառով է որ Հայը, ապրելու համար, պէտք է կարենայ ապրեցնել Հայ Դպրոցն ու Հայ թերթը, որոնցմէ է որ պիտի ստանայ իր մտաւոր սնունդին հիմնական մասը։ Թող «Հայաստանի Կոչնակ»ը առաջին եւ վերջին զոհը ըլլայ մեր անհոգութեան ու աննպատակ փնտրտութիւն։

Ա. Գ.

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ԴԵԹԱՆՈՍԱՑ ԱՌԱՔԵԱԼԸ

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

Գամաղիլի հետ իր ունեցած հանդիպումէն յետոյ, Սողոս կորսնցուց իր հոգիի բարեխառնութիւնը եւ դարձաւ օտարոտի ու վտանգաւոր։ Ուխտած էր ի դին ամէն բանի վերջ տալ Գալիլայցիներու աղանդին։ Շուտով իրեն միանալու եկան նախանձայն յոյ լայց մուլ ուսեր, միակամի Զատորը, դամասկոսցի Զիպլումը եւ ուրիշներ, որոնք համար ոճիրն ու չարիքը հանապազօրեայ հացին պէս թարմ էին ու հեշտ։

Գործին օրինաւոր ընթացք մը տալու համար, խնդրեցին քահանայապետէն որ լիազօրէ գիրենք աստուածահաճոյ այս գործին համար։ Կարճ ժամանակուան մը մէջ այս խումբը սարսափեղ զարձաւ Երուսաղէմի։ Սողոս, այս շահատակներով շրջապատուած, կ'երեւար Տաճարին հրապարակը, յոնախօս Հրեաներու Սինակոկներուն առջեւ, եւ նոր վարդապետութեան հետեւող ծանօթ մարդերու զուռներուն դիմաց։

Կասկածելիները կը ձերբակալուէին եւ կը բերուէին Տաճար, կը դանակոծուէին, կը խարազանուէին, կը քանդակուէին, մինչև որ հրաժարէին նոր աղանդէն։ Օտարականի հետեւորդները մահուան հրեշտակ կ'անուանէին Սօզորը, որ Իսրայէլի Աստուծոյն ծառայելու նախանձէն գինովցած, մոռցած էր ամէն չափ ու սահման։

Օր մը երբ նոր հաւատաքննիչը նստած էր Տաճարի բանտին կից խուցերէն մէկուն մէջ, իր առջև բերին Յովսէփ Նիքաթորը ներկարար։ Սողոս կը ճանչնար գինքը Կիլիկիցիներու սինակոկէն։ Պարզ ու բարեպաշտ գործաւոր մըն էր. կը հաւատարմ Մեսիայի մօտալուս գայտեան եւ կը պահէր Օրէնքը, հաւատարիմ աւանդապահի մը նման։ Սօզոս յաճախ կ'այցելէր Նիքաթորին եւ կը սիրէր անոր պարզ ու ջերմ հաւատքը, իսրայէլի նահապետները յիշեցնող։ Խմացած էր յետոյ, որ ան տարուած Ստեփանոսի քարոզութիւններէն, քրիստոնեայ եղած էր։ Այժմ կեցած էր ան հաւատաքննիչին առ-

ջեւ, շրջապատուած Տաճարի պահակներէն, որոնք զինուած էին ծանր մարակներով։ Նիքաթորին դէմքը ուռած էր եւ ծածկուած վէրքերով։ Սողոս դամեց իր նայուածքը ձերբակալուողի մանկունակ դէմքին, երկու Կիլիկիցիները պահ մը իրարու նայեցան, ինչպէս իրարու պիտի նայէին բազէն ու աղանդին։

— Վերջին անգամ ե՞րբ Տաճար բերիր քու քաւութեանդ պատարադը», հարցուց Սողոս։

— Մեսիայի յայտնութենէն առաջ», ըսաւ Նիքաթոր խաղաղ ու քնակա՛ն ձեւով։

— Մեսիայի՞ յայտնութենէն առաջ, ո՞ր Մեսիայի մասին է որ կը խօսեա՛ն։

— Ազատարար Մեսիային, եղբայր Սօզոս, որ չարչարուեցաւ եւ մեռաւ խաչին վրայ մեր մեղքերուն համար, ապա յարութիւն առաւ մեռելներէն, և որ այժմ կը հըրաւիլէ գմիք բոլորն իր արքայութեանը։

Սօզոս խաժառի շրթուները եւ գզաց թէ կը քրտնէր գայլոյթէն։ Բնազօրէն սեղմուեցան բուռնցքները, սակայն կրցաւ բռնել ինքզինքը։ Ամբաստանալի մանկունակ ու անմեղ արտայայտութիւնը, որ իրեն ծանօթ էր վաղուց, գինաթափ ըրած էին զինքը։

— Բայց բարեկամ, դուն զո՞ւ մըն ես արտութեան, մոլորեցուցիչները խաբած եւ շեղեցուցած են քեզ քու մաքուր եւ ուղիղ հաւատքդը։

— Ի՞նչ կ'ընամ ընել, եղբայր Սօզոս, երբ Մեսիան եկած է արդէն», ըսաւ Նիքաթորը, բնակած ու համոզուիչ շեշտով մը։

— Ներս արեւք», հրամայեց Սօզոս, «եւ հասկցուցէ՛ք այս հայոցիչին իր մոլորութիւնը»։

Նոր հաւատաքննիչը հեշտանքի եւ ցաւի տաթորինակ զգացումով մը դիտեց Նիքաթորը, երբ պահակները կը խարազանէին անոր մերկ կոնակը։ Արիւնք պուտ պուտ կը կաթէր իր կապտորակ մարմնէն, սակայն ոչ մէկ մայն իր շրթներէն։ Միայն երբ այլ-

եւս մօտ էր զգայալորիկ ըլլալու, իր շրթները կը մրմնջէին հագիւ լսելի ձայնով. «Տէր քու ձեռքդ կը յանձնեմ հոգիս»։ Սօղոս ցընցուեցաւ Սաղմոսի այս խօսքերէն, որ Նիքաթորի մարմնէն կաթող արիւնէն աւելի տաք էր ու խոովել։ Անկէ յետոյ ան կարծեց թէ իր կոնակին էր որ կ'իջեցնէին հարուածները։ Կոտտացող իր ոսկորներուն մէջէն զանգակներու նման կը ձլար բան մը որ ցաւ չէր, այլ տեսակ մը այրուցք որ ալիք ալիք կը բարձրանար իր ներսէն։ Յուզումի գոլ, իողմտանքի նիզակո՞ւմ, ամօ՞թ, դժուար էր բռնել։ Սօղոս կը նայէր դետին փռուած Նիքաթորին, առանց ատելութեան բայց առանց դուժի։

Այդ դիչեր Սօղոսը չկրցաւ քնանալ, ինչպէս պատահած էր իրեն Ստեփանոսի մահուան դիչերը։ Կ'զգար թէ Իր ատելութեան ալիքները հեռուներէն մեկնող, կը փշրւէին իր սրտի ափին, անգոր ու հեղձամղձուկ։ Անտուած մեր հայրերուն, կը մըրմնջէին իր շրթները, ինչ որ կ'ընեմ քու փառքիդ եւ Ս. Թորայիդ համար է։ Գիտես զուն իմ սիրտս եւ քննած երկկամուկներս։ Հայր երկնաւոր, լուսաւորէ իմ ճամբաս եւ զօրացուր զիս, հասարակաց չարիքը յաղթահարել կարենալու համար»։

Սօղոսի հոգին խռովքի մէջ էր։ Հազիւ աչքերը պոցած, երազ մը տեսաւ, երկինքէն հրեշտակ մը կ'իջնէր, մինչեւ մէջքը կը թաղուէր հոգին մէջ, միայն իր դէմքն ու երկու թեւերը կը շարժէին հողէն դուրս։ Յետոյ նշմարեց որ ան նման էր Ստեփանոսին, չող ու յստակ կերպարանքով, արեւու ճառագայթներուն ներքեւ հալող ձիւնին նըման, իսկ իր շուրջի քարերը մէկ մէկ զլուխներ էին, բոլորն ալ կարծես ծանօթ Սօղոսին։ Ապա նշմարեց զարմանքով որ այդ գանկերը քով քովի կու գային, վերածուելու համար հսկայ չէնքի մը, որուն դրան առջեւ կեցած էր Մեսիային նմանող մէկը, որ հեռուէն կը նայէր Սօղոսին։ Երբ արթնցաւ զրօտներէն մէջ էր ու կը հեւար իր յուզումէն։

Անկողնէն ելաւ շատ ուշ, հսկառակ իր սովորութեան։ Արագ հազուեցաւ եւ դուրս ելաւ։ Մարդերէ խոյս տալու խուլ փափաք մը ունէր։ Առանձնութիւնը յաճախ պահանջըն է բազմամբոյ հոգիներուն։ Արեւը լը-

ուացուած վարձամակի մը նման կը փռուէր նրուաաղէմի վրայ։ Գտաւ իր ընկերները որոնք իրեն կ'սպասէին Տաճարի հարաւային դրան առջեւ, նոր դոհերու ռեսորդութեան երթալու համար։ Ընկերներուն ուշադրութենէն չլրիպեցաւ Սօղոսի յոգնած ու մըտածկոտ դէմքը։

Այդ օր ի մտի ունէին ձերբակալելու փխլիպարու որ ընկերն էր Ստեփանոսին և վերակացուներէն մին՝ Նազովքեցիի համայնքին։ Կը բնակէր պողովաճառներու փողոցը, ոչ շատ հեռու վերին քաղաքի մուտքէն։ Երբ ներս մտան գլխաւոր դռնէն եւ անցան պարտէզէն, որ կ'առայնորդէր փխլիպարուին բնակարանը, զգացին թէ զատարկ էր տունը։ Սօղոս զայրոյթով աչքէ անցուց չէնքը, յետոյ մեկնեցաւ Իրեններով։ Իրեն կը թուէր թէ Երուսաղէմը տակաւ կը պարպուէր յունախօս Հրեաներէն։

Երբ Սօղոսը իրեններով մօտեցաւ ոչխարներու դրան մօտիկը եղող տուններուն, բոլորն ալ նոր շինուած, յիշեց իր ընկերներէն Բար-Նաբասը, որ կը բնակէր իր այրի և մեծահարուստ քրոջ Մարիամին հետ։ Մարիամ Կիպրացի էր, իր ամուսինի մահէն վերջ Երուսաղէմ փոխադրուած։ Սօղոս քանիցս տեսած էր Բար-Նաբասը նոր աղանդի հետևորդներուն հետ, եւ վստահ էր թէ ան եւս որսացուած էր անոնցմէ։ Սակայն այդ առաւօտ Սօղոս չէր ուղեր կարծես հանդիպել իր երեմնի բարեկամին։ Գիտէր նոյնպէս թէ Բար-Նաբասի քրոջ տունը կը հաւաքուէին Գալիլային եկող կիները, Օտարականի աշակերտներու հետ Երուսաղէմ եկած։ Ո՞րոշափումի այդ երկընտրանքին մէջ իր ոտքերը կարծես ակամայ կանգ առին Բար-Նաբասի քրոջ դրան առջեւ, որ իրեն ծանօթ էր վաղուց։

Ջարկին դուռը, սպասուհին բացաւ զայն եւ տեսնելով Սօղոսն ու իր ընկերները, ճշարտով ներս փախաւ։ Քանի մը վայրկեան վերջ Բար-Նաբասը երեւցաւ, խաղաղ ու ժպտուն։ Երկու բարեկամները իրարու նայեցան անձայն։

— Բարի եկած էք եղբայր Սօղոս, զուն եւ ընկերներդ», ըսաւ Բար-Նաբաս։

— Բարին հեռու է վատերէն», ըսաւ Սօղոսը, եւ անդին դարձուց իր դէմքը, չըտեսներու համար իր բարեկամին երեսը որ

իրեն կը նայէր խորունկ արամուծութեամբ:

— Շնորհակալ եմ, եղբայր Սողոս, կ'աղօթեմ քի սրտէ որ Աստուծո՛ւ օգնէ քեզիք:

— Վատին աղօթքը կուռքերու ծխուած խոնկին պէս է, յարեց Սողոս, եւ ես եղբայրը չեմ անոնց որոնք կ'անարդեն իրենց հայրերու Օրէնքն ու աւանդութիւնը:

— Կ'աղօթեմ, կրկնեց այս վերջինը, որ արթննաս չարիք դործելու ճամբուդ վրայ եւ ըլլաս աւելի ազնիւ ու մարդկային, վասնորից քու ըրածներդ բաժինն են սատանային եւ ոչ թէ Աստուծոյ:

— Այսպէ՛ս կը խօսին քահանայապետի պատգամաւորին հետ», բաւ Ձառքը եւ մտախօլ հարուածեց անոր երեսը: Սողոս տեսաւ արիւնը որ կը կաթկթէր իր բարեկամի գէմքէն եւ կը ներկէր իր ճերմակ վերարկուն: Հալածիչը չէր կրնար հաւատալ իր աչքերուն, որ հպարտ ե բուռն Բար-Նաբասը կրնար հանդուրժել այս բոլորին: Իսկ այս վերջինը տրտում ժպիտով դարձուց միւս երեսը եւ մնաց լուռ: Սողոս տարօրինակ զգացումէ մը խայթուած դարձաւ իրեններուն եւ հրամայեց որ մեկնին:

Այդ վայրկեանէն սկսեալ, հաւատաքննելը դինովի պէս էր, կարծես թունաւորուած ըլլար:

Այդ օրէն յետոյ ամէն անգամ որ կատկածովի մը հանդիպէր, կ'զուշանար մօտենալու, իր աչքերուն կը պատկերանար Բար-Նաբասը, որ հարուածին կը դարձնէր միւս երեսը: Սողոս տարակոյսներով շրջապատուած, կորսնցուցած էր իր քաղութիւնըն ու վճռականութիւնը: Իր զոհերը զինք կը դիտէին ամէն վայրկեան, երբ կարդար, մըտածէր, կամ աղօթէր: Անոնց տեսլական մերձեցումները կ'սկսէին թանձրացած պատկերներով, պաղ ու մեռելային, եւ ունէին այնպիսի ճշգրտութիւն մը, որմէ զուրկ էին Իրականութիւնները: Աստուած իմ, կը մրմնջէր իր սրտի խորէն, ինչ որ կ'ընեմ քու փառքիդ համար է, պաշտպանէ զիս, մի թողոր որ տեսիլները ընեն այն՝ ինչ որ չըրին կենդանի մարմինները: Այժմ կ'զգար թէ երազները աւելի մեծ ուժ ունէին քան իրականութիւնը: Գիշերները այլեւս ուրիշ բան չէին բայց երկարատեւ երազ մը, իսկ ցերեկները տարբեր չէին գիշերներէն:

Երուսաղէմը սակայն տակաւ կը պար-
(Շար. 3)

պուէր յունախօս Հրեաներէն. անոնցմէ ոմանք՝ Սողոսի եւ իրեններու ահէն խոյս տուած էին հեռաւոր գաւառները, Սամարիա, Գալիլիա եւ ծովեզերեայ մասերը երկրին, ուրիշներ մինչեւ Դամասկոս եւ Անտիոք: Անոնք բոլորը իրենց հետ տարած էին Մեսիայի դաստեան աւետիսը որ դարնան խոսններու նման կը հնչէր ամէնուրեք: Հոգը պատրաստ էր եւ սերմերը կ'անէին տրագ, արիւնով թրջուած հողերուն ծոցը:

Ընչէ՛ր այդ օրերուն որդուեցաւ որ լիագոր մը զրկուի Դամասկոս, ձերբակալուելու եւ Երուսաղէմ բերելու նոր աղանդին հետեւորդները: Դամասկոսի Նաբասեան արար իշխանին յարաբերութիւնները շատ բան էին քահանայապետին հետ: Տարին անգամ մը, Քաւուքեան տօնին, ան իր նուէրները կը զրկէր Երուսաղէմի Տաճարին եւ հետեւաբար կրնար գործակցիլ զրկուած լիագորին, այս աստուածահաճոյ դործին համար: Ամէնէն յարմարը նկատուեցաւ Սողոս: Նամակներ դրուեցան նոյնպէս Դամասկոսի սինակովի գլխաւորներուն, հրահանգելով որ օգնեն իրենց ներկայացուցիչին:

Սողոս ուրախ էր Երուսաղէմէն հեռանալուն համար, որովհետեւ ինքն իր մէջ երկփեղկուած եւ ինքզինքին հետ անհաշտ հողեվիճակի մը մէջ էր այլեւս: Տկարութիւն, նահա՞նջ, ինքն ալ չէր դիտեր: Հոգին զազոտիչներ ունի որ դիւրին չէ մակարեւել: Իր միտքը այժմ նման էր պատերազմի դաշտին ուր կը մարտնչէին իրարու հակադիր զգացումներ, առանց զիրար հերքել կարենալու: Կը հաւատար թէ թափուող արիւնները առանց պատճառի չէին, միւս կողմէ կ'զգար թէ հալածանքն ու խստութիւնը չէին ազդեր Ստեփանոսի, Նիքաթորի եւ Բար-Նաբասի նման հոգիներուն, որոնք կրնային ժպտիլ մահուան:

Իրեն կը թուէր թէ Օտարականին հետեւորդները հոգեկան նոր կարգի մը կը հրահանգնէին, որ ապագային կը նայէր, եւ լեցուն էր արեւով ու հաւատքով, մինչդեռ իր մտածումը ծառի մը նման արմատացած էր անցաւի աւանդութեան խորը: Առաքիւնութիւնները որոնց պապական էր, իրենցաւ կը բերէին միայն: Կակուղացած իր ջիւղերով եւ փխրուն իր հոգիով կ'ուզէր լալ, բայց չէր կրնար:

Ե.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԶՈՅԱԳՈՐԾՈՒՄԸ

«Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւմ իմ, յիս քնակեցէ եւ ես ի նմա» (Յովհ. 2, 57) :

Յիսուսի խօսքին սոյն յիշատակութիւնը՝ Յովհաննէսի Աւետարանին Գորգ զըլուխին մէջ, նիւթ պիտի դարձնենք մեր այս սօրուան խորհրդածութեան :

Ըռաջին իսկ ակնարկով, Յովհաննէս Աւետարանի յիշեալ մատածումին ընթերցումը խորթ կը հնչէ մեր ականջին : 20-րդ դարու մեր հասկացողութեամբ վայրենի-մարդակերի տալաւորութիւն կու տայ զմարմին ուտել եւ արիւն խմելը ընթերցումը : Սակայն, երբ մտքի ճիգով մը ետ երթանք դէպի նախաբխտոնէական աշխարհը, Ժողովուրդը ընտելացած կը տեսնենք զոհաբոծումի դաղափարին :

Արդարեւ, նախաբխտոնէական մարդը իր պաշտած աստուծոյն մատուցած զոհ-կենդանիին մեծ մասը ինք կ'ուտէր իր բարեկամներով, աստուծոյ ներկայութեան : Ան կը հաւատար, թէ Տաճարին մէջ զոհագործումի Ժամանակ աստուած անձնապէս մուտք կը գործէր կենդանիին մէջ. ան ուտելով մարմինը՝ կերած կ'ըլլար զաստուած. այլ խօսքով՝ ինքզինք կը կերակրէր աստուածային կեանքով եւ զօրութեամբ :

Զոհագործումը մասնաւոր արարողութեամբ կը կատարուէր հին խորհրդապաշտ կրօնքներու մէջ : Աղթթի իւրաքանչիւր ձեւեր կ'արտասանուէին, զիւթական երգեր կ'երգուէին՝ որպէսզի հաւատացեալը պատրաստուէր հաղորդակցութեան զարու եւ միանալու աստուածութեան հետ : Գերբընտեան, միասնիկ այդ վիճակին մէջ, ենթական իր մէջ կը զգար աստուծոյ ներկայութիւնը, եւ կամ աստուծով կը լեցուէր :

Ահաւասիկ, այս մտայնութիւնը ունեցող մարդոց կը պատգամէր Քրիստոս երբ կ'ը-

սէր. «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, յիս քնակեցէ եւ ես ի նմա» :

Յովհաննէս իր դրած Առաջին Թուղթին մէջ կը մատնանչէ այն դաղափարը, թէ Յիսուսի մարմինը անոր ամբողջական մարդկութիւնն էր : Ան կ'ըլլէ. «Ամէն հոգի որ Յիսուս Քրիստոսը մարմնով եկած կը խոստովանի, անիկա Աստուծմէ է. եւ ամէն հոգի որ Յիսուս Քրիստոսը մարմնով եկած չ'խոստովանի, անիկա Աստուծմէ չէ» (Գլ. Գ, 2-3) : Յովհաննէս շեշտը կը դնէ Քրիստոսի աստուածութեան՝ որ մարմին զղեցաւ ու մարդացաւ : Քրիստոս աստուածացուց մարդկային մեր մարմինը, զանիկա իր վրայ առնելով Քրիստոսի մարմինը ուտել յարաբերաբար կը նշանակէ մեր մշտածութիւնը կերակրել իր մարդկութեամբ, մինչեւ որ մեր մարդկութիւնը իրմով զօրանայ ու մաքրագործուի : Եւ սոյն փոխակերպումը կ'իրագործուի երբ մենք պատրաստ ըլլանք «խմելու Յիսուսի արիւնը», այսինքն, երբ մեր բովանդակ էութեամբ կառչինք իր վարդապետութեան եւ մեր կեանքին մէջ գործնականապէս կատարենք իր ուսուցումները, մեր կեանքը ամբողջութեամբ զոհենք իրեն՝ ինչպէս ինք իր կեանքը զոհեց մեզի : Այն ատեն է որ Քրիստոս կրնայ թափել մեր մէջ եւ մենք՝ իր մէջ :

Քրիստոս Հնազանդելով աստուածային կամքին, աշխարհ եկաւ մարդկութիւնը փրկելու համար : Մարդկութեան հանդէպ իր տաճած աստուածային սիրոյ արտայայտութիւնն է անոր կամաւոր զոհագործումը խաչին վրայ, պատճառ դառնալով Արարչի եւ արարածի մերձեցումին : Քրիստոս թէեւ անզամ մը ժխայն խաչին վրայ զոհուելով

մեղաւոր մարդը հաշտեցուց Աստուծոյ հետ, լայց այդ յիշատակութիւնը կը շարունակուի ջրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ, քահանային կողմէ մատուցուած պատարագի առիթով, երբ հաւատացեալներ հաղորդակից կը դառնան Քրիստոսի խորհուրդին՝ Ս. Սեղանէն ճաշակելով անոր մարմինն ու արիւնը։ Նարեկացիի վկայութեամբ. «Զի խորհուրդն զոր կատարեմք մահու նորա յիշատակ է, եւ զահաւոր պատարագն դնելոյ ի վերայ սեղանոյ առաջի Հօր զնորա մահն որ վասն իւր եղեւ, առաջի Հօր ունիմք, եւ մանաւ մերկութիւն հայցեմք մեզ» (Մեկնութ. երգոց, Բան Ե)։

Պատարագի միջոցին Ս. Հոգիի ներգործութեամբ հացն ու զինին կը սրբազործուին, կը գոյափոխուին ու կը դառնան ճշմարիտ մարմինը եւ արիւնը Քրիստոսի։ Ըստ Մանդակունիի. «Այլ մի՛ իբրեւ ի լոկ հաց հայիցիս, եւ մի՛ իբրեւ զգինի հաւաւրիցիս եւ տեսանիցիս, զի ո՛չ տեսանելի է ահաւորութիւն Ս. Խորհրդոյն, այլ իմանալի զօրութիւնս։ Եւ մեք ճշմարիտ հաւատքով զՔրիստոս իմանմք ի վերայ սեղանոյն, ի նա մերձեանմք, զնա տեսանմք, զնա յօշափեմք, զնա համբուրեմք, զնա առնումք ի ներքս եւ ընդունիմք, եւ լինիմք մարմին եւ անդամք եւ որդիք Աստուծոյ (Ճառք, էջ 168)։

Քրիստոսի մարմինը եւ արիւնը ճաշակող մարդու անձնաւորութիւնը կը սրբազործուի ու տաճար կը դառնայ Ս. Հոգւոյն։ Աստուած հաւատացեալի հոգիին մէջ մտնելով զայն կը զօրացնէ ու իրեն կը բարձրացնէ։ Ան իր յաւիտենական կեանքէն կեանք կուտայ բարեպաշտին եւ կ'անսահացնէ զայն. «Ով որ իմ մարմինս ուտէ եւ իմ արիւնս խմէ, յաւիտենական կեանք կ'ունենայ, ու ես անոր յարութիւն առնել պիտի տամ վերջին օրը։ Վասնզի իմ մարմինս ճշմարիտ կերակուր է, եւ իմ արիւնս ճշմար

իտ ըմպելիք է։ Ան որ իմ մարմինս կ'ուտէ եւ իմ արիւնս կը խմէ, անիկա իմ ներսիդիս կը բնակի ու ես անոր ներսիդին» (Յովհ. Գլ. Զ, 55-57)։

Քրիստոսի զոհադրծման միջոցաւ ոչ միայն մարդիկ թողութիւն դառն իրենց մեղքերուն եւ վերստին վայելեցին Աստուծոյ ներկայութիւնը, այլ մանաւանդ եղբայրացան իրարու։ Պօղոս Առաքեալ կը գրէ. «Զի մի հաց, մի մարմին եմք բազումքս, զի ամենեքին ի միովէ հացէ անոսի վայելեմք» (Ա. Կորնթ. Ժ, 17)։

Քրիստոսի բուշապիւս զոհադրծումով հաղորդուած բարեպաշտներ, նոյն Ս. Հոգւոյն հաղորդակից՝ կազմած են հաւատացեալներու Մի հաւաքականութիւն մը։ Անոնք Աստուծոյ որդիներ դառնալով, իրարու մէջ եղած են եղբայրներ։ Հաւաքական եղբայրութիւն մը խաբսխուած Քրիստոսի անձնական սիրոյն վրայ, եւ որ սքանչելի կերպով կ'արտայայտուի Պատարագի սա երգին մէջ.—

«Քրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ,
Որ էմն Աստուած առաքազնեցաւ։
Խաղաղութեան ճայն հնչեցաւ,
Սուրբ աղօղակի հրաման տուաւ։
Եկեղեցիս մի անձ եղել.
Համբոյրս յօդ լրամն տուաւ։
Թշնամութիւնն հեռացաւ,
Սէրն յընդհանուրս սփռեցաւ»։

Այսպէս, Քրիստոսի սիրով զօրացած, Քրիստոսի զոհադրծումով միացած, ամէն Գիրակի ներկայ գտնուիլը Աստուածորդւոյն պատարագին, որպէսզի Հայ վարդապետներու յօրինած աղօթքներու եւ շարականներու ունեղորութեամբ վերանորոգենք մեր կեանքը եւ մեր հոգիները պատրաստենք հաղորդակից դառնալու Աստուածութեան։

ԲԱՏԳԻՆ ՎՐԴ. ԹՕԾՃԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

Ն Շ Խ Ա Ր Ք Տ Ա Ր Օ Ն Ո Յ

Հ Ա Ս Օ Յ Է Տ Ո Ւ Տ Ե Ն

Կ'եղնի չ'եղնի մարդ մը, կնիկ մը, աղջիկ մը ու հարս մը. էդ մարդու անունն լէ խօճա Ահմատ էր: Կ'եղնի քիւլֆթով որ երթայ հաճութենի, աղջիկ կ'ասէ. «Ես չըմ ի դայ, կը մնամ իմ հօր տունն»: Խօճա Ահմատն է կ'աննէ ըզ- կնիկն, զհարսն ու զտղէն կ'երթայ հաճութենի, աղջկան լէ կ'ասէ. «Դու ման- ցի տուն, էդա լէ իմ տան խօճէն է, թըղ դայ յըմնօր քղիկ դաս ի տայ ու եր- Թայ, մինչեւ որ մենք իգանք»: Աղջիկ թող մնայ տուն, մենք դառնանք խօճա Ահմատի վրէն:

Խօճա Ահմատն է, թէ օր մը երկու ճամբախ կ'երթան, յիրկուն մը ջա- յիբ տեղ մը չատըր կը զարկին նստին. խօճա Ահմատի չատըր գատ էր, հար- սին ու ուր աղին լէ դատ էր: Յիրկուն որ կ'եղնի, տղէն կ'եղնի երթայ հօր չատըր ժըղլելու համար, հարս կը մնայ մինակ չատրի մէջ. ձիաւոր մը կի- դայ, կը վերցու զհարս, կը թալէ ձիու թարկին ու կ'երթայ. հարս լէ ձէն ու ձուռն չհանէ, ձիաւորի ձիու ոտներու նալի տեղ մէկ մէկ լանկառի էր, մարդ մատաթ չկուսէ որ զհարսն փախցուցեր ին: Գէժտան դէժ տղէն կ'եղնի յիգայ ուր չատըր, կը տեսնայ որ կնիկ չկայ. իմալ դրնր իս՝ հըմալ լէ եկո՛ դտիր: Կը դառնայ երթայ հօր, կ'ասէ. «Ես որ էդա տեղն եմ եղի, ձիաւոր մը՝ ձիու ամէկ նալ քընց լանկառի մ'է եկեր է առի դըու հարս ու դացի»: «Էա՛օ, վազն արի, տարիբ է՝ տարի. էն հարս պէնամուս հարս մ'էր, թէ որ նամուսով ու հալալ կաթ ուտող հարս եղնէր՝ չերթէր. կամ դնաց՝ կը պոռպուէր, հանդէ մենք կը լսենք դուր ձէն ու ձուռն, չընք թողէ տանէր: Երթանք հաճութենի, դառնանք, ես քղիկ աղէկ աղջիկ մը կը բերեմ, հըմալ որ աշխուհի մէջ մար- դու էն տեսակ կնիկ չեղնի»: Տղէն անկաճ չէրեց հօր. «Ձէ, չ'եղնի, Աստուած լէ գիտող է, արօ՛, ես կ'երթամ իմ կնկայ ետեւէն»: «Ես կ'ասեմ մ'երթայ, կ'երթաս՝ քու քէֆ գիշայ»: «Կ'երթամ, դու քու հաճութենից կը դառնաս՝ իգաս էդա տեղ, ընծիկ կ'իջքես, թէ որ իմ տարին թըմաւ եկայ՝ եկայ, չե- կայ՝ կ'ընցնիս երթաս: Ես չուտ յիգամ, ես կ'իջեմ քղիկ»: Ելան լուսուն, բարեմնաց եղան իրարուց հէրն ու տղէն: Հէր առաւ դուր կնիկ, պնաց հաճու- Թենի, տղէն լէ բռնեց զոէճ, ընկաւ կնկայ ետեւէն:

Շատ պնաց, քիչ գնաց, եօթ սարու ետեւ քօշիկի մը ռաստ եկաւ, բա- ցեց զդուռ, մտաւ ներս, մարդ ու մատաթ չկէր. մինակ պառաւ մը կէր, ա- սաց տղին. «Էա՛օ, հաւք ուր թեօք, օճն ուր պորտօք, դէտաւեր չիգայ, դու իմա՛լ ես եկի. ընծիկ եօթ տղայ կան, հըմկա որ սարէն եկան, հուսուում կ'ուսեն զքղիկ»: Տղէն ուր գլխու դալածը մէկիկ մէկիկ նախ էրեց պառա-

տուն, պառուտ տղին ասաց. «Լա՛ս, իմալ որ դու կը սուլըխիս, էնի Հասոյէ Տուտեն է, մենէ էնդոր ձեռքէն ենք փախի եկի էդա տեղ. դիմ էրիկ սպանեց, վախեցայ զիմ տղեկներ լէ սպանէ, առայ եկա էդա սարու գլուխ շինեցի զիմ տուն: Որ Հրմալ է, մարդու էլ բան չասես, Հանտէ իմ տղեկները յերկուն առաւելուից որ կրդան տուն, կ'ասեն. «Նանէ, ի՞նչ մարդ-մարդահոտ է կրդայ մըր տնէն. ես կ'ասեմ. իմ քուրոջ տղի գլուխ Հրմալ բան մ'է ելի, եկեր է կ'երթայ ուր կնկայ ետեւէն»:

Յերկուն որ եղաւ, պառուտ տղեկները դարձան եկան տուն. ամէկ մէկ մէկ ծառ մ'էր, ներս ժտան սկսան փրնչփրնչալ. «Նանէ, էդ ի՞նչ մարդ-մարդահոտ է կրդայ մեր տնէն»: «Լա՛ս, ձենէ պահեմ, Աստուց ի՞նչ պահեմ, իմ քրոջ տղեկ կայ, կնիկը փախցուցեր է Հասոյէ Տուտեն, եկեր է կ'երթայ ետեւէն»: «Միւր է մեր մօրքրոջ տղէն, նանէ, բի տեսնանք»: «Թաշքուկ պառուկուկ է», ասաց պառու:

Եօթն աղբէր լէ գճան ու մէկ մէկ պագ առան երեսէն. «Մօրքրոջ տղայ, քու գլխուն ու արեւուն մեռնենք, դու ու էդա տեղուանք իմա՛լ ես եկի, ո՞ւր կ'երթաս. Աստուած խէր էնէ»: Տղէն զուր գլխու դալածը Թարիֆ էրեց եօթն աղբոր. էնոնք վերցին ասին. «Մզիկ որ կը լսես, եկո մ'երթայ, մենք էնտոր ձեռքէն ենք փախի, եկի, էդա սարու գլուխ շինի զմըր տուն»: Ինչ էրիմ՝ անկարգիկ եղաւ, ելան գիր մը գրին ուրանց մօրքրոջ տղեկներուն՝ որպէսզի ճար մը էնտուն հանին: Լուսուն որ եղաւ, կերան խմեցին, տղէն առաւ դուր Թուղթ ու ճամբայ տունեց առէջ: Ծատ գնաց, քիչ գնաց, եօթ սարու ետեւ քօշիկի մը ռաստ եկաւ, բացեց զդուռ, մտաւ ներս, տեսաւ որ պառու մը մինակ նստուկ է՝ զթուղթի կը վառէ: «Լա՛ս, դու ու էդա տեղուանք, բիծիկ Հինգ տղայ կայ, զացած են սար նեճրութենի, ընդան որ սարէն կրդան, ամէկու փէճիկ մէկ մէկ ծառ կայ դրուկ, ամէկ ծառէն հաղար հաւք կայ կախուկ, մարդու մարդահոտ որ առան, զքզիկ հոսովում կ'ուտեն»: «Նանէ, ես քու քուրոջ տղէն եմ, իմ գլուխ Հրմալ բան մ'է ելի, եկեր եմ կ'երթամ իմ կնկայ ետեւէն. չըս հաւատայ՝ էդա լէ իմ Թուղթն է». ու մօրքրոջ տղեկներու Թուղթ տունեց պառուտ ձեռք: Երբ որ կարդաց իմցաւ որ տղի առածները ուղորդ է, «Լա՛ս, բարով ու խէրով իս եկի, քու գալը վըր մըր գլխուն ու աշքերուն, որ Հրմալէ՝ եկո նստի. ես գինսմ, ճամբուց կրգաս՝ անօթի ես, քիչ մը հաց կի, հար յիգան ճօերը»:

Յերկուն որ աղբորանք սարէն դարձան եկան, ասին ուրանց մօր. «Նանէ՛, մարդ-մարդահոտ»: «Լա՛ս, ձենէ պահեմ, Աստուց ի՞նչ պահեմ, Հասոյէ Տուտեն փախցուցեր է մըր մօրքրոջ տղի կնիկը, եկեր է կ'երթայ ետեւէն»: Ու զթուղթ երկնցուց տղեկներուն. երբ կարդացին՝ աշխըհքով եղան. «Նանէ, ո՞ւր է մըր մօրքրոջ տղէն, ասէ՛ թըղ յիգայ հողա տեսնանք»: Պառու կանչեց տղէն, եկաւ. զրկուան իրար ու պագեցին զիրար: «Բարով ու խէրով իս եկի, մօրքրոջ տղայ, ի՞նչ է եղի քզի, Հրմալ տեսնանք, մենք էնտոր ետեւէն ենք փախի, եկի էդա տեղ, դու իմա՛լ կ'երթաս էնտորնէ՝ կնիկ առնես բերես. մըգիկ ես անկաճ կ'էնիս, չըս երթայ, բայց կ'երթաս՝ քու դէֆ գինայ. գիր մը լէ չեղաւ՝ մենք կը գրենք մըր էն տեղի մօրքրոջ տղեկներուն՝ որ Հասոյէ Տուտու մշկներն են, պալքէմ ընոնք ճամբէ կը հանին»: Լուսուն ելաւ, կերաւ զուր հաց, խմեց զուր ջուր, առաւ զուր Թուղթ դրեց ճէպ, բարեմնաց եղաւ ու յրնկաւ ճամբայ:

Ծատ գնաց, քիչ գնաց, առատ եկաւ մեծ էլի մը, որ Հասոյէ Տուտու էնէր, դուրան մը բռներ էր ու կանի. տեսաւ որ գհօլու գուռնի ձէն երկինք ու գետին կը վերաւ ու գնէ, կնիկ ճօղք բռնած են գոլընտ ու կը խաղան. հար-

ցուց դուր մօբբրով դուռը, քննց ու դուռ իջաւ։ Մօբբուր մինակ էր տուն. «Լաօ՛, դու ու գէտաւեր»։ «Ընանէ՛, խորըպաւ եկայ. հդա կնիկ որ Հասոյէ Տուտեն փախցուցեր է բերի, էդի իմ կնիկն է, եկեր եմ ետևէն»։ ու հանեց մէկ էլ մօբբրով տղեկներու թուղթ. պատաւ դբուրով տղեկներու թուղթ որ տեսաւ, եղաւ աշխըհհըով, ասաց տղին. «Լաօ՛, աղէկ խելք չըս բանցուցերի եկի, Հասոյէ Տուտու ձեռքէն ո՞ր կրնայ կնիկ առնէ. ախր եկեր իմ՝ մենք յէ պիտի աշխատինք»։ Տղէն ձին քաշեց ներս, բրդուն մը հաց կերաւ, ու դարձաւ պատուուն ասաց. «Ես լէ կ'ենիմ երթամ հարսնից թամաչէն»։ «Լաօ՛, կ'երթան» բան չըմ ասի, պէ ընծիկ չորս տղայ կայ, էնտոնք Հասոյէ Տուտու պաշ մշկներն ին, բռնեք ին գովընտի գլուխ, չեղնի երթաւ բռնեա գովընտի գլուխ, հանաէ մէկ մէկ ճլօթ կը զարկեն քղիկ, վիզդ կը դառնայ ետեանց»։ «Ընանէ՛, ընծիկ ի՞նչ դործ կայ գովընտի հետ, ես դարիպ մօրդ մ'եմ, կ'երթամ թամաշայ էնիմ»։ Բայց զպատաւ կը խաբէր. երբ որ եկաւ հարսնից մէջ, մէկէն ի մէկ ելաւ ու գովընտի գլուխ բռնեց. չորս աղբէր լէ եկան մէկ մէկ ճլօթ չէ, թոփ զարկին տղին, խբ մ չէրեց, չորս աղբէր լէ քըրպէն ուրանց կը պատտեն իրարուց. «Մենք եղինք Հասոյէ Տուտու պաշ մշկները, ճլօթ զարկենք մարդու ու գերես չղարձու»։ զհարսնիք Փրըղեցին ու թողին եկան ուրանց տուն. տղէն լէ ուրանցնէ առէջ եկեր էր տուն, պտուի ու դժուլ քաշի գլուխ. չորս աղբէր լէ փնչփնչալով մտան դռնէն ներս. պատաւ գիտցաւ որ բան մ'եղբէ է, հարցուց ճեբրուց. «Լաօ՛, Աստուած խէր էնէ, էդ յօրի՛ն իք հերստի, ի՞նչ եղի»։ «Ընանէ՛, մենք չհերստիք, ո՞ր հերստի. եկաւ ջահէլ խորթ մը հարսնից մէջ, ելաւ բռնեց գովընտի գլուխ, մենք չորս աղբէր լէ մէկ մէկ ճլօթ զարկինք, ասինք՝ Հրմկա էտոր վիզ կը փրթնի յընկնի դետին, հոգ լէ չէրեց»։ «Հա՛յ, ճըր վիզ կտորի, իմա՛լ ձեռք էր ճըր ձեռք, որ բռնեց զարկեցիք, չէ՞՞ էն լէ ճըր արնէն է, ճըր մօբբրով տղէն է»։ Հանեց զթուղթ ու երկնցուց տղեկներուն. երբ կարդացին՝ հասկցան զեղեկութիւն, աշխըհհըով եղան. «Ո՛ր է, նանէ, մըր մօբբրով տղէն»։ վաղեցին վրէն. «Մօբբրով տղայ՛, լու խաթր պէտք չէ մնայ, չճանչցանք զքղիկ, դարիպ մարդ ու լու մէկ է. վըր մըր պտղին եղնէր էն զըրպ. դու լէ աղէկ բան չէրի, եկար բռնեցիդ գովընտի գլուխ։ Է՛հ, դու գէն մ'ասի, իմա՛լ իս եկի, մօբբուրն իմա՛լ է»։ Տղէն մէկ լէ զուր գլխու գալած գլխէն պատմեց մօբբրով տղեկներուն. չորս աղբէր ասին. «Զարէ մը եթէ էնի, կէնա մըր մէրն է, կնկայ աստանէն կնիկն է։ Լուսուն թող երթայ՝ ասէ հարս դարիպ է, քըրպէն Հրմկա իրարուց կը պատտի, թողէք տանիմ ուրբտում քիշ մը, ուր սիրտ բացուի. դու լէ հեծիր զբու ձին, գնա՛ կանի ճամբու վրէն, էնքան որ կիզան ընցնին, ա՛ո թարկիդ ու գնա»։ Լուսուն որ եղաւ, տղեկներու ասածի պէս պառաւ զնաց Հասոյէ Տուտուն ասաց. «Հըմկա էդա հարս կը պատտի իրարուց, թող քիշ մը հանեմ ուրբտում, սիրտ բացուի»։ Հասոյէ Տուտուն կամք տուեց, դու չըն ելած է էլից դուրս՝ մէկ լէ էնդիէն ձիաւոր մը եկաւ, զհարս առաւ թարկին ու քից։ Ձէն գնաց Հասոյէ Տուտուն թէ «Ըլղբու կնիկ տարան»։ Ասաց. «Յուգ ճըր քէֆին փէքէք, տարան՝ թը՛ղ տանին»։ Երկու օր լէ քէֆ ու ուրախութիւն էրին, հեծաւ զուր ձին, ասաց. «Ես կ'երթամ իմ կնկայ ետեւէն» ու ընկաւ ճամբախ։ Կնիկն է ճամբու հետ զուր հալուընեբը կը կտրտէր, թալէր՝ որպէսդի ոէճ եղնի։

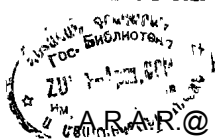
Շատ գնաց, քիշ գնաց, հասաւ տղին ու կնկան ու սկսան իրարու դուռդ դալ. մինչեւ կէսօր իրարու զարկին, նա էնի ալթ էրեց գէնի, նա՛ էնի. տղէն ասաց Հասոյէ Տուտուն. «Մըր ձիերը խեղճ են, իջնենք ձիուց, գուրաշ յիզանք իրար, որն որ գլեւր մէջք դրեց գետին, էնիկ թըղ եղնի էնտոր»։ Խապուլ էսրեց, իջան ձիանուց ու եկան իրար. տղէն վերուց Հասոյէ Տուտուն որ կը դար-

կէր գետին, կնիկ քաշեց զտղի ոտք. տղէն յընկաւ տակ ու Հասոյէ Տուտեն եւ լաւ վրէն, կնիկ քաշեց զթուր տուեց Հասոյէ Տուտու ձեռք որ կտրէ զգլուխ: Հասոյէ Տուտեն չթողեց, կապեց զոտք եւ ձեռք, թալեց կէս օրուայ արեւու տողել, ուրանք լէ քաշուան շատրի տակ ու սկսան զՖ ուրախութիւն անել, զրկեցին զիրար ու պառկան. ջրի փարշ լէ դրուկ էր ուրանց կշտի հետ. երբ քուն ընցաւ վրո ուրանց, շող տուեր էր գետին, օձ մը եկաւ, առջի անգամ փշեց տղի վրէն հոմըցուց, դարձաւ եկաւ շատրի մէջ, զփարշի ջուր առաւ բերան, ցօղուեց գրեթան, ու լցեց փարշի մէջ. Հասոյէ Տուտեն երբ հէջըցաւ ելաւ, ասաց. «Աղջի, ջուր մը տուր խմեմ». կնիկ երկնցուց զփարշ որ խմէ, զլուր մը ժողովին հասաւ չհասաւ ցըխաց իրարուց, կնիկ քաշեց զթուր եկաւ տըղի բոլոր. «Անաստուած», իմա՛ւ եկար գեղեցիկ զփարշի մէջու ջուր, սպանեց իր զիմ էրիկ»: «Տնաշէն, էգա պառկուկ տեղէն ես իմա՛ւ եկայ դեղի զփարշի մէջու ջուր ու դարձայ եկայ, խմալ որ Աստուած հախ է ես խապրիկ չունիմ, օձն է եկի խմի, մէջ դեղուեր է, դու զիս սպաննա, էգա սարու պուխ իմա՛ւ կ'էնիս միանկ»:

«Որ հրմալ է, ուխտ էրէ մատ չերկնցու ընծիկ ու իմ երես չիտառ ինչ որ եղեր է, ես քրիկ կնիկ, դու ընծիկ էրիկ, զքու ոտներ ու ձեռները հարձր կեմ, երնեք երթանք»: Զանդարտի մարդ ինչ սասն կ'էնէ. ուխտ էրեց որ ձեռք չերկնցու կնկայ վրէն, հարձկեց զոտք ու ձեռք, ստան զիրար ու եկան մօրքորով տուն, էն տեղ պատմեցին զուրանց գլխու գալած մօրքորով տղեկներուն, հոնկուց եկան մէկէլ մօրքորով տղեկներու տուն, էն տեղ լէ պատմեց զուր գլխու գալած, էնտրեք բառցան զուրանց տուն, դարձան Հասոյէ Տուտու երկիր. ինք լէ հեծաւ զուր ձին, առաւ զուր կնիկ ու յընկաւ ճամբախ. եկան էն տեղ, որ Հասոյէ Տուտեն զկնիկ փախցուցեր էր: Տարին թմաւ, ու շատրք զարկեց, իջեց հօր:

Դատանք խօճա Ահմատի վրէն: Ոճա Ահմատ հաճութենի ելած ասեն ազապ տղէ մը կը ծռի ուր աղջկայ վրէն, դաս տուող խօճին կ'ասի. «Քանի որ դու միանկ կ'երթաս կիզաս խօճա Ահմատի տուն, զէդ աղջիկ համողէ որ առնէ զիս, ինչ կ'ուզես կ'իտամ զքիկ»: Ոճէն ինչ լեզու կը բանցու, չկրնայ զաղջիկ ճամբուց հանել, աղջիկ կ'ասէ. «Ոճա՛, դու տեսար իմ հէր հաճութենի երթալու ասեն ինչ ասաց քրիկ, վերեւ Աստուած, ներքեւ քրիկ թալիմ էրեց զիս, դու լէ հրմկա օյին կը խաղաս իմ գլուխ, որ հրմալ է իմ տուն չիզաս երթալ»: Տղի ուսուտն է որ կարաւ խօջից, գնաց պառաւ մը դտաւ ու ասաց. «Եսանէ՛, ինչ որ ուզես քրիկ կ'իտամ, եթէ խօճա Ահմատի աղջիկ ընծիկ սաղես»: Պառաւն է զձձոձ գեղեց ու ելաւ դնաց աղջկայ մօտ: «Աղջի լա՛՛, քու մօր տղէկութիւն շատ է իմ վրէն, էնտա տարի մ'է քու մէր գացեր է, քու գլխու վրէն լուր չլիցուեր է, երկր եմ տանիմ զքրիկ բաղնիք լողկցում»: Աղջիկ ու կարծ միտք. աւտցաւ, բացեց զգուռ, պառաւ առաւ ներս ու զուր թատարուկ տեսաւ, ելաւ դնաց բաղնիք. դու մ'ասիր որ տղէն էր սորվեցուցի զպառաւ թէ՛ «Գնա՛ զաղջիկ խաբէ, բի բաղնիք, ես կը հաղնեմ կնկայ հայաւ, կիզամ մըտնեմ ներս պատուրտիմ, դու մուտ ներս ու ելիր գուրս, ես կ'առնեմ զինք ու փախնեմ»:

Երբ գացին բաղնիք, աղջիկ մտաւ ներս, պառաւ դրեց զգուռ ու փախաւ. աղջիկ իջեց զէհ պառաւ յիզայ, չեկաւ. մէկ լէ տեսաւ որ էնդիէն տղէ մը ելաւ եկաւ. էն աղէն որ զինք կ'ուզէր առնել ու ինք չէր առներ. տեսաւ որ է՛կ չկրնայ ետխայ ապառաւ տղի ձեռքէն, ասաց. «Ես քու ձեռքէն էլ յուր կ'ապառաւ. ես քրիկ, դու ընծիկ, եկ ուղկըցում զքրիկ, կնեմք երթանք մըր տուն՝ առնենք զիրար»: Աւտցաւ տղէն, նստաւ որ աղջիկ լողկըցնէր զինք.

գլուխ սապոնած ստեն, աչքեր լէ խփուկ էր, վերուց քար մը՝ հա՛յ հա՛յ, աղի գլխուն. աղի ուշք ընցաւ, յրեկաւ գետին ու ինք յիշտապ-յիշտապ հաղաւ դուր հալուրները, զարձաւ եկաւ տուն:

Դաս առաղ խօճէն է, տեսաւ որ աղջիկ դուր խօք չբռնեց, ելաւ դիր մը գրեց խօճա Ահմատին թէ, «Բանի որ դու գացեր ես, քու աղջիկ օր տղէ մը կը բերէ տուն տանէ»: Թուղթ գնաց խօճա Ահմատին ձեռք հասաւ էն տեղ, որ տղէն պիտի իշքէր, թղթից օր մը առաջ զաթի տղէն եկեր էր ու հօր կ'իշքէր, իճօճա Ահմատն է տղից որ չոկուաւ, մարդ մը ուստ եկաւ ուրեն, բռնեց ուր հետ տարաւ հաճութենի. յերկուն որ եղաւ, երեք լէ մէկ տեղ նստուկ են չառաւրի մէջ, տղէն դուր գլխու գալած մէկիկ մէկիկ պատմեց ուր հօր: Խօճա Ահմատն է որ լսեց զհարսի էրածը, աղջկայ թուղթ լէ վրէն էր եկի, ասաց. «Ո՛ր դորդ որ կ'ասին՝ կնկան բաղդ չկայ»: Առջին անգամ դուր կնիկ տուեց էն մարդու ձեռք, ասաց. «Տա՛ր սպանէ»: Մարդ խելօք մարդ էր, տարաւ հօր մը շինեց, գրեց մէջ ու եկաւ ասաց. «Սպանեցի»: Յրմնօր լէ մէկ մէկ հաց կը տանէր: Դոր եկաւ հարսին. բերեց կապեց ջորու պոչ, ասաց՝ «Սար կը դարկես, անստակ ջրերու մէջ կը ցողուես զքու պոչ ու կիպտս»: Տղին լէ ասաց. «Դու կ'երթաս, զքու քուր կը սպանես, չապիկ կը թաթխես արնի մէջ բերես ընծիկ, որ յիգամ յերկիր»: Տղէն երբ որ եկաւ գդուռ դարկեց ու քուր դադրօր ձէն առաւ, վազեց եկաւ առէջ. «Աղբէր, դու բարոյ ու խէրոյ եկար, յո՛ւր է իմ պապ, իմ մամ, մըր հարս»: Քի՛նչ բարոյ ու խէրոյ է, ես եկեր եմ զգլխի սպանեմ, զքո արնոտ չապիկ տանեմ ցուցում իմ պապուն, որ դառնայ իդար տուն, թէ չէ չի դայ, քու վրէն խօճէն գիր մ'է գրի իմ հօր թէ ճամբուց ելեր է»: «Աղբէր, իմ արնի տակ մի՛ մտնի, ես բանէ խապար չունիմ. չեղաւ՝ ես կ'երթամ սարի կորիմ. առ ոչխար մը մորթէ, զիմ չապիկ թաթխէ էնտոր արնի մէջ, տար իմ պապուն, թող դառնայ իդայ ուր տուն»: Աղբէր քուրոյ սասածի պէս էրեց, առաւ ոչխար մը մորթեց, զքուրոյ չապիկ թաթխեց ոչխրի արնի մէջ, առաւ դնաց ուր հօր, հէր դարձաւ եկաւ ուր տուն, դաս առաղ խօճէն մէկ լէ բարեկամացաւ խօճա Ահմատի հետ, առջուայ պէս կիզէր ու կ'երթէր:

Խօճա Ահմատի աղջիկն է Թարիկ տիւնեայ եղաւ. երբ հօր տնէն ելաւ յրեկաւ դուրս, հովուի մը ուստ եկաւ, դուր հալուրները տուեց հովուին, հովուի քրոջիդ հալուրները առաւ ինք հագաւ, զապէն քաշեց վըր գլխուն, դնաց ելաւ ծառու մը փոտո նստաւ, ծառու տակ լէ աղբուր մը կէր, Թաղաւորի տղէն էդ դին աւ ու խուշ էրած տտեն, ձին կը բերեն ջրի վրէն որ ջուր խմցուն. ձին ջրի մէջ պատուիրք մը կը տեսնայ, կը խրտի դառնայ յետեւանց. մշկները կ'երթան սանն թաղաւորի տղին. «Թաղաւոր ապրած, քու ձին ինչքան որ կը քաշենք ջրի վրէն, ջուր չիմէ, կը խրտի դառնայ յետեւանց»: Թաղաւորի տղէն խելօք կ'եղնի, ինք լէ կիզայ իշքէ ջրի մէջ, կը տեսնայ հուրնի հրեղէն աղջկայ մը պատուիրք. գլուխ կը վերցու վի, կ'իշքէ որ աղջիկ մը պրուլուեր է ապէն ու կծկեր է վըր ծառին. հրաման կ'էնէ մշկներուն որ ելնեն բերեն. էնոնք լէ կ'ելնեն բերեն. առանց հարցնելու-փորձելու թէ «Աղջիկ, դու վի՛ր աղջիկն ես, յօրի՛ն էր ելի էդ ծառ», ուրեն կնիկ կ'էնէ. աղջկայ սիրտ կը մնայ Թաղաւորի տղից. «Ըսել է ես դուտուրիկ էնք. նա հարցուց ու փորձեց՝ ուխտ եղնի իմ լեզուն էնտոր հետ չուռ ջիգայ»: Տնուհանդ տարի կնկութիւն կ'էնէ, երեք ճիժ կ'եղնի ուրեն, ախրը Թաղաւորի տղու հետ չիօտայ. յրմնօր հէրն ու մէրն կը կուտին Թաղաւորի տղի հետ. «Լա՛օ», քրիկ աղջիկ տուող չէ-կէ՛ր, դացիր սարէն ու ձորէն գէդ լալ ու կլու բռնիր բերիք»:

Օր մը դէրվիշ մը կիզայ ընցնի, Թաղաւորի տղէն կ'ասի. «Ե՛րվիշ բա-

բա, ընծիկ տանուհինը տարի է որ կնիկ մ'իմ բերի, լալ ու կըռ է, իմ հետ չը-
խասայ՝ Դեղվիչ կ'առէ։ ՎՊԹՆ կնիկ լալ ու կըռ չէ, կը խօսայ, բայց զոյկէ
ինատ էրի չխօսայ, զինք սարն իս գտի, չըս հարցուցեր ի դու վե՞ր աղջիկն
իս, յորի՞ն իս եկի հողա, ինտո է էրի չխօսայ։ Ոսաչէ երեք հաւկիթ՝ մէկ կար-
միր, մէկ կանաչ, մէկ դեղին, դիր քու ճօհրու ձեռք, դու լէ գողտուկ մը
պատուրտի դրան ետեւ։ Հընտէ էնտոնք հաւկիթի վրէն դիրար կը ծեծեն, մէք
կ'ենի խօսայ, կը լսես, կը բռնես գետիսէն, քու հետ լէ կը խօսայ։ Թաղա-
ւորի տղէն գէրվիչի ասածի պէս խաչեց երեք ոսնկ հաւկիթ, դրեց ուր ճօհ-
րու ձեռք, ինք լէ փաթուան խեւ, կանաւ դրան ետեւ։ Ոսնկերու վրէն ճօհր
դրին զղբայ իրար, մէք կ'աւ ասաց։ «Էա՛ս, ձըր հօր խելք էդա է, ձըր խելք
ի՞նչ պիտի եղին»։ Ուշիկ մը Թաղաւորի տղէն ելաւ բռնեց զկնկայ ձեռք ու ա-
սաց։ «Դու հար էսօր յորի՞ իմ հետ լէր խօսեր»։ Կնիկ ասաց։ «Ի՞նչ խօսամ
քու հետ, դու սարու գլխէն բռնեցիր դիս, առար եկար, չասի՛ր՝ դու վե՞ր աղ-
ջիկն իս, սարէն ի՞նչ բուսի, ի՞նչ գործ ունիս էդա տեղ։ Էդոր վրէն ինտո ենք
էրի չենք խօսէ քու հետ»։ Թաղաւորի տղէն ասաց։ «Էն օր չըմ հարցուցեր ի,
էսօր կը հարցում, դու վե՞ր աղջիկն իս»։ Աղջիկն ասաց։ «Ո՞ճա Ահմատին»,
ու զուր գլխու գալած մէկիկ մէկիկ պատմեց Թաղաւորի տղին։

Ժուս ու ժամանակ մը մնաց, կնիկ ասաց Թաղաւորի տղին։ «Կ'երթամ
իմ հօր երկիրը տեսուքին մը էնիմ իմ հօր ու մօր հետ, դառնամ յիգամ»։
Թաղաւորի տղէն է ելաւ տեսաւ զկնկայ Թաղաւորուկ։ Ղալէն քոմ մը ասքրով
ու զուր երեք ճիժ դրեց ճամբցուց գնաց։ Աւուր մը ճամբախ դու չըն զաչեր
են, լալէն աչք Թալեց Թաղաւորի հարս ու զօրով ասաց։ «Իմ հետ կիտաս տո-
նես, եթէ չիտաս առնիս՝ էսօր զքու մեծ տղէն կը մորթեն»։ Հարսն ասաց։
«Բու քէ՞՞ զինայ, ես զէդ բան չըմ էնի, կը մորթիս» տղէն քու աղէ։ Կանուկ
է»։ Զմեծ տղէն էն օր մորթեց։ Աւուր մը ճամբախ լէ գացին, յիրկուն որ ըզ-
չատրը զարկին նստան, լալէն մէկ լէ բռնեց զհարսի հախէն։ «Իմ հետ կիտաս
կ'առնես», թէ չէ էսօր լէ զքու մեղինեկ տղէն կը մորթեն»։ Հարսն տղէն ձեռք
չտուեց։ Էն օր լէ մեղինեկ տղէն մորթեց։ Աւուր մը ճամբախ լէ գացին, յի-
րկուն որ չատրը զարկին նստան, լալէն էմ լէ բռնեց զԹաղաւորի հարսին հա-
խէն։ «Իմ հետ կիտաս կ'առնես» թէ չէ զքու պզտիկ տղէն լէ կը մորթեն»։
Հարսն տղէն բանի միւրիւմ չեկաւ, էն օր լէ զպզտիկ տղէն մորթեց։ Դոր ե-
կաւ հարսին։ Երբ աւուր մը խոնախ գացին, յիրկուն եկան չատրը զարկին,
լալէն ըստհաղ կնկայ հախէն չըմիւրաւ։ «Եթէ իմ հետ չիտաս առնիս էսօր,
զեղիկ կը մորթեն»։ Թաղաւորի հարսն է, տեսաւ որ լալի ձեռքէն աղատիլ
չկայ, ըսաւ։ «Թը՛ղ եղնի, բայց Թող տուր երթամ դուրս ելնեմ ու յիգամ, ինչ
կ'ուզես էրէ»։ Լալէն ասաց։ «Վախենա՛մ երթաւ ու չի գաս»։ «Տնու՛մ, էդա
միջոով ես յո՛ւր երթամ։ Կ'ուզիս՝ չըրիտ մը բի կապէ իմ ոտք, հանտէ չըմ
փախին»։ Կնկայ ասածի պէս, լալէն բերեց չըրիտ մը կապեց հարսի ոտք որ
չփախնի, ու Թողեց։ Հարսն է երբ չատրեց հեռացաւ, չըրիտ կապեց փըշոււ
մը, ինք լէ՝ սարեր, յո՛ւր իս, եկայ քի։ Լալէն տեսաւ որ հարս յանգցաւ, ե-
լաւ դնաւ տեսաւ որ հարս զըրիտ կապեր է փըշոււ մը ու ինք փախեր է դա-
ցի։ Ուստուն ելաւ փնտռեց, նորէն չգտաւ, դարձաւ Թաղաւորի տղին ասաց։
«Բու կնիկը դիչեր իւր է փախի, ուր որ փնտռեցի, չկրցայ գտնի»։ Աղջիկը
զուր գլխու գալածը պատմեց էր Թաղաւորի տղին, Թաղաւորի տղէն չհաւա-
տաց լալին, ինք ուր մտաց մէջ ասաց։ «Ես կ'երթամ իմ կնկայ ետեւէն»։ Ա-
ռաւ զղալէն հետ, ասաց։ «Բի՛շ մը ուլըրտելու կ'երթանք, սիրտս քացուէ»։ Ե-
լաւ քաղէն դուրս, ուխտատ էրեց խօճա Ահմատի երկիրն՝ յո՛ւր իս, եկայ քի։
Թաղաւորի հարսն է երբ լալի ձեռքէն փախաւ գնաց, աստտ եկաւ հով-

ուի մը, զուր հալուքները տուեց հովուին, առաւ զհովուի հալուքները հա-
զաւ. ուլ մը լէ մորթեց, հանեց զփոր քաշեց վըր զլիւսն, եղաւ թամիդ քա-
ջալ մը. եկաւ ուր պապու քաղաք ու հաճի Ահմատի տուն եղաւ մշակ. «Ախրը
ուրիշ մարդ չունինք էդա տեղ խըղմաթ էնէ մղիկ», առաց հաճի Ահմատ.
«մենք լէ չորս մարդ ենք, թըղ գալ խըղմաթ էնէ մղիկ ու մըր հետ ապրի»:

Թաղաւորի տղէն է հարցնելով եկաւ խօսաւ Ահմատի տուն իջաւ, տեսաւ
որ հոգ քաջալ մշակ մը, հէր մը, տղէ մը, խօճէ մը ու դարիպ մարդ մը կան,
երկուս լէ Թաղաւորի տղէն ինք ու ուր լալէն՝ եղան վեց: Յիւրկուն որ եղաւ,
Թաղաւորի տղէն ասաց. «Հէքեաթ մը ասէք»: Էն ասաց «Ես չըմ գինայ», էն
ասաց «Ես չըմ գինայ», Թալեցին վիրարու, ըսին՝ «Քաջալ, դո՛ւ եկո ասի»: Քա-
ջալ քիչ մը նաղ էրեց. «Ես քաջալ մը եմ, իմ հալու հետ, ի՛նչ գինամ հէք-
եաթ ինչ է»: Բայց Թաղաւորի տղի խօսքերուց կակղցաւ, որ ասաց՝ «Քա-
ջալ, գըու չըպ շաքար մը՝ ծախի. դէհ եկո՛ հէքեաթ մը ասա»: Քաջալն ասաց.
«Հընտէ ես զգուս կը փակեմ, սո՛րայ հէքեաթ կ'ասեմ, ու մարդ չըմ թողնի
եխի դուրս»: Երմէն լէ ասին՝ «Հա՛», իմալ որ մենք զլիսէն պատմեցինք,
քաջլուկ սկսաւ զլիսէն պատմել զուր հէքեաթ. երբ խօսաւ Ահմատի անուն տը-
ւեց, խօճաւ Ահմատ ասեց. «Ջանըմ, էդի իմ հէքեաթն է, կանի տեսնամ ի՛նչ
կ'ասի քաջալ» ու սկսաւ անկամ դնել. էնտեղ որ եկաւ ասաց՝ «էդ խօսաւ Ահ-
մատն է, երբ ելաւ կ'երթէր հաճութենի՛» զուր աղջիկ բերեց Թալիմ էրեց ուր
խօճին ու գնաց: Պօճէն քաներ խաղցաւ գլուխ, երբ աղջիկ զուր ասած տղէն
չառաւ, դաս տուող խօճէն ասաց. «Ես կ'ելնիմ երթամ դուրս»: Թաղաւորի
տղէն ասաց. «Ե՛ի՛հ, մարդ ուր տեղէն չխըլլուլայ»: Պօճէն նստաւ: Ըստհաղ
որ քաջլուկ եկաւ էն տեղ՝ ասեց. «Լալէն հըմլա մորթեց զէդ աղջկայ տը-
ղեկներ ու ինք փախաւ դնաց», լալէն ասաց. «Ես դուրս կ'ելնիմ»: Չթողին:
Երբ խըլլացող զուր հէքեաթ, զլիսէն հանեց զուր քաջլուսին, ճակէն էլ գե-
րեք տղի անկուրները ու ասաց. «Ահա՛ էն աղջիկ, լալէն ու խօճէն»: Թաղա-
ւորի տղէն էն սահաթին հրաման էրեց որ զլալի ու խօճի դուռն կտրեն:

Ըստհախ առաւ էն մարդ, որ խօսաւ Ահմատի հետ հաճութենի գացեր
էր ու եկի, ասաց քրտերէն. «Նալաթ պէ Ժընան, նախօ համուեան, հընք հը-
նան: Թուք իգայ կինըրուն, ոչ թէ ամենուն, մասնաւորներուն»:

Պօճաւ Ահմատ ուր ըրածի վրէն փոշմնաւ, «Հէ՛յ Վա՛խ», ասաց, «Էս
ի՛նչ խեղք քանցուցի զիմ կնիկ սպանել տուի»: Ասաց. «Պօճաւ, հոգ մ'ուտի,
քու կնիկ սաղ է, ես էն օր գինէնք որ մեղք չունէր քու կնիկ, տարեր եմ պա-
հի»: Գնաց հանեց, բերեց, նոր՝ խօսաւ Ահմատ գրեց տուն ու տեղ, Թաղաւորի
տղէն լէ առաւ զուր կնիկ, դարձաւ եկաւ ուր երկիր:

Աստուց իջաւ երեք խնձոր. մէկ ասողին, մէկ լսողին, մէկ անկամ
էնողին:

«Նշխարք Տարօնջ»,

Գ. Տնտրակ, էջ 825-848:

Յ Է Ք Ե Ա Թ

Կ'եղնի չ'եղնի դովրթուր մը, էտոր տան առջևէն առու մը կիգէր ընց-
նէր. յըմօր առտուն կ'ելնէր մէկ մէկ հաց կը թալէր առուի մէջ՝ կ'երթէր
ջրի հետ: Երբ որ ինք մեռաւ, ըստհաղ տղին թամբի էրեց, որ առտուն երբ

կ'ենին, մէկ մէկ հաց թաւէ ջրի հետ: Օր մը լէ տղէն երբ բերեց հաց թաւեց ջրի հետ, ինքն ուրին ասաց. «Ես պիտի բռնեմ զէդա առունն երթամ, տեսնամ էդ հաց յուր կ'ենին դուրս. ինչո՞ւ իմ պապ յըմօր լուսունն մէկ մէկ հաց կը թաւէր ջրի հետ, յետեւ ընցման էլ ինծի թամբի էրեց, որ թալեմ»:

Գնաց առուի դուռն, տեսաւ որ դուռ մը բացուաւ, հաւոր մը ելաւ դուրս, առաւ զհաց՝ պիտի մտնէր ներս, աղան հալուաւ ինչ եղաւ. «Պապօ՛, դուրպան եղնիմ քղիկ, զդուռ մը՝ դնի, ես լէ կիզամ ներս, քղիկ բան կ'ասեմ»:

Մտաւ ներս, տեսաւ որ հաւոր մը նստուկ է, աշխարհքի թուղթ ու միւրաքապ լցուկ է առջև ու կը գրէ. «Ի՞նչ է էդի կը գրես, պապօ՛», ասաց տղէն: «Քա՛սօ՛, ի՞նչ է կը գրիմ, ամէկ մարդու ճակատի գիրն է կը գրիմ, կը գրիմ աղջիկ տղի գլուխ, տղէն աղջկայ գլուխ»:

«Պապօ՛ պապօ՛, էդ հացի թաւող առջին հեղ իմ պապն է եղի, հըմկա լէ ես իմ, ընծիկ աղէկ աղջիկ մը գրէ»:

«Քա՛սօ՛, գըրուկ գիր չիւղպի, քղիկ գրեր իմ Ֆիլան քաղքի հովուի աղջիկ»:

«Քա՛սօ՛, ես երթամ իզամ հովուի՞ աղջիկ արեւմ»:

Նկաւ տուն, լցեց խուրճի մը ոսկի, թաւեց թարքին, դանակ մը լէ զարկեց դօտին, հեծաւ զձին ու յընկաւ ճամբախ: Գընաց բարոյի նշանց տուած քաղաք իջաւ, հարց ու փորձ էրեց զհովուի տուն, զնաց խոնախ եղաւ. յիշուին որ եղաւ, իրարու հետ խօշ ու բէշ, հասկցաւ հովուի ինչ եղնել ու շեղեւ լը, իմացաւ որ հովուին բան չկայ, մինակ տղէ մը ու աղջիկ մը, աղջկայ սիրտ լէ խոց մը ելեր է, եօթ մարի է որ մէկ կշտին պառկուկ է կը նսայ, հա՛ յեսօր կը մեռնի, հա՛ վաղ, ու մահ չկայ: Ուր մտքի մէջ մէկ լէ ասաց. «Բարձր՝ քու հէրիկն անիծուկ եղնի, դու զէդա աղջիկ՝ կն իմ գրի իմ գլուխ. կանի, տի՛ս իմալ զքու գիր խալեմ»:

Յիշուին տղէկ մը զաղջկայ տեղ նշնեց ու զնաց պառկաւ. դիչեր որ եղաւ, տարաւ գիտութի ոսկին դրեց աղջկայ գլխու տակ, քնուկ տեղ ափըլթփեց գտաւ զաղջիկ, քաշեց ըզդանակ, զարկեց աղջկայ սիրտ: Հար հէշըցան, հար հաւար ու Ֆրդայ էրեց աղջիկ, տղէն հեծաւ դուր ձին ու փախաւ: Դու մասի՞ աղջկայ սիրտ ներսի դիէն հասուկ խոց մ'էր, դանակ որ կ'երթայ քիսի յինք, կը պատուի գրեխ ու թարախ կ'երթայ, կ'ըռհաթի: Գիշ մը վերջ երբ աղջիկ ըռհաթաւ, մոռցաւ բորորովին դուր ցաւ. հովուն էր՝ խուրճ ոսկու սայից եղաւ մալ ու թամալի տէր ու զանկըցաւ, օր քան զօր առէջ կ'երթէր. ինչքան առէջ կ'երթէր ուրեն հովուն կը կանչեն, ինքնուրեն ասաց՝ «Էդ հըմկա շեղնի, հըմկա իմ պէս զանկին մը էդա քաղաքի մէջ չկայ, ու ես քանի զանկընամ՝ ընծիկ հովուի տուն կ'ասին, ես էդա քաղաքն պիտի ելնիմ, երթամ ուրիշ քաղաք մը մնամ»:

Բառցաւ դուր տուն ու տեղ, առաւ դուր կնիկ ու ճիժ, եկաւ տղի քաղաք ու ուրեն տուն մը բռնեց. մէն ցըլըրուաւ քաղաքի մէջ թէ՛՝ «Հըմկա զանկին մարդ մ'եկի»:

Ազապ տղեկներ զացին թամաշայ էրին, տեսան զէդոր աղջիկ որ խորտուիկ է. զացին էդ տղին ասին. «Տղայ լա՛ս, ախր դու չես կարուլի, խորտուիկ աղջկայ ետեւ կ'ոլըրտիս, էդա մարդ որ եկեր է մըր քաղաք, խորտուիկ աղջիկ մ'ունի, եկո ուզենք քղիկ»:

Տղեն ասաց. «Դուք որ հաւնեք էք, ու կամք կ'առաք, ես ի՞նչ պիտի ասեմ, զացէ՛ք ուզէ՛ք»:

Գացին, ուղին, բերին: Մէկտեղեւ դիչեր, երբ բարոյի ասած խօսք ընկաւ տղի միտք՝ «Ղըրուկն չաւերի», տղի սիրտ լէ յընկաւ թըլվըշ, ձեռք թաւեց աղջկայ սիրտ՝ տեսաւ որ ետրի սրբէ մը կէր. հարցուց աղջկայ. «Աղջի՛, էդա ի՞նչ ետրի սրպայ է քու սիրտ»:

Աղջիկն ասաց. «Նարի սպայ է, յօրի՛ կը հարցուս, ի՞նչ կ'ուզես»: Շատ զօրեց վրէն, աղջիկ ջանդարտի եղաւ, ասաց թէ՛՝ «Ես Ֆիլան

քաղցի հովուի աղջիկն ենք, եթ տարի իմ սիրտ խոց մ'եյիք էր՝ չսաղնէր. յիրկուն եկաւ տղէ մը, մըր տուն եղաւ խոնախ, գիշեր ելաւ եկաւ դանկով զարկեց իմ սիրտ, խուրճի մը ոսկի լէ գրեց զխոսու տակ, հեծաւ զուր ձին ու փախաւ. դու մ'ասի՝ իմ սիրտ խոց մ'է եղի. դանակ որ առաւ ինք պատռաւ՝ բռնաթաւ, զրեխ ու թարախ գնաց, եղայ սաղ աղջիկ մը. իմ պապ քանի գրեաց զանկըցաւ, բայց ուրեմն հովիւ կը կանչեն, ելաւ բացուաւ զմըր տուն, եկանք էդա քաղաք, ըստիս եղայ քղիկ»:

Տղէն հասկցաւ որ էդի ուր զարկած աղջիկն է, ինքն ուրեմն ասաց. «Ուզորդ է որ մեծօրէք ասեր են՝ «եագեղան փոքուլմագ»:

Գրուկ է:

«Աղէկն վառին, վասն աղէկին,
Երկու աղէկ առնին զիրար ու վայելին»:

«Նշխարք Տարոնայ»,

Գ. Տետրակ, էջ 849-853:

Յ Է Ք Ե Ա Թ

Մարդ մը մէկ աղջիկ մը ունէր. օր մը էդ աղջիկ աղբրէն կ'երթայ ջուր բերէ, կը տեսնայ որ ակ մը փրթաւ ընկաւ ուր կ'սան մէջ. կը տանէ զէդ ակ կիտայ կարգացնել. վրէն դրուկ կ'եղնի թէ՛ «էդ աղջիկ եթ տարուան մեռել պիտի պահէ»: Հէր կ'ասէ. «Ես ու իմ մէկուճար աղջիկ. քուցե՞ր եմ՝ խոսմ երթայ եթ տարուան մեռել պահէ»: Կ'եղնի առնէ յընկնի սարեր, անձրեւ կիզայ վըր ուրանց. կ'ոլըրտին երթան քէօշիկ մը դուռ կը կանին. հէր կը զարկուի, չբացուի դուռ, մէր կը զարկուի, չբացուի. իմալ կ'եղնի՝ աղջիկ կ'օղմըկի չ'օղմըկի դուռ, դուռ կը բացուի, աղջիկ պլօթ ներս ու դուռ կը դրուի. թէ՛ ներսէն ու թէ՛ դրսէն էլ ի՞նչ կ'էնեն, դուռ չբացուի որ երթան ներս: Աղջկայ ճար կը կտորի, հօրն ու մօրն կ'ասէ. «Ձեզաւ, դուք մանցէ՛ք հոգաւ, ես կ'երթամ ոլըրտիմ, տեսնամ ի՞նչ կայ ներս, իդամ ասեմ ձգիկ»:

Աղջիկ կ'երթայ ոլըրտի, դուռ մը կը բանայ, որ լինի ոսկի ու արծաթ է, մէկ լէ կը բանայ՝ կը տեսնայ որ մեռել մը պառկուկ է տախտի մէջ, խուրճի մը ոսկի կը յընայ, բերէ իտայ հօրն ու մօր, նախը կ'էնէ զուր տեսածները, ու կ'ասէ. «Ակի վրայ գրուածն է որ կը կատարուի»: Հէրն ու մէր կ'առնեն զխուրճի ոսկին, կը դառնան իզան տուն, աղջիկ լէ կ'երթայ, ըրմեռելի զուլա գնէ զուր չոքին աւ նստի իջէ:

Ժուճ ու ժամանակ մը աղջիկ կը մնայ. օր մը կ'ասէ. «Եննեմ էդա քէօշիկ պատնեռու վրէն ոլըրտիմ, տեսնամ մարդ ու մատաթ չ'ընցնի՞» էդա դիով. բալքիմ խապրիկ մ'առնեմ իմ հօր ու մօր վրէն»: Կը տեսնայ որ լորկի մը քարվան եկաւ կ'ընցնի ու ուրանց հետ աղջիկ մը կայ. «Իսկի չէ՞ ընկեր կ'եղնի ընծիկ, սիրտս կը բացուի»: խուրճի մ'ոսկի կիտայ, զէդ աղջիկ կ'առնէ, ու չընոով կը քաշէ հանէ վի: Աղջիկն է զուր զխոս զալած մէկիկ մէկիկ լորկի աղջկան թարթի կ'էնէ:

Օր մը իմալ կ'եղնի, աղջիկ լէ դուռս կ'ենի, լորկի աղջիկ զմեռելի դուռն կը գնէ ուր չոքին ու կը նստի. դու մ'ասէ՛ մեռել զարթնելու օրերու վրէն կ'եղնի: Երբ աղջիկ կ'ենի դուռս, կը հէշընայ նստի, կը տեսնայ որ աղջիկ մը զուր դուռս դրեր է ուր չոքին ու կը պահէ գինք. կը հարցու, կ'ասէ.

«Դու ի՞նչ աղջիկ ես»։ չէ՞ աղջիկը պատմեր էր ուրե՛ն զուր գլխու դալածը։
կ'ասէ։ «Մէկուճար աղջիկ մ'էնք, դացի աղբուր, ակ մը փրթաւ ընկաւ իմ կը-
տան մէջ, կարդացնել տուի, վրէ՛ն գրուկ էր՝ եօթ տարուան մեռել պիտի պա-
հես։ Հէպ եօթը տարի է դուռը գլուխ դբեր եմ չոքիս կը պահեմ»։ «Որ հրմայ
է՛ դու ընծիկ, ես՝ քղիկ»։ Աղջիկ կը դառնայ իգայ, կը տեսնայ որ մեռելը
հէշըցեր է ու առեր է զլորկի աղջիկ, կը պաղբերնի մնայ, ձէն չհանէ, դիւք լէ
կ'էնին ուրանց պէսլամայ։

Մարդ կ'ննի երթայ թուճրութենի, կնիկ կ'ասէ։ «Ընծիկ», կ'ասէ,
«բի, գէղա բի», հագար խալամ կը յրոհէ, պէսլամէն չխօսայ։ կ'ասէ։ «Դու
յօրի՛ չես խօսայ, քղիկ ի՞նչ բերեմ»։ «Ի՞նչ խօսամ, ընծիկ բան պէտք չէ, մի-
նակ սապրի թաս մ'ու սապրի փուշախ մը բերես ընծիկ»։ Թէ որ բերես՝ քու
առջեւ կանաչ բուսի, ետեւդ աատասկ, թէ որ չբերես՝ առջեւդ փուշ, ետեւդ
կանաչ բուսի»։ Մարդ կ'երթայ, զուր թուճրութենի գործերը կը տեսնայ, ու
կնկայ ասածները կ'առնէ ու յընկնի ճամբախ։ կը տեսնայ որ առջեւ փուշ է
բուսի, ետեւ կանաչ։ կ'ըսէ։ «Կալլահի դիմ պէսլամի ասած սապրի թասն եմ
մոռցի», կը դառնայ իգայ որ առնէ։ Թասի ծախող կ'ասէ։ «Որն որ ուզեր է
գէղի, հանդէ դարտի է։ սապրի թասին, սապրի փուշախին զուր դարտերը
կիւլայ։ մէկ պէտք է պատուրտի, էնքան որ դարտլամի՛լ կ'եղնի, խլէ ձեռքէն,
որ չպատռի իրարուց, թէ չէ կը ցիսայ իրարուց հագար կտոր կ'եղնի»։

Կը բերէ կնկայ ուզածները կիտայ կնկան, պէսլամի ուզածն՝ պէսլա-
մին ու կը պատուրտի դրան ետեւ։ Պէսլամէն երբ կ'առնէ սապրի թաս ու
սապրի փուշախ, կը մտնի ուր յօտէն ու դարտլամի՛լ կ'եղնի թէ՛ «Սապրի
թաս, սապրի փուշախ, ես մէկուճար աղջիկ մ'էնք, դացի աղբուր ջուր կը
բերենք, ակ մը փրթաւ ընկաւ իմ կտան մէջ, տարայ տուի կարդացնել,
վրէ՛ն գրուկ էր թէ՛՝ եօթ տարուայ մեռել պիտի պահես։ Սապրի թաս, սապրի
փուշախ, իմ հէր ու մէր առան զիս յընկան սարեր, քէօղի մը ոստտ եկանք,
իմ հէր զարկուաւ, իմ մէր զարկուաւ, չբացուաւ, ես լրիկուաւ յէնի, բաց-
ւաւ։ դացի ներս ու դուռ դրուաւ։ Սապրի թաս, սապրի փուշախ, տեսայ որ
ես էնտոնց ձեռք, էնտոնք իմ ձեռք չըն հասնի, տուի խուրճի մ'ոսկի ուրանց՝
թողի՛ն դարձան յետ։ մանցի ժու՛մ ու ժամանակ մը։ պէսլամ մեռելի գլուխ
չոքիս վրէ՛ն դնելուց, ասի՛՝ ելնեմ պատերու վրէ՛ն ոլլըտիմ, տեսնամ ընցնող
դարձող չկա՛յ, պալքիմ խապրիկ մը առնիմ Դ՛մ մամուց պապուց։ եկաւ լորկի
մը քարվան ընցաւ, առի խուրճի մը ոսկի՛՝ առայ գէղա աղջիկ։ Սապրի թաս,
սապրի փուշախ, ես զիմ գլխու դալած պատմեր էի աղջկան, ի՞նչ գիտամ որ
մեռելի վախտն թմեր է։ անդամ մ'լէ դուրս էնք ելի ոլլըտելու, մեռել կը
հէշընայ։ լորկի աղջիկն է, ինչպէս որ ես թարիֆ էրի քղիկ՝ թարիֆ կ'էնէ
մեռելին, ու կ'ասէ որ՝ ես եօթ տարի է դքղիկ կը պահեմ, կ'առնեն դիւար,
զիս լէ կ'էնին ուրանց պէսլամայ։ Սապրի թաս, սապրի փուշախ, պատուար
դու՛ւ, չէ՛ պատուայ ես»։

Դըռ չըր ասի, մարդ զսապրի թաս թոցուց ձեռքէն, պէսլամէն էրեց
ուրեն կնիկ, ու զլորկի աղջիկ լէ ուրեն պէսլամայ։ Իմալ էնոնք հասան ու-
րանց մուրատին, դուք լէ հասնիք ձըր մուրատին։

«Նշխարֆ Տարօն»,

Գ. Տետրակ, էջ 853-858:

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ

ԹԱԳԻՈՐԻ ԳՈՎԱՆՔ

Թագւոր բարով, հազար բարով,
Դուն վարդն ես կանայ տերեւով,
Աստուած գէն քու արեւ օրինէ
Սուրբ կարապետի զօրութեամբ:

Թագւոր բարով, հազար բարով,
Դուն վարդն ես կանայ տերեւով,
Աստուած գէն քու արեւ օրինէ
Իջման տեղաց զօրութեամբ:

Թագւոր բարով, հազար բարով,
Ազօրքան բացուեր շաղկերով,
Աստուած գէն քու արեւ օրինէ
Երկնուց գեամուց զօրութեամբ:

Էն արեւելոց դիւն
Ելեր էր կիզէր,
Թագւոր մը կիզէր.
Ելէ՛ք 'նոր երթանք անէջ,
Ձի մնայ մէկիկ թաթին:

Էն արեւելոց դիւն
Ելեր էր կիզէր,
Թագւոր մը կիզէր.
Էն համբով որ կիզէր
Քար քաղէր՝ աւագ շարմղէր,
Էն գետով որ կ'ընցնէր
Գետ՝ գինին, կարմիր գինին:

Աստուած շնորհաւոր էնէ:

Գացէ՛ք կանչէ՛ք թագւորայ հէր,
Որ գայ նստի դարպաս էնէ,
Ծնկնիկ զարկէ սուրբ սեղանին,
Բերնով բարեւ մըր թագւորին:

Գացէ՛ք կանչէ՛ք թագւորայ մէր,
Որ գայ նստի դարպաս էնէ,
Ծնկնիկ զարկէ սուրբ սեղանին,
Բերնով բարեւ մըր թագւորին:

Գացէ՛ք կանչէ՛ք դուռ ու դուկից,
Որ գան նստիմ դարպաս էնէն,
Ծնկնիկ զարկեն սուրբ սեղանին,
Բերնով բարեւ մըր թագւորին:

Գացէ՛ք կանչէ՛ք գուր խաչաւոր,
Որ գայ նստի դարպաս էնէ,
Ծնկնիկ զարկէ սուրբ սեղանին,
Բերնով բարեւ մըր թագւորին:

Աստուած շնորհաւոր էնէ:

Մըր թագւորն էր աջ,
Խաչ կոթ խաչ ու մաչ,
Պինիշն էր կարմիր,
Արեւն էր կանաչ:

Մըր թագւորն էր աջ,
Խաչ կոթ խաչ ու մաչ,
Պսակն էր կարմիր,
Արեւն էր կանաչ:

Մըր թագւորն էր աջ,
Խաչ կոթ խաչ ու մաչ,
Սուլերն էր կարմիր,
Արեւն էր կանաչ:

Մըր թագւորն էր աջ,
Խաչ կոթ խաչ ու մաչ,
Հաւալէն էր կարմիր,
Արեւն էր կանաչ:

Աստուած շնորհաւոր էնէ:

Մըր թագւորին ծաղիկ պիտէր ծաղկունաց,
Որ փըքըքէր մատն ու տերեւ հըտիքաց,
Ձէն քաղենք բերենք մըր թագւորին հըտի-
[բաց:

Աստուած շնորհաւոր էնէ:

Էն դիզան բէտ բէտ դիզանմ,
Տեսէք թէ ո՞րն է.
Էն դիզան բէտ բէտ դիզանմ՝
Դեղի ըռէսն է:

Էն լուսին որ բալըրաւ,
Տեսէք թէ ո՞րն է.
Էն լուսին որ բալըրաւ՝
Էնի մըր թագւորն է:

Էն զօրաց աստղն որ ցոլաց,
Տեսէք թէ ո՞րն է.
Էն զօրաց աստղն որ ցոլաց՝
Էնի փաւորն է:

Կաւենք կւկացին,
Տեսէք թէ ո՞րն է.
Կաւենք կւկացին՝
Էնի սանամէրտիկն է:

Ճնգնք ճվկացին,
Տեսէք թէ ո՞րն է.
Ճնգնք ճվկացին՝
Ազապ չարիքն է:

Շուն եկաւ պարկն ի բերան,
Տեսէք թէ ո՞րն է.
Շուն եկաւ պարկն ի բերան՝
Դեղի գգիքն է:

Մուկն եկաւ ձգերն ետեւ,
Տեսէք թէ ո՞րն է.
Մուկն եկաւ ձգերն ետեւ՝
Դգրի ճծերն է:
Աստուած շնորհաւոր էնէ:

ԱՂԶԿԱՅ ԳՈՎԱՆՔ

Դուն հալալ մէրիկ, դուն հալալ փուրիկ,
Տարան՝ քը՛գ տանին, գատկին կը բերեն:
Դուն մի՛ լար մէրիկ, դուն մի՛ լար փուրիկ,
Տարան՝ քը՛գ տանին, գատկին կը բերեն:

Շէմֆունմ մը թնդայ, թնդայու ես եմ,
Շէմֆիկ մը ժաժայ, ժաժայու մըր զարկայն է:
Աստղունմ մը ցոլայ, ցոլայու մըր զարկայն է:
Դուն հալալ մէրիկ, դուն հալալ փուրիկ
(եւայլն):

Մէրս խաբեցին թոյ ըմ խուռնով,
Ջաղբէրս խաբեցին գոտով ըմ,
Մէրիկս խաբեցին փարի հանգուրցով,
Հօղբէրս խաբեցին կըքիս ըմ գինով,
Քուրս խաբեցին պտղուց ըմ հինով.
Չը՛մ երթայ մէրիկ, չը՛մ երթայ փուրիկ,
Տարան՝ քը՛գ տանին, գատկին կը բերեն:

ԶԸՄՈՅԻ ԵՒ ՄՐՃԸՆԻ ՇԷՐ

Առաւօտուն քարի լուսուն
Զխլան կտրած հարիք յիսուն,
Տարած գարկած մուխտա փուրուն,
Ինչ որ կ'եղէր չաւէ մուխտուն:

Առաւօտուն ճրագն էր վառ,
Զըմօն մանէր զգանի գառ,
Որբեւորի արի՛ զիս առ.
Հաւար Զըմօ, մատաք Զըմօ:

Առաւօտուն կեպան կիտան,
Սարէն իջան ջուխտ ըմ փիտան,
Անէպ Զըմօն ընծի կիտան.
Հաւար Զըմօ, մատաք Զըմօ:

Զըմօն իջաւ վերին էգուց,
Սըննէրի խաղաղ թափաւ գոգուց,
Տեսաւ մընին, ելաւ հոգուց.
Հաւար Զըմօ, մատաք Զըմօ:

Մըր տան ետեւ փար ու փայ,
Զըր տան ետեւ փար ու փայ,
Մըննի փուշին կը փրփոյ,
Զըմօյի հոգին կը փրփոյ,
Զըմօն մանէր փրտաւ տայ:

Մըր տան ետեւ արտ գարնցան,
Զըր տան ետեւ արտ գարնցան,
Բօյուկ քօյուկ ջէյրան ընցան,
Մըննի մէջն էր՝ չնանցայ:

Մըր տուն, ձրք տուն մօտիկ մօտիկ,
Իջնինք բալչէն փաղինք խոտիկ,
Տեսնանք վիր եար, քննց գլիք եար խորանիկ,
Քիշմիշ քննց Զըմօն էլ խորտիկ:

Մըր տուն, ճըր տուն դիմաց դիմաց,
Հար յե՞րբ էնիմ աջօք իմաց.
Իմ յերսի հայէն լէ գնաց,
Միսս հալաւ՝ ոսկորս մնաց:

Մըր տան ետեւ առու հանած,
Ձըր տան ետեւ առու հանած,
Միջու միջու ըռէհան ցանած,
Դրո չընք սիրի մեղօք հանած:

Մըր տան ետեւ բուլ ըմ տանձի,
Ձըր տան ետեւ բուլ ըմ տանձի,
Քացալ Ձոհվոյի պիտեր խանձի,
Յօրի՞ չտուեց գաղջիկ ընծի:

ՓԱՄՓՈՅԻ ՇԷՐ

Էդ իկոյի տաւֆնի քթեր,
Առնեմք գփամփամ երթանք ըխտեր,
Էդ իկոյի տաւֆնի մալեր,
Էդ Փամփոյի երսի խալեր:

Նըխշուն յօտա չենի քստայ,
Տօ՛ տղայ Ղազար, ճագղան ասա՛
Ձէդ քոս իկոն յօրի՞ն էրեց ուրեմ փեսայ:

Դուն եր յելի կ'երթեր մարագ,
Վիզդ եր երկէն, մէջքդ եր բարակ.
Քու ուտիլի՞ մեղք ու կարագ,
Քու հագնիլի՞՝ քգիկ բուրբարագ:

Դուն եր յելի կ'երթեր յեզին,
Դուն ու քու ջուխտակ տեգերկին,
Կը շօրօրեր մըջ օռքառին,
Որն որ տեսնէր կ'իլնէր հոգին:

Էդ Ձլփոյի քաղցի առուն,
Հոռոմ փռի կալ կալ շալ յոռուն,
Աշխարհ քֆնէր հուզրաքի հօր գոռուն,
Ձէշրան Փամփոն չիտէր քոս Հայուն:

ՆՈՒՆՈՒՇԻ ՇԷՐ

Տանգով ընցայ քափ քեյցի,
Ձաքին գարկի, գերդիք բացի,
Նունու տուն չէր, ճստայ լացի,
Եարըմ անա, զուրպամ Նունու:

Պոսթան ցանի, դարձաւ դոսմ,
Մեռնի քու եար՝ յիգամ եթում.
Պոսթան ցանի, դարձաւ խաւք,
Բարալ խէրալ երթանք Դիար:

Նունու կանի դերկեանի դուռ,
Մէջքն մամէր խամջալի քուռ,
Ձիւ էրեք էր սէվտայի ծուռ,
Եարըմ անա, զուրպամ Նունու:

Արեւն առի կամար կամար,
Նունու կալի գոսկի քամար,
Հար յե՞րբ էճգիս էսօր ու վաղ,
Եարըմ անա, զուրպամ Նունու:

Ջուր կը գլզէր մարմար սարէն,
Ձաղնայ սրտիս եարէն,
Եարըմ անա, զուրպամ Նունու:

Առաքելոց ճրագն էր վառ,
Նունու մանէր գոզանի գառ.
Որքեւերցի, արի՛ զիս առ,
Եարըմ անա, զուրպամ Նունու:

Արեւն առի խամար բերդին,
Քու սէրն յընկնի մէջ իմ լերդին,
Ես քեզ կը սիրեմ, գոռ ու քանամ կ'տանեն
(Բերթին,
Եարըմ անա, զուրպամ Նունու:

Առաքելոց կեպան կիտամ,
Սարէն իջան ջուխտ ըմ փիտամ,
Հաւար Նունու, եամուրմ Նունու:

ՊԻԼՊԻՆԻ ՈՒ ՎԱՐԴԻ ՇԷՐ

Առաւօտուն հաւախտուն
Ձրուցէ՛, պիլպալ, գրուցէ՛:
Ես ալ քեզի բանիկ մ'ունիմ,
Ձրուցէ՛, պիլպալ, գրուցէ՛:

Վարդն քոսմեր ու գնացեր,
Պիլպալ գիր դարձաւ է իմացեր.
Քեզի չոր փուշն է մանցեր,
Ձրուցէ՛, պիլպալ, գրուցէ՛:

Վարդն տես սիրով բացուի,
կասգամն ի քեւէն կու կախուի,
Աշուն եկաւ՝ ձեռքդ կը փախուի,
Զրուցէ՛, պիլպուլ, գրուցէ՛:

Ես ի Հալապ եւ դու՝ հիւսիս,
Ես քեզ նայիմ եւ դուն ալ յիս,
Հէլպէք դուն ալ բանիկ մ'ունիս,
Զրուցէ՛, պիլպուլ, գրուցէ՛:

Ես ի Պաղտատ եւ դու՝ Հալապ,
Ձեռք չի կտրիր զեղ սուլապ,
Խեւ եւ քեզ վարդի ռապապ,
Զրուցէ՛, պիլպուլ, գրուցէ՛:

Խափիլ կ'աննէ գողն գայգիդ,
Կը չորանայ տեղեւ վաղդիդ,
Հեղեղ կ'հիմնէ տանն գայգիդ,
Զրուցէ՛, պիլպուլ, գրուցէ՛:

Եկ քո տանն գեղգ իմ այգիս,
Դարման արա դու իմ դարտիս.
Կարօտ եմ քո հեղ մը խօսիս,
Զրուցէ՛, պիլպուլ, գրուցէ՛:

Աշուն ընցաւ, գարուն եկաւ,
Մանուշակն աւետիս բերաւ.
Հեղ մը խօսէ, հոգիս ելաւ,
Զրուցէ՛, պիլպուլ, գրուցէ՛:

Իմ դէրտս ինձի հերիք չէ,
Մէկ երկու չէ, այլ հագար է,
Քու հառաչելը զիս կը ապանէ,
Զրուցէ՛, պիլպուլ, գրուցէ՛:

Նոան ծագկին հաւասարէր,
Պիլպուլ վարդէն բէն է առեր,
Հագեր է սեւ, աւագ է նստեր,
Զրուցէ՛, պիլպուլ, գրուցէ՛:

Շ Է Ր

Ազգի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.

Եկո խոսմ գգիկ քարգի մարդու,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, գարկէ անեղ՝ մոռնայ
(գիս:

Ազգի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.

Եկո խոսմ գգիկ քառար մարդու,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, չափէ հալապի, մոռ-
(նայ գիս:

Ազգի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.

Եկո խոսմ գգիկ նառար մարդու,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, գարկէ ուրագ՝ մոռ-
(նայ գիս:

Ազգի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.

Եկո խոսմ գգիկ քախալ մարդու,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, կշռէ կշռա՝ մոռնայ
(գիս:

Ազգի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.

Եկո խոսմ գգիկ դարբնի,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, գարկէ կոան՝ մոռնայ
(գիս:

Ազգի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.

Եկո խոսմ գգիկ նալքանդ մարդու,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, գարկի չափուն՝ մոռ-
(նայ գիս:

Ազգի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.

Եկո խոսմ գգիկ ռսկերչուն,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, կշռէ գոսկին՝ մոռնայ
(գիս:

Ազգի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.

Եկո խոսմ գգիկ կոնտոռայու,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, կարէ կոնտոռայ՝ մոռ-
(նայ գիս:

Ազգի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.

Եկո խոսմ գգիկ նախարարի,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, քշէ գնախիթ՝ մոռնայ
(գիս:

Աղջի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.
Եկո իտամ գգիկ փռունչուն,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, եի՛է հաց՝ մռռնայ գիս :

Աղջի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.
Եկո իտամ գգիկ կռկրին,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, կարէ սօլ՝ մռռնայ գիս :

Աղջի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.
Եկո իտամ գգիկ աքարչուն,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, ծախէ շափար՝ մռռնայ
(գիս :

Աղջի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.
Եկո իտամ գգիկ սահաք՝ չուն,
Ձէ՛ բարօ, չէ՛ բարօ, շինէ սահաք՝ մռռնայ
(գիս :

Աղջի լաօ՛, եկո կարգեմ գգիկ,
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.
Եկո իտամ գգիկ հովուին.
Հա՛ բարօ, հա՛ բարօ.
Խըռ մաֆու կաք իմ ուտելիք,
Սըրսուր փռունիկ իմ պաշար,
Պազ ջրեր իմ շարպաք,
Բարձր սարեր իմ այլան,
Նխշուն ծաղիկ իմ դօշակ,
Աղէկ կուլապ իմ եորդան :

Շ Է Ր

Ես դուրպամ դուրպամ
Պագընկան չըմ էնի, սընըխ կ'ելնի :

Ես դուրպամ դուրպամ
Թարգի չըմ էնի, աուտ առամ է :

Ես դուրպամ դուրպամ
Պախալ չըմ էնի, մըփսառ է :

Ես դուրպամ դուրպամ
Նաճար չըմ էնի, տաշղուտ է :

Ես դուրպամ դուրպամ
Խըլըզնի չըմ էնի, ժամգուտ է :
Ես դուրպամ դուրպամ
Դարբին չըմ էնի, մրստ է :

Ես դուրպամ դուրպամ
Կ'էնիմ գէգ աղէկ հովիւ,
Աղէկ կուլապ քու եորդան
Նխշուն ծաղիկ քու դօշակ,
Պազ ջրեր քու շարպաք,
Սըրսուր փռունիկ քու պաշար,
Խըռ մաֆու կաք քու ուտելիք,
Բամձրիկ սարեր քու այլան :

ԱՂԱԶԻԿՆԵՐՈՒ ՊԱՐ

Երթամ իստամպօլ,
Բերիմ փարայ պօլ,
Աղջիմ ջուխ ըմ սօլ,
Հագնիմ դօրեց դօր,
Գելիմ չօլեց չօլ,
Երթամ քրտու գեղ,
Բերիմ քուղք ըմ եղ,
Եփեմ ձուածեղ,
Ճամբեմ հովուին,
Հովիւ խոռվի,
Պէրուր շիւարի,
Գըքոց գըլըրի,
Ոչխար մալուլի :
Արի՛, եար, արի՛,
Խոռվ մի՛ մնար,
Տունեկն սուտ ու փուտ
Մարդուս չի մնար :

Էս օր Ուրբաթի պաս էր,
Դուլխս արծթէ քառ էր, օ՛յ օ՛յ,
Կտրու սըրտիս գընեղիլ, օ՛յ օ՛յ,
Թառա զարիպ ճննդիկ, օ՛յ օ՛յ :

Ունեմք եօթնեմ եօթն աղրէր, օ՛յ օ՛յ,
Դացած Հալապ կը քանեմ, օ՛յ օ՛յ,
Եորդան դօշակ կը բերեմ, օ՛յ օ՛յ,
Բերեմ փռոնեմ մըր հարսի տակ, օ՛յ օ՛յ,
Հարսն է մատի խամաւմակ, օ՛յ օ՛յ,
Ջատնիք լարի պաւարմակ, օ՛յ օ՛յ,
Ջժամեր հիւսքի պարմակ, օ՛յ օ՛յ,
Թալի ետեւ հաքըմնաց, օ՛յ օ՛յ :

Ունենա՛նք հոգեւոր հոգեւոր աղբեր, ո՛ր ո՛ր,
Գացած Հալապ կը բանեն, ո՛ր ո՛ր,
Թափաքայ շապիկ կը բերեն ո՛ր ո՛ր,
Ծալեցի ծալ կտորեցի, ո՛ր ո՛ր,
Կանաչ կիրակիս հագնիմ, ո՛ր ո՛ր,
Ելնիմ հըտ պերիմ, ո՛ր ո՛ր,
Պերուր շիւարաւ, ո՛ր ո՛ր,
Քըքոց գրորաւ, ո՛ր ո՛ր,
Հովիւ ուշկաքափ եղաւ, ո՛ր ո՛ր,
Հոկան ձեռնէն խեցիմ, ո՛ր ո՛ր,
Թալիմ քուրէն էրեցիմ, ո՛ր ո՛ր,
Շինիմ մառնիկ ապրջան, ո՛ր ո՛ր:

Աղջիկ համ խորտոնիկ համ սիրուն,
Աղջի խորտոնիկ խաթուն,
Աստուած շինէ գաւ հոք տուն,
Քիւ ի չենէր երեւում,
Ձիւն էր եկի սարերուն,
Իջի մարմար քաղերուն:
Իջայ սարէն եկայ ցած,
Տեսայ գգոնիկ կիսաքաց,
Մտայ՝ կ'առնենք քաժայ հաց,

«Նշխարք Տարօնայ»,
Գ. Տետրակ, էջ 730-757:

Անտէր քուլէն գիւ էխած,
Խաժնիլ ինծի չէր պիտէր,
Խաժնիլ քու տիրուն պիտէր:

Խընամ, խընամ, ոսկի տընամ,
Խոնչ իս բերի իմ աղջկան.
— Բերեր իմ մալի ճիւղիմ', ալ փուլունջիմ',
Մըջ արի կէր, մըջ բարի կէր,
Բալուայ շուկէն իսկի չկէր:

Խընամ, խընամ, ոսկի տընամ,
Խոնչ իս բերի իմ աղջկան.
— Բերեր իմ չափաւ չուխէն, փամարլի ճըզ-
(մէք,

Մըջ արի կէր, մըջ բարի կէր,
Բալուայ շուկէն իսկի չկէր:

Խնամի՛, խո՛շ իս եկի,
Դարտակ ու բոշ իս եկի,
Ջուխտըմ' բոլոջ իս բերի՛
Ջէն լէ ճամբալսն իս կերի:

Հասաքեց՝
ՆԱԶԱՐԷԹ Պ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

«ԱՍՏՈՒԱԾ» ԹԵ «ԱՍՏՂԵՐ»

Յարգելի մտաւարակամ եւ բանաստեղծ Պրմ. Մ. Մանուկեան մեզի ուղղած է հետեւեալ նամակը հրատարակութեան համար, ուր կը փորձէ փաստել թէ Պ. Դուրեանի «Տրտումք» բանաստեղծութեան առաջին տաղին մէջ «Աստուած» պիտի գրուի փոխան «աստղեր»-ի՝ ինչպէս կը պնդեն շատ մը մտաւարակամներ:

Դուրեանի ձեռագիր տետրակներուն հիմամբ վրայ մենք հրատարակեցինք տարաբախտ բանաստեղծին քերթուածները, եւ ո՛չ մէկ նպատակ ունէինք կամ ունինք վիճարանութեան մտնելու այդ քերթուածներու բովանդակութեան կամ տարբեր ընթերցումներուն շուրջ:

Հետեւեալ կը հրատարակենք Պրմ. Մանուկեանի նամակը, փափաքելով միայն երկու կէտ ուղարկութեան առնել:—

Ա) Պրմ. Մանուկեան կը խորհի որ Դուրեանի հաւատքը Աստուծոյ հանդէպ կրնայ խոխտած ըլլալ իր շրջանի գլխաւոր վարդապետութեան՝ Տարուիմակմութեան ազ-

դեցութեան տակ: Չենք կարծեր որ Դուրեան, իր առօրեայ հոգեբով, դերասանական-յուզարարական ծանր գրադամներով եւ հիւանդութեամբ տարուած՝ ժամանակ ունեցած ըլլայ ծանօթանալու այդ վարդապետութեան և մանաւանդ՝ ազդուելու անկէ: Ընդհակառակը, յայտնի է որ ան խառապէս հաւատացեալ մը մնացած է մինչեւ վերջ. իր վերջին նամակին մէջ (գրուած մոտէն քիչ առաջ եւ «Տրտումք»-էն վերջ) ան կ'ըսէ. «Կը հաւատամ Աստուծոյ, կը հաւատամ այն հանդերձեալ ապառնիին. ով որ կը հաւատայ երջանիկ (է)» Աշխարհի մէջ միայն անհաւատն ապերջամիկ (է)»:

Բ) Յարգելի նամակագիրը կը խորհի որ նոյն քերթուածին 12-րդ տողին վերջին բառը «ահալի» պէտք է ըլլայ, փոխան «ահալի»-ի: Բանաստեղծին քերթուածներու երկու ձեռագիր տետրակներուն մէջ ալ քառը «ահալի» է եւ մենք եւս նոյնը հրատարակած ենք:

Ա. Գ.

Մերելի Պրմ. Արայ,

Ձեզի պատմած եմ Երուսաղէմի Հայ Մըշակութային Միութեան մէջ Պետրոս Դուրեանի «Տրտումք»-ի մասին տեղի ունեցած մանրագէպը: Ու հիմա կը զարմանամ պարզապէս, ինձի փոքր տղած այս նոթագրութեան տետրակին մէջ Հանդիպելով Հիմնովին տարբեր կարծիքին՝ նոյն անձին կողմէ յայտնուած: Բայց ուրիշ հետաքրքրուողներուն ալ յստակ ըլլալու համար, ըսենք որ նոթերը կը վերաբերին Շահան Պէրպէրեանի Հայ Գրականութեան դասախօսութեան, աւանդուած Կիլիկիոյ Դպրեմանքին մէջ: Արդ այս նոթերուն մէջ Պարոն Պէրպէրեանը որոշ կերպով կը պաշտպանէ այն թէզը, չենք զիտել առաջին անգամ որո՛ւ կողմէ հրապարակ նետուած, բայց յամառ կերպով Օչականի կողմէ պաշտպանուած, թէ Դուր-

եանի գլուխ-գործոց բանաստեղծութեան մէջ, առաջին տողը փոխանակ չէ՞, մընաք բարով Աստուած եւ արեւոյ, պէտք է ըլլայ չէ՞, մընաք բարով, աստղեր եւ արեւ:

Անոնք որ Շահան Պէրպէրեանը չէ՞ մը մօտէն ճանչնալու բախտը ունեցած են, գիտեն անշուշտ որ ան իր իւրաքանչիւր խօսքը, իւրաքանչիւր բառը նոյնիսկ, խղճամիտ կերպով կ'ընելէ ետք միայն կը յայտնէր իր միտքը. բայց անգամ մը իր միտքը յայտնելէ յետոյ դժուար թէ ինքզինքը հակասէր հետազային: Արդ ես շատ յստակ կերպով կը յիշեմ որ Պրմ. Պէրպէրեանը չէ՞, մընաք բարով աստղեր եւ արեւ: տեսակէտին բոլորովին հակառակ էր եւ այդ մասին իր դադափարը որոշ կերպով յայտնած՝ վերոյիշեալ Միութեան մէջ, Անշուշտ ինձի հետ, այդ Միութեան շատ մը ուրիշ անդամներն

ալ կը յիշեն այս իրողութիւնը:

'Տխորակը կը պատկանի Աղեքսանդր Բարունեանին (այժմ Ներսէս Վարդապետ) եւ Նոթերը առնուած են Անթիլիասի Դպրանոցին մէջ, իր ուսանողութեան շրջանին: Հիմա տեսնենք թէ ի՞նչ է Շահան Պէրպէրեանի կարծիքը «Աստուած եւ աստղեր» բառերու մասին, ըստ այդ նոթերուն եւ յետոյ կ'անդրադառնանք վերը յիշուած Միւսթեան մէջ անոր յայտնած տեսակէտին այդ մասին:

Սկսինք Եւքեմէ նոթերուն ներկայացումով:

«Տրտուելքին մէջ «Աստուած» բառը սխալ է, աստղեր պիտի ըլլայ: Հրատարակողը կրնայ սխալ գրած ըլլալ, որովհետեւ այդ երկու բառերը շատ մօտ են: Պէտք է Պետրոս Դուրեանի ձեռագիրը բերել և մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան ենթարկել: Կամ կրնայ դրելու վրէպ մը ըլլալ: Աստուած հոգեկան ներկայութիւն մըն է: Վարի տողերուն մէջ կ'ըսէ. «Աստղ մ'ալ ես կ'երթամ...» ասիկա վճռական փաստ մըն է որ այդ բառը «աստղեր» գրուած է: Վարի տողերուն մէջ աստղերու մասին կը խօսի: «Եւս ալ» կ'ըսէ: Ուրեմն նախապէս աստղերու մասին գրուած է: Ուրեմն աստղերը ճիշդ են: Այս քերթուածին մէջ կարծես գիշերային պահ մը ունի (կայ), գիշերային մըթնոլորտ ունի, ցերեկային միջոց մը չկայ: Իսկ արեւը ի՞նչ գործ ունի.— արեւը կեանքի, տիեզերքի մէկ կարեւոր personnage-ն է: Ամէն քերթուած իրեն յատուկ աշխարհ մը կ'ոգեկոչէ: Քերթուածին յատուկ տիեզերք մը կը զգանք: Այս քերթուածին տիեզերքը գիշերն է:

Զայնարկութիւնները կրնան միեւնոյն ձայնով տարբեր-տարբեր զգացումներ արտայայտել, ինչպէս «Հաս» բառը տարբեր-տարբեր նշանակութիւններ ունի.— միեւնոյն հայր, թոչուն:

«Է՛...ն», ի՞նչ էի տեսակ մը. հակառակ որ մահը չուզեր, կայ մէջը զգացում մը, որ բան մը չի կրնար ընել. ճակատագիրը այս է եղեր, ճակատագրի համակերպութիւն:

«Պըլպըլալը» սքանչելի կերպով կը յարմարի աստղերուն եւ ոչ արեւին: Արեւը հոն մտածուած է. concrete-ը արեւ աստղն է: Այս ալ փաստ մըն է որ Աստուած պիտի ըլլայ, այլ աստղեր:

Հին դիցաբանութիւններ կային, առասպելներ, որ ինչ-ինչ բաներ կը բացատրէին: Բացատրութիւններ էին, շատ անգամ բնութեան անձնատրուածով բացատրութիւն կու տային: Այսօրուան Ժողովուրդին մէջ ալ այդպէս բաներ կան:

Բանաստեղծն(երն) ալ առասպելներ կը յորինեն որոնք իրենց պատմածէն աւելի բան մը զգացնել կու տան: Դուրեանի առասպելը կ'ողջ աւելի բան հասկցնել՝ իբր յորինուած առասպել, հանճարեղ ստեղծում, ահաւոր մեկնութիւն մը կու տայ աստղին որ հրաշալի է բանաստեղծօրէն:

Դիցաբանութիւնը աստուածներու գիտութիւնն է: Դիք՝ աստուած կը նշանակէ: Առասպելը խորունկ միտք բերող է: Հէքեաթը հրաշապատում պատմութիւն է: Հին առասպելին մէջ, Արամազդին զէնքը կը նրկատուէր՝ շանթը: Մեր դիցաբանութեան մէջ աստուածներու հայրը Արամազդն էր: Յիշատակ մէջ՝ Զեւ: Հռովմէականին մէջ՝ Jaxartes: Սկանդինավեան երկիրներու մէջ՝ Զօթան: Այս դիցաբանութիւնները իրարու կապուած (են) որովհետեւ ցեղային յարաբերութիւններ ունէին իրարու հետ:

Դուրեան մեր Աստուծոյն ալ (Աստուածն ալ) կը նկատէ՝ շանթերու արմատը, այս քերթուածին մէջ:

Աստղերը, երկինքի վրայ, հրաշալի զարդեր են. երկինքն ալ կը նկատուի Աստուծոյ ճակատը: Այս քերթուածին մէջ առասպելը կ'ամբողջանայ: Տեսակ մը (ձեռով մը) կը հերքէ աշխարհ մտածողները:

Ամենէն փոքր ինչն է հիւլէն: Անկէ վար ոչինչ կայ: Բայց այսօր գիտենք որ հիւլէն ալ կը բաժնուի, իրարու կապուած սխառմ մը կը կազմէ:

Զենք կրցած տիեզերքի սահմանը դառնել, թերեւս անսահման է:

12-րդ տողին մէջ՝ անախ բառը, ահալի պիտի ըլլայ, որովհետեւ՝ ահալին սքանչե-

լի կերպով կը յարժարի պատկերին:

«Ո՛հ, կը դողդոջեմ, տրժգոյն եմ...»

Այս տողը իր վիճակը կ'ըսէ (ցոյց կու տայ) . իր dialogue-ը կը փոխուի, նախորդ ըսածներուն շարունակութիւնը չէ, չի կապուի (անոնց) բայց կը կապուի հոգեբանական կանոններ: Առաջ մեծ յուզումներ ունեցաւ եւ հետեւաբար ինքզինք տկար կը ըզզայ, անոր համար է որ հիւանդը յուզումներ պէտք չէ ունենայ, որովհետեւ իրեն համար անկեղծ (յուզումը) ոյժի սպառում մըն է: Մերձ ի մահ դրուած յուզումներու արդեւք է ասիկա: Թոքախտը կամաց ցաւեր են (թոքախտի ցաւերը մեղմ են): 28-րդ տողին մէջ ինքզինքը՝ հառաչի, զարհի մը (կը) նմանցնէ, որ կայ-չկայ յայտնի չէ. ասիկա փոխաբերութիւն մըն է:

Աստղը՝ իրեն համար ոչ թէ դիտակցութեն մեծ բան մը կ'ենթադրէ, հապա ինչպէս որ կ'երեւի՝ պղտիկ: Հոս կայ գերագոյն պաղատանք եւ կ'ըսէ, երկինքի աստղեր (հոգւոյն մէջ ինկէք) ... կը պաղատի ուժէն դից որ իրեն կեանք տան, բայց անոնք կեանք չեն տար:

Բանաստեղծութիւնը տրամաբանական իմաստին ոգեկոյնութիւն մէջն է:

Լուսինը իրեն կողմ մը պէս կ'երեւայ, որ դաբաղին վրայ կու լայ: Լուսինը տեսակ մը լացող կին է որ մեռելին վրայ կու լայ: Լուսինը շատ տեսակ անուամբ է բանաստեղծներու մէջ (կողմէ): Այլիւս իր քերթուածին մէջ լուսինը առած է իբր մխիթարող մը:

Եւ մահամբձն ալ (կ'ուզէ երկու բան) ... «եւ»ը այստեղ կը նշանակէ որովհետեւ «եւ»ը հոս հասարակ է՝ եւ արդէն, ե որովհետեւ:

Վերջին տուներն մէջ կ'անդադառնայ իր ապրելուն, իր կեանքին, իր երիտասարդ մեռնելուն: Մինչեւ որ մէկը չմեռնի, չես կրնար անոր կեանքը տանիլ: Կեանքին մէջ անցեալը նորը կը բացատրէ: Բայց երբեմն ներկան՝ անցեալը կը բացատրէ:

Մեծագոյն արժէքով դրուած քերթուած մըն է ասիկա (իբ) բոլոր գրականութեան: Այստեղ հանճար մը երեւան եկած է: Իբր

հանճար, ասիկա աշխարհ Ծանրակշիռ է որ յետոյ կը զղջայ այս (զայն) դրած բլլալուն համար եւ զղջում մը կը գրէ: Իր միւս քերթուածներուն մէջ տողանդաւոր է, բայց հոս հանճար է»:

«Տրտունջ»ին վերաբերող նոթերը ամբողջութեամբ հոս ընդօրինակել պարտաւոր նկատեցինք մենք զմեզ, իրենց քերականական եւ լեզուական սխալներով որոնք անշուշտ հապճեալ նոթագրութեան անբաժան թերութիւններն են միշտ, որպէսզի մեր ըսելիքները աւելի պարզ եւ հասկնալի ըլլան:

Ամենէն առաջ ըսենք սակայն որ սարսափելի մատանջութիւն մը կը խռովէ մեր հոգին, որովհետեւ բացարձակապէս վստահ ենք որ Շահան Պէրպէրեան բնաւ պիտի չըփափաքէր որ վերոյիշեալ նոթերը, իրենց եղած ձեւին մէջ ներկայացուէին հոս կամ այլուր:

Մենք ծանօթ ենք իր ծայրայեղ բծախնդրութեան: Երբեմն էլ մը գրութիւն իրմէ փրցնելու համար ստիպուած կ'ըլլայինք օրերով, շաբաթներով հետապնդել զինք: Ու մենք կը սարսափինք հիմա, այս արարքով, իր յիշատակը խռովելու վախէն:

Միւս կողմէ սակայն երբ նկատի կ'ունենանք որ Դուրեանի այս անգեղաբանաց բանաստեղծութիւնը արնքա՛ն անհասկացողութեան պատճառ եղած է որ Հայաստանի տաղանդաւոր գրող եւ բանաստեղծ Գուրգէն Մահարին անգամ, հեռադիրով արտասահման կը դիմէ հասկնալու համար թէ Դուրեանի ձեռագիրին մէջ Աստուած թէ ոչ աստղեր բառը դորձածուած է, այս անգամ աւելի մեծ մտատանջութիւն մը կը խռովէ մեր հոգին եւ կը ստիպէ մեզի լուսինին չպահել այս, մեզի համար շատ պարզ, հարցին չուրջ եւ մեր համեստ տեսակէտը յայտնել հոս:

Պէրպէրեանը կը սիրենք, բայց ճշմարտութիւնը աւելի: Ուրեմն ներողութիւն խնդրելով մեծ ուսուցչին յիշատակէն, անցնինք մեր ընելիքին:

Մեզի համար լոյսի պէս պարզ է որ Դուրեանի «Տրտունջ»ին մէջ գրուած բառը Աստուած է, եւ ոչ թէ աստղեր եւ բնաւ կասկած չունինք որ Աստուած մտածած

բայց աստղեր դրած ըլլայ, ինչպէս Օչա-
կան կը խորհէր: Նախ եւ առաջ Դուրեանի
երկու ձեռագործներուն մէջ, որոնք կը զբո-
նուին Երուսաղէմի Հայոց վանքին տպարա-
նը եւ որոնք բաղդատական ուսումնասի-
րութեան առարկայ եղան Ձեր կողմէ եւ շատ
խնամուած հրատարակութեան մը նիւթ
դարձան, Աստուած բառը դործածուած է
առանց կասկածի: Իսկ եթէ տրամաբանու-
թեամբ մօտենանք Հարցին, նորէն միեւնոյն
եղբայրացութեան պիտի յանգինք: Դուրեան
պահի մը մէջ է որ «մնաք բարով» կ'ըսէ:
Այդ պահը կամ գիշերային պահ մըն է եւ
կամ ցերեկ է, եւ ուրեմն կամ աստղեր ներ-
կայ կրնան ըլլալ եւ կամ արեւ, եւ մենք երբ
«մնաք բարով» կ'ըսենք, ներկայ եղողնե-
րուն կ'ըսենք միայն ուղղակի:

Ձէքեան՝ իր հրաշալի «Հրատեւոյի Գա-
ղէն»ին մէջ ամէն բանի — արեւին, աստղե-
րուն, ամպերուն, անտառներուն, ծաղիկ-
ներուն, մանուկներուն, չար ու բարի մար-
դոց «մնաք բարով» կ'ըսէ: Ան երկար ժա-
մանակ ունի այդ ամէնուն հանդիպելու եւ
իր սրտատուչ հրատեւոյի խօսքը ըսելու ա-
նոնց: Դուրեանի պայմանները տարբեր են:
Մահամեծ է ան և Իւրաքանչիւր վայրկեա-
նը կրնայ վերջինը ըլլալ իր կեանքին: Ան
ժամանակ եւ կարողութիւն չունի ամէնուն
հանդիպելու եւ «մնաք բարով» ըսելու, եւ
հրաշալի, հանճարային գիւտով, Հաւանա-
բար անդիտակից, ձեւը գտնել է, Աստուած
եւ արեւ բառերուն կամ պատկերներուն
մէջ, ամբողջ հոգեկան եւ Ֆիզիքական տի-
եզերքին «մնաք բարով» ըսելու: Աստուած
հոգեկան տիեզերքը կը ներկայացնէ հոս,
բանաստեղծին ուղբին, իսկ արեւը նիւթա-
կան տիեզերքը: Թող չըսուի մեզի թէ բա-
նաստեղծը Աստուծոյ քով կ'երթար եւ ու-
րեմն անոր «մնաք բարով» ըսելու պէտք
չունէր⁽¹⁾: Դուրեանի ահաւոր աստապան-
քը ո՛չ թէ մեռնելու վախէն է որ յառաջ կու
գայ, այլ՝ վերջնական ոչնչացումի, անհա-
ցումի, ամբողջովին քնուկելու սարսափէն:

Ան կ'ըսէ. «Աստղ մ'ալ եւ կ'երթամ յաւե-
լուլ երկնից»: Ուրեմն միեւնոյն տրամաբա-
նութեամբ կրնանք ըսել որ բանաստեղծը
աստղերուն «մնաք բարով» ըսելու պէտք
չունէր, քանի որ անոնց քովը կ'երթար:

Վերի տողը Պէրպէրեան կը նկատէ ա-
նտարկէի փաստ որ «Տրոսունջ»ի առաջին
տողին Աստուած բառը աստղեր պէտք է ըլ-
լայ, քանի որ «Աստղ մ'ալ եւ (կ'երթամ) ...»
կ'ըսէ, ուրեմն նախապէս այդ բառը դործա-
ծած պիտի ըլլայ բանաստեղծը, կը պնդէ
ան: Բայց հոս «Աստղ մ'ալ եւ (կ'երթամ) ...»
կապ չունի նախապէս ըսուածին հետ, այլ
դորաւոր կերպով կը կապուի ետքէն ըսու-
ածին հետ. «Աստղերն ք'նչ են որ, եթէ ո՛չ
անբծ եւ թշուառ հոգիք անէծք ողբադին»
որք թըռին այրել ճակատն երկնքին»:

Եւ իմաստը շատ պարզ է. քանի որ աստ-
ղերը անբծ են եւ թշուառ հոգիներու ա-
նէծքն են, կամ անբծ եւ թշուառ հոգիներն
են որ որպէս անէծք կ'երթան երկնքին ճա-
կատը այրելու, ինքն ալ որպէս անբծ եւ
թշուառ հոգի մը կ'երթայ անոնց թիւին վը-
րայ տեղնալու եւ երկնքին ճակատը ա-
րելու, որպէս անէծք:

Հիմա հասանք «ԱՅՐԱՅԱՅԱՅ» բացատրու-
թեան:

Նոթերը կ'ըսեն որ «ԱՅՐԱՅԱՅԱՅ»ը սքան-
չիլի կերպով կը յարմարի աստղերուն եւ
ո՛չ արեւին:

«Արեւը՝ հոն մտածուած է, concrete-ը
արեւ աստղն է: Սա ալ փաստ մըն է որ Աստ-
ւած պիտի չըլլայ այլ աստղերով»:

«ԱՅՐԱՅԱՅԱՅ»ը սքանչելի կերպով կը յար-
մարի թէ՛ նիւթական արեւին եւ թէ՛ աննիւ-
թական Աստուծոյն, այն ամէն վայրկեան
մարելու վրայ եղող վիճակին մէջ որ Դուրե-
անին է այդ պահուն: Ամէն մարդ, ամէն
ստեղն կրնայ ըսել որ աստղերը կը պլպլան,
բայց Դուրեան մը միայն, մահամեծ վի-
ճակին մէջ, կրնայ տեսնել եւ ըսել որ Աստ-
ւած եւ արեւ կը պլպլան իր հոգւոյն վերեւ:
Եւ ինչո՞ւ հոգւոյն վերեւ եւ ոչ գլխուն: Ո-
րովհետեւ իր հոգին է որ կը պլպլայ: Իր
հաւատքն է որ մարելու վրայ է, եւ այդ է

(1) Անիմ անգամ երբ «Տրոսունջ»ի մասին խօսք
եղած է, Օչակաճը կերի դիտադուրեմը քրտն է:

իր ահաւոր տառապանքին զլիաւոր պատճառաւ:

Կրկնեք, պլպլացողը արեւուն լոյսը չէ, եւ ոչ ալ Աստուածն է, այլ բանաստեղծին աշխարհուն լոյսն է, բայց մանաւանդ անոր հոգիին լոյսը՝ հաւատքը, իսկ ան չըջուած ձեւով կը տեսնէ եւ կը ներկայացնէ իրողութիւնը: Նկատի ունեցէ՛ք որ Դուրեանի էսական ցաւը, իր ահաւոր տառապանքը՝ իր հոգիին, իր «հուսկ շունչ»ին կորնշելուն սարսափէն կը բխին եւ ոչ թէ իր Ֆիզիքական մահէն, որուն հետ կրնայ հաշտուիլ, միայն թէ վատահալ լոյսն որ իր հոգին պիտի չՆշնուի ք սպառ:

Յետոյ, եթէ Դուրեանը աստղերուն եւ արեւին «մնաք բարով» ըսէր, նիւթական աշխարհին միայն հրաժեշտ տուած պիտի ըլլար, եւ ոչ թէ նիւթական եւ հոգեկան տիեզերքին միանկամային, եւ «մնաք բարով»ի արարողութիւնը չիստա պիտի մընար, որովհետեւ գրեթէ վատահալ է ան որ մահը իր մարմինի եւ հոգիի վերջնական ջնջումը կը նշանակէ:

Նկատի ունենալու ենք չըջանը մանաւանդ երբ գրուած է «Տրտունջ»ը: Տարուի-նականութեան յաղթանակի շրջանն է այդ: Անոր երկու անպարտելի առաքեալները, Huxley Անգլիոյ մէջ եւ Haeckel Գերմանիոյ մէջ կը բաւեն անոր ըտլոր հակաուակողըները խուճապի մատնելու, իրենց համապարփակ մտքերով եւ անառարկելի փաստարկութիւններով:

Կեանքը, ըստ իրենց, երկրագունդին վերայ յառաջ եկած եւ զարգացած է բարեւորութեան օրէնքին համաձայն: Մարդը բացարձակութիւն չի կազմեր: Անիկա ծագած, զարգացած եւ ներկայի վիճակին հասած է այդ օրէնքին համաձայն: Աստուծոյ կողմէ մատաւոր հոգածութեամբ չէ՝ որ ստեղծուած է ան. Աստուծոյ պատկերը չէ ան, եւ Աստուած իր շունչը(հոգին) չէ փչած անոր, եւ հետեւաբար միւս կենդանիներէն ո՛չ մէկ տարբերութիւն կրնայ ունենալ հոգեպէս: Ու քանի որ կեանքին ահլը նոյնն է ըստը ապրող էակներուն համար, միարթիջ կենդանիներէն սկսած մինչեւ մարդը(ըստ

ոներն ալ մէջը տնչուշտ), ուրեմն մարդու «հոգին» չի կրնար միւս արարածներու «հոգի»նէն էական տարբեր ըլլալ եւ յետ մահու տեսլալ յատկութիւնով ու շնորհով ոճարւած:

Ընթերցողը կրնայ խորհիլ ժակայն որ եթէ Դուրեանի հաւատքը այն աստիճան տրկար է որ չի կրնար ալ հոգիին հաւատալ, ինչո՞ւ ուրեմն «մնաք բարով» կ'ընէ հոգեկան աշխարհին: Գոյութիւն չունեցող բանին «մնաք բարով» ըսել անիմաստ չէ՞ միթէ: Նախ ըսենք որ բանաստեղծը բնաւ կատարած չի յայտնեց Աստուծոյ գոյութեան մասին՝ որ հոգեկան տիեզերքին կեդրոնական էութիւնն է անշուշտ, եւ հետեւաբար հոգեկան տիեզերքի մը գոյութիւնը կը մնայ իրեն համար: Յետոյ թերեւս այդ հոգեկան աշխարհը կ'ընդգրկէ իր մանկութեան հաւատքին յիշատակները, եկեղեցիին խորհրդաւոր ստուերները, հսկումի արարողութիւնները եւ ուրիշ տարտամ, անբացատրելի հոգեկան իրողութիւններ ալ: Եւ Աստուծոյ «մնաք բարով» ըսելով, այդ ամենուն հրաժեշտ կու տայ:

Վերը ըսինք որ Տարուիականութեան յաղթանակի շրջանն էր այն ժամանակը, այսինքն նիւթն էր առաջին եւ վերջին իրողութիւնը, այսինքն «հոգին» կապուած էր նիւթին սեքտ կերպով, անոր մէկ արտադրութիւնն էր, եթէ կ'ուզէք, անոր մէկ յատկութիւնը, ինչպէս լոյսը՝ արեւին մէկ յատկութիւնն է: Ուրեմն նիւթին փճացումով՝ բնական է որ հոգին ալ փճանար վերջնապէս. ինչպէս, օրինակ, արեւին փճացումով անոր լոյսը պիտի մարէր վերջնապէս: Դուրեան անտեղեակ չէր անշուշտ այս բոլոր մեծ, յեղաշրջական շարժումներէն, որոնք, կը խորհինք, խախտած էին իր հաւատքին հիմքերը:

Հիմա պայմանները փոխուեր են բոլորովին: Հիմա վերջնական իրողութիւնը energy-ն է, հոգին է, ոգին եւ ոչ թէ նիւթը: Հիմա տիեզերքը շատ աւելի խորհրդաւոր է, եւ ասիկա անշուշտ հոգեպաշտներու ճաշակին եւ զգացումներուն աւելի գոհացում կու տայ: Դուրեանի շրջանին նիւթն էր ա-

ուսման եւ վերջին իրողութիւնը:

Գալով «ամալի» բառին, նօթերը կ'ըսեն որ «ամալի» պէտք է ըլլայ ան, որովհետեւ «ամալի» բառը սքանչելի կերպով կը յարմարէ պատկերին:

Մեզի համար հազիւ թէ տարբերութիւն կ'ընէ այդ երկու բառերէն մէկուն կամ միւսին գործածութիւնը: Բայց, «ամալի» նոր բառ է եւ Դուրեանի գործածածը, ուրեմն պէտք է պահել զայն, կը խորհիմք, չնայած որ «ամալի սամգուլ», այսինքն աստիճանամաս շունեցող սանդուխ, դժուար երեւակայելի ըլլայ մեզի համար:

Ուրեմն Դուրեանի երկու ձեռագիր տետրակներն ալ մէջտեղ են, եւ անոնց բնագիրները հրատարակուած «Ալմանի» մէջ (ինչպէս նաեւ զատ հատորով), պէտք եղած նօթագրութիւններով եւ բացատրութիւններով: Մենք անսահման սէր, յարգանք, պաշտամունք ունենալով հանդերձ Օշականի եւ Պէրպէրեանի յիշատակին հանդէպ, պիտի չուզէինք սակայն որ անոնք իսկ փոփոխութիւն մտցնէին, կամ իրենց թելագրութիւնով եւ աղեցնութիւնով պատճառ ըլլային, որ ուրիշներ մտածէին մտցնել, մեծ բանաստեղծին այս անգերազանցելի, մեր բանաստեղծութեան կատարին վրայ եղող քերթուածին մէջ:

Այս բանաստեղծութեան իմաստը՝ ըման, կատարեալ հասկնալու համար, մէկը պէտք է Դուրեանի վիճակէն անցած ըլլայ, կամ այդ վիճակը ապրած ու նորէն կեանքին դարձած ըլլայ: Հանճարային պոռթկում մըն է ամբողջ քերթուածը: Ինքնագիր ժայթք մըն է ան, առանց ճիշդի: Հոգեբանական վիճակները հիանալիօրէն իրարու կը յաջորդեն, իրարմէ կը բխին, իրար կ'ամբողջացնեն ապշեցուցիչ բնականութեամբ մը: Եւ ինչպէս Պէրպէրեան նկատուի կուտայ, այդ բանաստեղծութեան մէջ Դուրեանի հանճարը երեւան եկած է: Այո՛, զբոսան տարեկան պատանեկէ մը մէջ, հանճարը միայն կրնար այս աստիճան կատարեալ եւ յանդուգն գործի մը ծնունդ տալ:

Հիմա մեր երկրորդ կարեւոր ըսելիքին անցնելէ առաջ, արագ ակնարկ մը նետենք

քերթուածին կառուցուածքին վրայ ու փակենք այս բաժինը:

Առաջին քանի մը տողերուն մէջ ըմբոստութիւն մը կայ, դառն ափսոսանքով խռոն, որ կը վերջանայ քիչ մը տակաւին ջողորկուած, դիցաբանական առասպելի մը ակնարկութիւնով: Բայց իր ըմբոստութեան բողոքը տակաւին լման չժայթքած, կարծես կը զղայ արդէն թէ որո՞ւ դէմ է որ կը ծառանայ, եւ զղում կը յայտնէ: Յետոյ փրկողը արդարացնելու միջոցի մը կը դիմէ, եւ անոր ընթացքին հետզհետէ աւելի եւ աւելի կը համոզուի փրկման գործուած ահա որ անարդարութեան մասին: Ու կը վերջացնէ կիսատ ձգած բողոքը, Աստուծոյ ուղղուած ահաւոր անէծքով մը:

«Թող անէծք մ'ըլլամ քու կողմը խորիմ, Թող յորջորջեմ զեղ Աստուած ոխերիմ»:

Լսելիքը լման կերպով ըսած է ա՛լ, ամբողջ զատնութիւնն ու զարդոյթը դուրս տուած, եւ վիճակը կը փոխուի հետեւաբար: Հաւանաբար, վախէն կը զողայ («Ո՛հ, կը զողալով...»), անշուշտ Աստուծոյ դէմ մեղք գործած ըլլալուն համար, իր հոգին դժոխքի մը պէս կը փրփրի հիմա: Բայց տակաւին այդ զգացումները արտայայտելու ժամանակ չունեցած, ուրիշ զգացումներ, յուսահատութեան, ափսոսանքի, պաղատանքի, կը խուսեն իր հոգիին մէջ, եւ նո՛ճինքու մէջ հեծող հառաչի մը կը վերածեն զինքը: Ձեռքերը աստղերուն կարկառած՝ կեանք կը պաղատի անոնցմէ: Ու պաղատանքի եւ ափսոսանքի զգացումներով կը շարունակուի բանաստեղծութիւնը մինչեւ կը հասնի վերջին 10-12 սքանչելի տողերուն, որոնք ամբողջովին կը յորդին ափսոսանքի զգացումով, ու կը յանգին ահաւոր դառնութեամբ զեղուն վերջին տողին: «Աստուծոյ ծաղրն է Աշխարհ ալ արդէն»:

Հիմա կը հարնիք մեր ըսելիքին երկրորդ եւ վերջին մասին:

Ըսինք եւ կը կրկնենք որ վերեւ յիշուած նօթերը բացարձակապէս ապշեցուցին մեզի. որովհետեւ անոնց մէջ յայտնուած տեսակէտը Օշականի տեսակէտն էր՝ որուն Պէրպէրեան բնաւ համաձայն չէր եղած:

Այնպէս որ մենք տակաւին կը դժուարա-
նանք հաստատել Վերջինի այս դիրքափոխու-
թեան: Ըսած ենք արդէն որ Պէրպէրեան իր
խրաքանչիւր խօսքը չափելէ, կշռելէ ետք
միայն կը յայտնէր իր գաղափարը. բայց
անգամ մը զայն յայտնելէ յետոյ, այլեւս
դժուար կը փոխէր:

Երեսացէմի Հայ Մշակութային Մի-
ութեան մէջ՝ Օշական դասախօսութեան մը
նիւթը ըրած էր «Տրտունջ»ը եւ այդ առիթով
ըսած՝ որ Աստուած բառը չի թուիր տեղին
գոյծածուած լրջալ բանաստեղծութեան
մէջ, եւ թէ ինքը կը խորհի որ Դուբեան
աստղեր մտածած է բայց անգիտակցաբար
Աստուած գրած:

Սակայն երբեք չենք կրնար վստահ ըլլալ
թէ մարդ մը, մանաւանդ բանաստեղծ մը
ի՞նչ կը մտածէ կամ ինչպէ՞ս կը մտածէ,
որովհետեւ իւրաքանչիւր անհատի հոգին
զատ, ուրոյն, իրեն յատուկ օրէնքներու
«տիեզերք» մըն է, եւ հոն տեղի ունեցող
յարաբերութիւնները այդ «տիեզերք»ին յա-
տուկ են: Յետոյ, ենթադրենք որ Դուբեան
աստղեր մտածած բայց Աստուած գրած ըլ-
լայ, սակայն կարելի է ենթադրել միթէ որ
բանաստեղծութիւնը գրելէ յետոյ, անգամ
մըն ալ զայն կարդացած չըլլայ: Գիտենք
արդէն որ այդ բանաստեղծութիւնը գրած
ըլլալուն համար, զոչու մըն ալ գրած է
յաջորդ օրը:

Օշական սակայն այն մեծ առաջնութե-
թիւնը ունէր որ իր տեսակէտը յայտնելով
հանդերձ, չէր հանդուրժեր որ ո՛րեւէ մէկը
ո՛րեւէ ասոն, ո՛րեւէ փոփոխութիւն ընէր, եւ
սարսափելի ընդվզում կ'ունենար Սիմոն
Ֆէլէկեանի եւ ուրիշի մը ըրած փոփոխու-
թեան կամ սրբազրութեան համար:

Օշականի վերեւ յիշուած դասախօսու-
թեան առթիւ, ունկնդիրներէն ոմանք զի-
տել տուին, ինչ որ այս գրութեան ընթաց-
քին ըսած ենք, թէ դիտակցաբար կամ հա-
ւանաբար անդիտակցաբար այդ երկու բառ-
գաղափարներու մէջ, ամբողջ նիւթական եւ
հոգեկան տիեզերքը խտացած՝ ներկայացած
է բանաստեղծին, եւ ուրեմն անոնց Հը-
րածելու տալով ամէն բանի «մնաք բարով»
ըսած ըլլայ:

Այս դասախօսութենէն երկու-երեք օրեր
ետք Պէրպէրեան արտասանութեան փորձ
մը ընել տուաւ յիշեալ Միութեան անդամ-
նորուն: Նիւթը՝ Դուբեանի «Տրտունջ»ն
էր:

Ներկաներէն ոմանք, առիթէն օգտուե-
լով, Օշականի դիտողութիւնը՝ Աստուած
եւ աստղեր բառերու մասին, նկատել տուին
իրեն: Շահան Պէրպէրեան, իր բնութեան եւ
բնաստեղծութեան հակառակ, հազիւ զսպուած
ջղայնութեամբ ըսաւ. «Դուբեանի ձեռագի-
րը կը դտնուի Սուրբ Յակոբայ Վանքը, ով
որ կը հետաքրքրուի՝ կրնայ անձամբ տես-
նել»:

Արդ, պարզ չէ՞ որ Պէրպէրեանը ան-
ձամբ տեսած պէտք է ըլլար այդ ձեռագիրը
եւ վստահ՝ որ հոն Աստուած բառը գրուած
է եւ ոչ թէ աստղեր: Ու չենք հասկնար հի-
մա թէ ի՞նչը կրնայ պատճառ ըլլալ իր այս
գիրքափոխութեան:

Եթէ Շահան Պէրպէրեան ողջ ըլլար, այս
գրութիւնը ուղղակի իրեն պիտի ուղղէինք
եւ իրով բացատրութիւն խնդրէինք: Բայց
տարիներ առաջ մեկնած է ան արդէն այս
աշխարհէն եւ վերոյիշեալ խօսքերը կրնան
իր վերջնական տեսակէտը նկատուիլ եւ ազ-
դել հետաքրքիր միաբերու միայ, ի վնաս
Դուբեանի սքանչելի՝ Բանաստեղծութեան:
Ահա թէ ինչո՞ւ ստիպուած զգացինք այս
գրութիւնը հրատարակել «Սիւնմի» մէջ,
բաւական երկար տատանելէ յետոյ:

Երբակացութիւն. Ա.— «Տրտունջ»ի ա-
ռաջին տողին մէջ գրուած Աստուած բառը
բանաստեղծին մտածած եւ անոր այդ առի-
թով ունեցած գաղափարը յայտնող ճիշդ
բառն է, այսինքն Դուբեան Աստուած մտա-
ծած եւ Աստուած ալ գրած է եւ ոչ թէ աստ-
ղեր մտածած եւ Աստուած գրած: Երկու
ձեռագիր տարակնեբուն մէջ ալ Աստուած
գրուած է յստակօրէն, Դուբեանի ձեռքով:

Բ.— Բանաստեղծութեան՝ տրամաբանա-
կան եւ հոգեբանական վերլուծում մը կը
հաստատէ այդ բառին ճիշդ եւ տեղին գոր-
ծածուած ըլլալու պարագան:

Գ.— Աստուծոյ փոխարէն աստղեր գը-
րելով բանաստեղծութեան արժէքը շատ կը
պակսի:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Ո՛Վ ՔԱՂՑՐ ԻՄ ՈՐԴԵԱԿ

Արշալոյսին մէջ կորսուած որդեակ իմ,
Արշալոյսի նման ո՛վ փաղցր իմ որդեակ,
Երբոր երկիրն զգեստաւոր էր լոյսով.
Դէպի քեզի կ'իջնէր ամէն քեւաւոր
Հրեշտակային թռիչքով.
Եւ ծառերն ալ կատարներով թաթաւուն
Էին կապոյտ երկնքին մէջ. եւ գեգ
Շրջապատող լոյսը ամէն աղեկատ
Կը դարձրէր մեղմօրէն
Ձեռքերու մէջ՝ որոնք մարմինդ հանգչեցուցած
Էին այնքա՛ն ծաղիկներով, վարդերով...
Արշալոյսի նման ո՛վ փաղցր իմ որդեակ,
Ի՞նչ զգլխած անուն կ'երգէր քու հոգիդ
Անմեղութեան շրթներուն վրայ լուսեղէն,
Երբ թռչուններն որ կ'իջնէին դէպի քեզ,
Դէպի պատկերդ, կտրած էին կարմրավառ
Կտուցներով թելը հիւսուած աստղերէն...

Արշալոյսին մէջ կորսուած որդեակ իմ,
Արշալոյսի նման ո՛վ փաղցր իմ որդեակ...

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍԱՐԳԻՍ ԴՊԻՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ

ԵՒ ԻՐ ԱՆՏԻՊ ՏԱՊԱՆԱԳԻՐՆ ՈՒ
ՆՈՐԱՅԱՑՑ «ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ»Ը

ԺԸ գարու պոլսահայ մշակութային գործիչներու մէջ կարեւոր տեղ կը գրաւէ պալատեցի Սարգիս Դպիր Յովհաննէսեան, որ Նշանաւոր Հանդիսացած է ո՛չ միայն իր թողած մեծարժէք պատմական երկերովը, այլեւ իր կրթական գործունէութեամբը:

1949-էն ի վեր մտադիր էինք իր մասին կենսագրական մը լոյս ընծայել: Որովհետեւ յիշեալ թուականին, էսթրինէգարուի Հայոց Գերեզմանատան պատմական ու զբոսայգիական արժէք ներկայացնող արձանագրութիւնները հաւաքած ատեն հանդիպած էինք իր ալ տապանաքարին, որուն ոտանաւոր արձանագրութիւնն յայտնի դարձաւ՝ թէ բաղմարդին մատենագիրը վախճանած էր 7 Մարտ 1805 թուականին:

Իսկ անցեալ տարի, երբ Երեւանի Միասնիկեանի Անուան Գրադարանի տնօրէնութեան խնդրեցով, ի շարք ալ մատենագրարաններու՝ Պէյապիտի Քաղաքապետական Գրադարանի Հայ Հնատիպ մատենաներուն ցուցակը կը կաղժէինք, Հանդիպեցանք իր անտիպ նորայայտ «Քրիստոնէական»ին՝ որ կը կրէր 1793 թուականը: Այն ատեն կրկին փափաքեցանք իր տապանագրին հետ միասին, սոյն գործն ալ ծանօթացնել հանրութեան: Բայց դարձեալ անյատմելի երբեքական աշխատանքներ արդէլք հանդիսացան մեր բաղմարդին իրադրման:

Գրան մեր բաղմանքին իրադրման:

1938-ի սկիզբները, ուրախութեամբ աւանտուս եղանք որ «Սիոն» ամսագիրը, 1967 տարուան ընթացքին ամբողջութեամբ լոյս ընծայել սկսած էր քի «Վիպագրութիւն Կոստանդնուպոլիս Մայրաքաղաքին» թանկարժէք աշխատութիւնը, որ Հայ բանասիրութեան մէջ ծանօթ է առաւելապէս «Տեղագրութիւն Կ. Պոլսոյ» անունով: Սոյն երկասիրութիւնը մեծ կարեւորութիւն ունի պոլսահայութեան անցեալին համար ընդհանրապէս, եւ Պոլսոյ անցեալին համար մասնաւորապէս: Նախապէս քանիցս բաղմանք յայտնած էինք որպէսզի մասնակի կերպով Հրատարակուած այս գործը, ամբողջութեամբ հատորի ձեւով լոյս տեսնէր: Հետեւաբար շատ հաճելի անակնկալ մը եղաւ այս իրողութիւնը եւ որոշեցինք զրի առնել իր մասին մեր ծրագրած կենսագրականը, որպէսզի Հրատարակուելիք հատորին մէջ օգտագործուի: Բայց դժբախտաբար յաջորդ թիւէն վերահասու դարձանք թէ ան հատորի ձեւով արդէն լոյս տեսած էր:

Առով հանդերձ որոշեցինք իր կենսագրութիւնը ընդարձակօրէն զրի առնել, մասնաւորապէս իր տապանագիրը եւ նորայայտ «Քրիստոնէական»ը Հայ բանասիրութեան ծանօթացնելու համար:

Ա

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՇԵՐ

Բաղմարդին հեղինակ եւ մանկավարժ Սարգիս Դպիր ծնած է Պոլիս, ինչպէս որ կը վկայէ իր տապանագիրը: Մենդեան թուականը կամ տարիքը դժբախտաբար չեն յիշուած իր տապանագրին մէջ: Հրանդ Աստուր (1862-1928), իր «Կ. Պոլսոյ Հայերը

եւ Իրենց Պատրիարքները» շահեկան աշխատութեան մէջ⁽¹⁾, 1750-ական թուականներուն ծնած ըլլալը կը նշէ: Սակայն այդ թր-

(1) «Տարեգրոց Ազգ. Հիւանդանոցի», Կ. Պոլիս, 1901, էջ 161:

ւտիկանը իրականութենէն շատ հեռու է։ Սարգիս Դպիր առնուադն տասր տարի եւ նոյնիսկ աւելի կանուխ ծնած պիտի ըլլայ։ (Կրդարեւ, Հ. Գր. Վրդ. Գայեմքեարեան (1862-1917), չր «Կեանագրութիւններ երկու Հայ Պատրիարքներու և Տառն Եպիսկոպոսներու» աշխատութեան մէջ⁽²⁾), ներկայացուցած է Սարգիս Դպիր կողմէ գրի առնուած Պրոֆեսորն Վրդ. Սիւրխաթեանի՝ 1749-ին բռնի կերպով Պոլսոյ պատրիարքական աթոռը դրաւելուն մանրամասնութիւնները, իրոնց ահանատես ըլլալը կը վկայէ հեղինակը։

Արդ, նկատի առնելով սոյն դէպքին մանրամասնութիւնները, պէտք է որ Սարգիս Դպիր առեւին գրի առած ըլլայ զանոնք եւ այդ թուին նուազագոյն 15-20 տարեկան մը եղած ըլլայ։ Իսկ եթէ ենթադրենք՝ թէ յառաջիկային գրի առած է այս պատահաւրը, զայն մանրամասնօրէն վերիշէ կարողանալու համար, կրկին նոյն տարիքը պէտք է որ ունեցած ըլլայ 1749-ին։

Հետեւաբար Սարգիս Դպիր իրականին մէջ ծնած պիտի ըլլայ 1730-1735 թուականներուն միջեւ։ Մենք ցարկ գործածած ենք 1740 թուականը, նկատի առնելով իր դրականութեան չորս աստիճանները առնելու տարեթիւնը՝ որ է 14 փետր. 1758։ Վերջինս պատահաբար նշմարեցինք, որ մեր հանգուցեալ բարեկամը՝ բանասէր ու գրապահաւ Պիմէն Զարդարեան (1881-1955) եւս նոյն թուականը գործածած է իր «Ենթագաւառի Անցեալն ու Ներկան» յօդուածին մէջ⁽³⁾։

Սարգիս Դպիր հօրը անունն է Յովհաննէս, ինչ որ յիշուած է իր տապանադրին մէջ եւ ուրկէ ստացած է իր մականունը։ Վերջինս արհեստով սեղանաւոր ըլլալուն պատճառաւ կոչուած է նաեւ «Սարքափ կամ Սարափ Յովհաննէսեան», որովհետեւ անցեալին ոմանք իրենց հօրը անուան հետ միա-

սին արհեստն ալ իբր մականուն գործածած են։

Սարգիս Դպիր յայտնի է նաեւ իբր բաղմերայտ մանկավարժ մը։ Ըստ Ա. Ալպոյանեանի (1879-1962), 1773-ին ան Պալատ թաղը ունէր մանկատուն մը⁽⁴⁾, որ կը կրէր Յակոբ Մծրնայ Հայրապետի անունը, ինչ որ յայտնի կը դառնայ Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցւոյ Դպրաց Դասուն 25 Մարտ 1778 թուակիր կանոնադրին անուանաթերթէն եւ 1793 թուակիր նորայայտ «Քրիստոնէական» յիշատակարանէն։ Ըստ Դոկտ. Վ. Թորգոմեանի (1858-1942), յիշեալ մանկատունը իր կրթական գործունէութիւնը կը սկսի 1769-ին եւ կը տեւէ մինչեւ ԺԹ դարու սկիզբը⁽⁵⁾, այսինքն մինչեւ իր մահը։

Ան կարեւոր ծառայութիւն մատուցած է նաեւ Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցւոյ Դպրաց Դասուն։ Այսպէս, իր կողմէ պատրաստուած վերոյիշեալ կանոնադրին մէջ Երկրորդ Զայնի (ԲԶ) Զայնապետ ձեվահարճի Մարտէի փոխանորդ ըլլալով յիշուած է⁽⁶⁾։ Ըստ Միւլքոն-Ասատուրի⁽⁷⁾, ան եղած է միանգամայն Դպրաց Դասուն առեւտրապետ ու դանձապետը, հետեւցնելով սա իրողութեանէն թէ Հալուստութիւններն ալ իր գրչին կը պատկանին⁽⁸⁾։

Սակայն Սարգիս Դպիր անունը անմահացած է Հնդկի իր Թանկարժէք պատմական երկերուն, որոնք դժբախտաբար ցարդ անտիպ մնացած են, ի բաց առեալ իր «Կ. Պոլսոյ Վիպարդութիւն»ը։

(4) «Տարեցոյց Ազգ. Հիւանդանոցի», Կ. Պոլս, 1910, էջ 151։

(5) «Երեմիա Զէլեպի», Հո. Ա, էջ 320։

(6) Միւլքոն-Ասատուր, «Երեմիապետ Պատմա-քիմ Պալաւս Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցւոյ», Կ. Պոլս, 1931, էջ 310. նաեւ Յ. Քիւրեան, «Կամոսէ եւ Սոսմամբ Պալաւս Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցւոյ», «Շոգալար», Կ. Պոլս, 1952, Մայիս, էջ 112-116։

(7) Բուն անուամբ Հմայեալ Ուլուբեկեան, ապա Տ. Տրդատ Գահաւայ, ծնած է իվէրէկ 1873-ին եւ վախճանած Պոլս 1942-ին։

(8) Նշուած աշխատութիւնը, էջ 316։

(2) Վիսնա, 1915, էջ 245-247, նաեւ Երեմիա Զէլեպի Քէօմիւրճեան, «Ստամպոլայ Պատմաքիմ», Վիսնա, 1913, Հո. Ա, էջ 250-252։

(3) «Ժամանակ» օրաթերթ, 2 փետր. 1950, թիւ 15306։

Բ

Տ Ա Պ Ա Ն Ա Գ Ի Ր Ը

Բազմավաստակ մատենագիրը, հայերէնէն զատ հմուտ եղած է նաեւ թրքերէնի եւ յունարէնի։ Այս իրողութիւնը երեւան կու գայ իր Կ. Պոլսոյ Տեղագրութեան իւրաքանչիւր էջին վրայ։

1949 տարւոյ ամառը, երբ ձեռնամուխ եղանք հաւաքելու խորհրդարանի Հայոց Գերեզմանատան արձանագրութիւնները, որոնց թիւը կը հասնի մօտաւորապէս հազարի, Գէորգ Դպիր Պալատեցիի (1737-1812) դամբարանին մօտ 'հանդիպեցանք Սարգիս Դպրի ալ տապանաքարին, որուն արձանագրութիւնը՝ երկաթագիր ճաշակաւոր տառերովը, աչքատու էր։ Յայտնի էր թէ վարպետ փորագրչի մը գործն էր։

Սարգիս Դպրի տապանագիրը $5+5 = 10$ ոտք տաղաչափութեամբ 14 տողոց ոտանաւոր մըն է։ Պարունակութեան մէջ՝ իր մասին տեղեկութիւն ըլլալով յիշուած է հօրը անունը, Պոլիս ծնած ըլլալը, մանկավարժներու աշակերտիլը՝ (հաւանաբար Պաղտատար Դպրի եւ այլոց), դաստիարակութեամբ դրաղիլը, երկիցս ամուսնացած ըլլալը, զաւակներ ունենալը եւ ամուսանող՝ ամուսնական մահուան թուականը, որ մինչեւ այն ատեն անծանօթ կը մնար։

Արձանագրութիւնը հետեւեալն է.

է

ՏԻՐԱՏՈՒ ՍԱՐԳԻՍ ԹԱՂԵԱԼ ՅԱՅՍ ՏԱՊԱՆ, ԹՈՂԵԱԼ ԶԱՄԵՆԱՅՆ ՊԱՏԵԼ Ի ՊԱՏԱՆ. ՈՐԴԻ ԵՈՂԱՆՈՒ ԻՍՏԱՆՊՈԼ ԵՐԵՄԱՅ, ԵՒ ԱՌ ԿՐԹՈՂԻՍ ՄԱՐԶՈՒԹԵԱՄ ՍԵՐԱՅ. Ի ԳՈՐԾ ՎԱՐԺՈՒԹԵԱՆ ՄԱՆԿԱՆՑ ԸԶ-
[ԲԱՂԵԱԼ].

ԵՒ ՈՉ ՅԱՅԼ ՊԱՇՏՕՆ ԵՂԷ ՊԱՏԱՂԵԱԼ. Ի ԿԱՐԳ ԱՇԽԱՐՀԻ ԵՐԿԻՅԸՍ ՄՈՏԻ, ԶԱՆԱԿԱՅ ՊԱՐԴԵԻ՝ ԱՍՏՈՒԾՈՎ ԳՐՏԻ. ԱՊԱ ԻՆՁ ՀՐԱՄԱՆ՝ ԱԶԳԵԱԼ ՅԱՆԵՂԷՆ. ՊԱՀԱՆՁԵՑ ԵՒՆԷՆ՝ ԶՀՈԳԻՍ ԲԱՆԵՂԷՆ. ԸԶԿԱՄՍ ԱՐԱՐՁԻՆ՝ ԵԳԻ ՆԸՊԱՏԱԿ, ԵՏՈՒ ԶԱՒԱՆԴ ԻՄ՝ ԵՂԵԱԼ ՀԸՊԱՏԱԿ. ՄԱՐՄԻՆՍ ԻՄ ՊԱՀԵՍՏ՝ ԵԴԵԱԼ ԶԱՅՍ
[ՇԻՐԻՄ].

ՅԻՇՄԱՆ ԱՂԱԳԱՒ՝ ԳԸԵԵՑԱՒ ԳԻՐ ԻՄ։

ՅԱՄԻ ՏԵԱՌՆ 1805 Ի ՄԱՐՏԻ 7։

Վերոգրեալ արձանագրութեան մէջ աւելորդ չինք նկատեր բացատրել հետեւեալ բառերը։ «Պատաղեալ»՝ դրաղեալի իմաստ ունի. «մատիս»՝ պէտք է որ ըլլայ մրտի. հաւանաբար փորագրչիին սխալն է. «յիշման աղագաւ»՝ յիշուելու համար։

Գ

Պ Ա Ր Ա Գ Ա Ն Ե Ր Ը

Սարգիս Դպրի ընտանեկան պարագաներուն համար մեր ձեռքին տակ ունինք երկու աղբիւր։ Ասոնցմէ առաջինը 30 Մեպտ. 1791 թուակիր Օրագրութիւնն է, իսկ երկրորդը՝ Պալատի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյ Դպրաց Դատուն կանոնագիրը պարունակող տետրակը, որմէ արտագրումներ կատարած է Մեղրն-Ասատուր⁽⁹⁾։

Առաջին աղբիւրը կը պատկանէր Գ. Զար-

դարեանի, որմէ տարիներ առաջ իր գրատան մէջ կարեւոր մի քանի արձանագրութիւնները ընդօրինակած էինք։ Ասոնք հետեւեալներն են։

«Յամուսնութենէն իմոյ ընդ Գոնջէին եմ ամբ 20. Նոյեմբեր 14 լրամայ։

Նորին մեղանելոյն խղմաբար եմ ամբ 06, Յուլիար 05։

Երկրորդ յամուսնութենէն իմոյ ընդ 21-ի իլէյին եմ ամբ 4, Փետրուար 02 լրամայ։

Յամուսնացուցանելոյն իմ գոհելի Յուլ-

(9) Նշուած աշխատութիւնը, էջ 322։

խանէ զուստրն իմ ռւթ. յայտ ամի Նոյնմ—
բեր 7:

Ի յառնելոյն իմոյ յաստիման զըպրուս
բեան եմ ամբ 32, փետրվարի ԺԻ լրամայն:

Թէն սոյն Օրադրութեան Թուականը 30
Սեպտ. 1791 ըլլալով նշուած է, սակայն
նկատի առնելով որ Սարգիս Դպիր 7 Նոյ.
1791-ին ամուսնացուցած իր զստեր Յույ-
խանէի ամուսնութեան տարեթիւին համար
«յայտ ամի» բացատրութիւնը դործածած
է, պէտք է որ 1790-ին զրի առնուած ըլլայ:
Հետեւաբար միւս Թուականները հաշուած
ատեն պէտք է նկատի ունենալ 1790 Թուա-
կանը:

Այս արձանագրութիւններէն յայտնի կը
դատնայ թէ ստալին կնոջը՝ Գոնջէի⁽¹⁰⁾ հետ
ամուսնացած է 14 Նոյ. 1770 Թուականին:
Հետեւաբար այն ժամանակուան համար
Սարգիս Դպիր ուշ մնացած է, քանի որ մեր
հաշուով այդ Թուականին 35-40 տարեկան
էր: Առաջին կողակիցը կորսնցուցած է 5
Յունվար 1784-ին: 2 Փետր. 1786-ին երկ-
րորդ ամուսնութիւն մը կնքած է Ջիշելիա-
յի հետ: Յուլիանէ զուստրը ամուսնացու-
ցած է 7 Նոյ. 1790-ին: Դպրութեան աստի-
ճան ստացած է 14 Փետր. 1758-ին:

Իսկ 322-րդ էջին տակ, երկրորդ կնոջ-
մէն ունեցած զաւակներուն մասին Մ—Ա—
սաստուրի տուած տեղեկութիւնները հետեւ-
եալներն են.

«Սարգիս Դպիր Յովհաննէսեանց, որու
կենսագրութիւնը Տաք. Թարգմանմ գրած
է մանրամասնօրէն, այն տեսակին (Դըպ—

րաց Դասուն վերաբերեալ, Գ. Բ.) գան-
գան էջերուն վրայ, իր գաւակներուն ծննդ-
եան և մահուան Թուականները կը նշանակէ:

Տիկինը՝ Ջիշելիա, 1798-ին, Պետրոս ա-
նունով զաւակ մը կ'ունենայ: Մկրտիչ Բա-
հանայն է՝ կ'աբուշլացի⁽¹¹⁾ Տէր Գրիգորը,
եւ կնիսեալը՝ Խորասաննի Յակոբ աղան:

1802 Յունվար 21 ժամը 4-ին, Կատարի-
նէ անունով աղջիկ զաւակ կը ծնի. Բահ-
նայն՝ նոյնը, կը գրկէ Խորասաննի Յակո-
բին տղան Առաքիլ: Սա երեք տարու եւ վեց
ամսու կը մեռնի:

1803 Օգոստ. 14 Ատոռածածնայ պա-
սուն (պահ. Գ. Բ.), Ուրաք գիշերին որ
նաւակատիքի շաքաբը պիտի լուսնար, Թա-
գուի անունով աղջիկ մը կ'ունենայ.
«Դուստր մի գեղեցիկ դիմօք եւ մաքրմեղ»:
Կը կնիէ Տէր Գրիգոր, եւ գիրկը կ'առնէ Ա-
ռաքիլ: Ասա Դպիրին ներքին կեանքէն քանի
մը տալ:

Պէտք չէ զարմանալ թէ Սարգիս մօտա-
ւորապէս եօթնասուն տարեկանին զաւակի
տէր դարձած է: Հինէն այս պարագան որ-
վորական էր: Օրինակի համար արքունի
ճարտարապետ էտիրէնցի Յակոբ Պալֆա, որ
հինէն Պալլըզը զոնուող եւ այժմ անհետա-
ցած տապանաքարին արձանագրութեան հա-
մեմատ ծնած է 1738-ին, և ըստ Մարտիրոս
Աւագ Սարկաւազի (1743-1813) մեռած է 26
Հոկտ. 1803-ին⁽¹²⁾, իր մահուանէ ետք 24
Մայիս 1804-ին մկրտուած Յարութիւն ա-
նունով զաւակ մը ունեցած է:

Դ

Հ ԵՂ Ի Ն Ա Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր Ը

Սարգիս Դպիր հեղինակութեանց գրեթէ
ամբողջութիւնը հինէն կը գտնուէր Դոկա-
Վ. Թորգոմեանի քով: Այժմ պէտք է որ ա-
նոնք սեպակահանութիւնը ըլլան Փարիզի Նու-
պարեան Մատենադարանին, որովհետեւ իր

մահուանէ մի քանի տարի ետք եղբայրը՝
Գէորգ էֆ. Թորգոմեան (1802-1950) մեզ
յայտնած էր թէ եղբորը բոլոր ձեռագիրնե-
րը յիշեալ զորադարանին նուիրուած են: Ա-
սոնք հետեւեալներն են.

(10) «Գոնջէն անունը Թրքերէն զինմնէ քառէն
յառաջ եկած է եւ կը նշանակէ զինուոր: Թրքերէնի
ալ պարսկերէնէ տեղած է:

(11) Կառուշա Ակնայ մերձակայ գիւղերէն մին
է:

(12) Սկիւտարի Ս. Պալ եկեղեցւոյ մկրտութեան

«Պատմութիւն Օսմանեան Թագաւորաց» (1771), «Եկեղեցիքն Բաղնիքայ» (1773), «Կըղեմէն Պապի Կոմիտակը» (1774), «Տեղագրութիւն Կ. Պոլսոյ» (1800), «Ժամանակագրութիւն»⁽¹³⁾ :

Դոկտ. Վ. Թորգոմեան կը յիշէ նաեւ Սարգիս Դպրի կողմէ 1770-ին զբի առնուած Սուլթան Մուստաֆայի կենսագրականը⁽¹⁴⁾ եւ «Պատմութիւն Վոսփորի» խորագիրը կրող աշխատութիւն մը, որոնք իր սեպհա-կանութիւնը եղած են : Վերջնայ մասին հետեւեալը կը զբէ .

«Սարգիս Դպրի Սարափ Յովհաննէսեանի 1800-ին աւարտած «Պատմութիւն Վոսփորի» անուն աշխատութիւնը, որ ձեռագիր է եւ իմ բովս է, Երեմիայի «Ստամպոլայ Պատմութեան» գրքէ կատարելապէս հետեւողութիւնն է կրնամք ըսել՝ եւ կամ անոր արձակ շարադրութիւնը»⁽¹⁵⁾ :

Հ. Գր. Վրդ. Գալէմեարեան ալ կը յիշէ Կոլոտ պատրիարքի մասին ձեռագիր մէկ գործը, որուն 71-րդ էջը, Սամուէլ Արք. Երզնկացիի (1706-1786) կենսագրութեան համար իբր աղբիւր յիշած է⁽¹⁶⁾ :

Իրեն կը պարտինք նաեւ 10 Օգոստոս 1782-ին Պոլսոյ մէջ պատահած եւ 66 ժամ տեւած ահռելի հրդեհին նկարագրութիւնը, որուն աշխարհաբար Թարգմանութիւնը լոյս տեսած է 1844-ին Ղուկաս Պալթաղարեանի (+ 1878) կողմէ Իգմիր հրատարակուած «Արշալոյս Արարատեան» թերթին մէջ⁽¹⁷⁾ :

Իրեն շնորհիւ յայտնի դարձած են նաեւ Յովհ. Կոլոտ պատրիարքի (1678-1741) աշակերտներուն անունները, զորս առաջին անգամ լոյս ընծայած է Բարգէն Վրդ. (ապա Եպիսկոպոս եւ Կրիլիկոյ Աթոռակից Կաթողիկոս) Կրէյսէրեան (1868-1936) : Զեռագրելը իրեն արժանադրած է Դոկտ. Վ. Թորգոմեան⁽¹⁸⁾ որ զայն կ'անուանէ «Ժա-

մանակագրութիւն» ինչպէս որ տեսանք : Սոյն ձեռագրին օգտուած է նաեւ Հր. Ասատուր իր «Կ. Պոլսոյ Հայերը եւ իրենց Պատրիարքները» խորագիրը կրող եւ խնամեալ աշխատութեան մէջ, Վերջինս զայն յիշած է միշտ «Ձեռագիր տետրակ Սարգիս Դպրի Սարափ Յովհաննէսեանի» ձեռով : Իրմէ ետք Օրմանեան Պատրիարք (1841-1918) ալ իր «Ազգապատմութիւն երկրորդ հատորը պատրաստած ատեն ձեռքին տակ ունեցած է զայն : Ձեռագրին մասին հետեւեալ տեղեկութիւնը կու տայ⁽¹⁹⁾ .

«Սարգիս Դպրի Սարափ Յովհաննէսեան. Հաւաքածոյ գրութիւնք. քնագիր ձեռագիր. 160 Խառ. 4. Երես իբր 350 իւրաքանչիւրը : Սեփականութիւն Վահրամ Յ. Թորգոմեան քոչկապետի» :

Սոյն ժամանակագրութիւնը Դոկտ. Վ. Թորգոմեանինէն զատ երկրորդ օրինակ մը եւս ունեցած է, զոր օգտագործած է Հ. Գր. Վրդ. Գալէմեարեան իր նախապէս յիշած աշխատութեան մէջ, առանց յիշելու սակայն անոր վայրը : Այս համոզումը գոյացուցինք, երբ Պրոֆորոն Սիւրսորեցիի մասին գրուածները իրարու հետ բաղդատելով փոքր տարբերութիւններ նշմարեցինք :

Վերապէս վերլուծելով Սարգիս Դպրի կողմէ շարագրուած Պայատու Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցւոյ Դպրաց Դասուն կանոնագիրը, որ առաջին անգամ հրատարակւած է Մ. Ասատուրի՝ եւ երկրորդ անգամ ալ ամերիկահայ բանասէր Պր. Յարութիւն Բիւրտեանի կողմէ, ինչպէս որ տեսանք : Վերջինս իբր «Ձեռագիր տետրակագրութիւն» մը կը ներկայացնէ զայն եւ վերջաւորութեան ալ կ'անշնչէ .

«Որքան որ գիտեմ, առաջին անգամն է որ մեր բանասիրութեան կը ներկայացուի մեր եկեղեցական դպրաց մասին կանոններ» :

Մինչդեռ պոլսահայ ալլ եկեղեցիներու կանոնագրերին նախապէս լոյս տեսած են : Զոր օրինակ, Պետրոս Կարապետեան (1871-1937) հրատարակած է Սամաթիոյ Ս. Գէորգ Եկեղեցւոյ 1733 թուակիր կանոնագրերը, լուստարիպովը միասին⁽²⁰⁾ :

(19) Կ. Պոլս, 1912, Հտ. Բ, էջ 44.

(20) «Հնգադարեան Յիշատակարան Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ, Կ. Պոլս, 1935, էջ 295-297 :

տոմար, Հատոր Ա :

(13) «Երեմիա Ձէլեպի», Հտ. Ա, էջ 321 :

(14) Նոյն աշխատութիւնը, էջ 222 :

(15) Նոյն աշխատութիւնը, էջ 133 :

(16) «Կենսագրութիւն Սարգիս Արք.ի Սարափ-եան», Վրենա, 1908, էջ 262 :

(17) «Կ. Պոլսոյ Հայերը», էջ 156 :

(18) «Կոլոտ Յովհաննէս Պատրիարք», Վրենա, 1904, էջ 70-72 :

Պր. Յ. Բերտեան յետոյ կը յարէ .

«Այսպէս առաջնութիւն մը եւս կ'անկումայ իսքանապուլի Հայոց առաջնութեանց վրայ : իսքանապուլի մէկ քաղիմ, Պալաթու Հայոց, կրնամք առայժմ տալ առաջնութիւնը եկեղեցւոյ դպրաց կազմակերպութեան եւ անոնց համար պատրաստուած կանոններուն» :

Դժբախտաբար յարգելի բանասէրին այս պնդումն ալ ճիշդ չէ եւ այս մարզին մէջ առաջնութիւնը առայժմ կը պատկանի Սամարիոյ Դպրաց Դասուն :

Այս մասը չլիբլացուցած անհրաժեշտ կը նկատենք մի քանի ծանօթութիւններ տալ իրուսաղէմ գտնուող «Կ. Պոլսոյ Տեղագրութեան» երբեմնի երկու տէրերուն մասին :

Ասոնցմէ առաջինը եղած է Ղազարոս Յովհաննէս Հովուեան :

Իրմէ առաջ նախ խօսինք հօրը՝ Յովհաննէս Հովուեանի մասին :

Ակնայ Ապուլէի գիւղէն ծագում առած Հովուեան առիրայական գերդաստանը, ԺԸ դարէն սկսեալ Պոլսոյ ազգային ու մշակութային կեանքին մէջ կարեւոր դեր խաղացած է : Այս գերդաստանին յիշատակի դէմքերուն մասին ընդարձակօրէն գրած ենք մեր «Ակնցի Հին Գերդաստաններ ու Դիմքեր» թերաւարտ աշխատութեան մէջ, որ հրատարակուած է հանգ. Թորոս Աղատեանի (1895-1955) յետ մահու լոյս տեսած «Ակն» հատորին մէջ⁽²¹⁾ :

Մեր յիշեալ աշխատասիրութեան մէջ նշանակած ենք երկու Յովհաննէս Հովուեաններ : Ասոնցմէ առաջինը արհեստով ոսկերիչ է, եւ Էտիրնէզարուի Հայոց Գերեզմանատունը, Սարգիս Դպրի Յովհաննէսեանի տապանաբարին քովը գտնուող շիրմին արձանագրութեան համեմատ ծնած է 1788-ին եւ մեռած 1850-ին : Ըստ Սկիւտարի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ մկրտութեանց առաջին տոմարին, ուր 1794-ին իբր կնքահայր յիշուած է, նա որդին է յիշեալ ազօթատեղին եկեղեցականներէն Զօպան Ամիրայի (Յովսէփ Զօպան Հովուեան) :

Յովհաննէս Հովուեան 1 Հոկտ. 1846-ին վերաբացուող Սկիւտարի ճեմարանին խը-

նամակալութեան նախագահ եղած է⁽²²⁾ : Իսկ 9 Մայիս 1847-ին նորահաստատ Ազգ. Պատրիարքարանի Գերագոյն Ժողովին առաջած ընտրուած է իբր ոսկերիչներու արհեստապետ⁽²³⁾ :

Սարգիս Դպրի քովը թաղուիլը եւ որդու լոյն՝ «Տեղագրութեան» սեպհականատէք ըլլալը նկատի առնելով, կարելի է ենթադրել թէ նա բազմադրոշմ հեղինակին մօտաւոր պարագաներէն մին կամ թերեւ ալ փեսան է :

Իր տապանագիրը թէւեւ «Ակն» հատորին մէջ լոյս ընծայած ենք, սակայն սոյն երկը գրելէ հրապարակ հանուած չըլլալուն պատճառաւ յարմար կը դասենք զայն կըրկին հրատարակել :

է

ՁՈՍԿԵՐՈՏԻՆ ՀՈՎՈՒՅԱՆ
ՈՍԿԵՐԻՉ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՂԱՅԻ
ՄԱՍԿԷ ՎԷՄՍ

Այր մեծահամար ժիր ի բամ ի գործ, ճարտար գործունեայ խռնակամ եւ փարձ. Զեռք իւր յանձնածիլ որքոյն տնամկին, գութ առ տառապեալս տածէր ի սրտին :

Աստուածայնով վառեալ սուրբ բացով, ընկերին ի սէր անկեղծ անգով. Զայն բարեխաբայը սիրտ գործվալից, սիրտ անբուժելի արար վիրալից :

Ամսօրեայ վշտօք ծիրեալ ի խշտին, մահ անգութ յանկարծ վախճան ետ ախ-տին. Թողեալ զընտանիքն ի սուգ տրտմութեան, մնջէ աստ յուսով փառաց անվախճան :

Հանգեաւ յամի 1850 եւ ի մայիս 12 : Ի հասակի 62 ամաց :

Ահա՛ այս անձին որդին պիտի ըլլայ Ղազարոս կամ Ղազար Հովուեան, որ Պոլսոյ Պատրիարքարանի Ազգային Տրոց Հին տաճարներուն մէջ 15 Յունիս 1874-ին եղնի-

(22) «Կ. Պոլսոյ Հայերը», էջ 232 :

(23) Անդ, էջ 222. նաեւ Աւետիս Գերպէրեան, «Պատմութիւն Հայոց», Կ. Պոլս, 1871, էջ 320 :

(21) Կ. Պոլս, 1956, էջ 111-114 :

գիւղ (Վոսոբոր) իբր ասկերի՝ փակ 1886 տարւոյ Յուն վար ամառն ալ Ապահովութեան Մետուի (Էմիլիթ Ստեղծող) պաշտօնեայ եւ ընտելութիւնն ալ Բերա ըլլալով յիշուած է:

2. Հովուեան իբր համայնքային զօրծիչ 1874-էն սկսեալ մինչեւ 2 Ապրիլ 1881 թուականը ելնիդիւղ-Սթեղծող, իսկ 11 Յունիս 1881-էն սկսեալ մինչեւ իր մահը Բերա-յէն ազգային երեսփոխան եղած է: Նաեւ 8 Օգոստոս 1880-ին Ալզ. Պատրիարքարանի Նախաձեռնութեան Դիւանի անդամ, իսկ 2 Ապրիլ 1881-ին ալ նոյն Դիւանին ատենապետ ըլլալով յիշուած է:

Հաւանաբար մեռած է 1896-ին, որովհետեւ 31 Հոկտ. 1896 թուականի Ատենագրութեան մէջ, բացակայ եղող երեսփոխաններու միջև, ի շարք ալլոց, վախճանած ըլլալը նշուած է:

Հանգ. Թ. Ազատեան զինք Նիկողոս Հովուեանի (1796-1858) որդին ըլլալով ներկայացուցած է, սակայն ինչպէս որ տեսանք, այս պարագան կը հերքուի Սարգիս Դպրի Եկ. Պոլսոյ Տեղագրութեան անուանաթերթին վրայի յիշատակագրութեան: Յետոյ աւելցուցած է թէ՛ Գ. Օսեանի եւ Մ. Աւանեսանի ընտանիքներուն հետ ազգականական կապեր ունեցած է (24):

Երկրորդ Յովհ. Հովուեանը յիշուած է Տիգրան Տողրամանեանի կողմէ՝ շխազիդի Ս. Ստեփաննա Եկեղեցին եւ Ս. Ներսէսեան վարժարանը՝ խորագրերը կրող իր յօդուածին մէջ որ լոյս տեսած է Յակոբ Վարժա-

պետեանի (1872-1932) *Պատգիւղի Յիշատակարանին մէջ իբր ՎԵԾ ռուսացիք եւ քառաւոր արտաքին գործոց Յայտարարութեան* (25):

Այժմ մի քանի կենսագրական տեղեկութիւններ կու տանք ձեռագրին ծանօթ երկրորդ սեպհականատէր Տ. Յովհաննէս Ա. Դահանայ Մկրեանի մասին, քաղելով դանոնք մեր դասաւորեալ կենսագրական նոթերէն:

Մեծ է Պատրիարկ 1831-ին եւ վախճանած Պոլսոյ 14 Սեպտ. 1909-ին:

1866-ին Նիկոմիդիոյ մէջ քահանայ ձեռնադրուած է Ներսէս Եպս. Վարժապետեանէ: 1870 Յունիս 31-էն մինչեւ 1876 տարւոյ վերջերը Պատրիարքական փոխանորդ եղած է: 1 Յունիս 1878-ին Լոնտոն մեկնած է իբր տեղւոյն Հոգեւոր Հովիւ եւ այս առթիւ Հայոց Պատրիարքին կողմէ Անգլ. Արք. Գործոց Նախարար Լորտ Սալզբորիի մատուցած է Հայաստանի զաւառաց վիճակին վերաբերեալ յիշատակագիր մը: 1879-ին, Մեքսիկո Եպս. Սուքիասեանի ինքրին համար իբր լիազօր քննիչ Եգիպտոս զրկուած է: 1881-էն մինչեւ իր մահը Բերայի Ս. Երրորդութիւն Եկեղեցւոյ աւագերէցը եղած է: Անդամակցած է Իդիբեանց Գրական Յանձնաժողովին, Հրատարակած է «Ազօթագիրք» մը եւ «Կենսագրութիւն Մեսրոպ Դ. Թաղիաթեան Երեսնեցւոյ» անուն երկը: Իր քով ունեցած է կարեւոր ձեռագիր զօրծեր, որոնցմէ մին է Սարգիս Դպրի Կ. Պոլսոյ Տեղագրութիւնը:

Ե

«ՀԱՄԱՌՈՏ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ»

Շուրջ երկու տարի առաջ Պէյադիտի Բաղապետական Գրադարանի հայերէն հրատարակ մատենաներուն ցուցակը կազմած առեն հանդիպեցանք նաեւ տասնեակ մը ձեռագիր հայերէն կամ հայատառ թրքերէն մատենաներու, որոնք ժ՛Լ կամ ժ՛Թ դարու կը պատկանէին:

Ահա ասոնցմէ մին է Սարգիս Դպրի նորայայտ «Համառօտ Քրիստոնէական»ը, որ ընդօրինակուած է 1793-ին Պալատու Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցին, ձեռամբ Տէր Գէորգի որդի Պետրոս անուն պատանին:

(28) «Յիշատակարան Հայրաւանայ Յոսեփանի Ե. Ստեփաննա Եկեղեցւոյ», Կ. Պոլս., 1831, էջ 228:

(24) «Այն եւ Անգիլի», Պոլս., 1943, էջ 105:

Այժմ կը ներկայացնենք անոր նկարագրականը, բովանդակութիւնը եւ յիշատակարանը: Կ'ուզենք յայտնել թէ համառոտագրութիւնները վերցուցած ենք, ընթերցումը հաճելի դարձնելու նպատակաւ: Տըւած ենք նաեւ ամբողջութեամբ, Սարգիս Դպրի կողմէ գրի առնուած յառաջարանը եւ Տէրածօր ուղղուած Աղեբսը: Այսպէս կարելի պիտի ըլլայ նաեւ զաղափար կազմել իր քերթողական արուեստին մասին, նկատի առնելով որ տաղաչափեալ գործերը մինչեւ օրս անծանօթ մնացած են:

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Քրիշ՝ Մահտեսի Պետրոս Պալատեցի. տեղի՝ Պալատու Ս. Հրէշտակապետ եկեղեցի. քուակամ՝ 1793 Մայիս. էջ՝ 136. գիր՝ նօտր. գրութիւն՝ միասին. մեծութիւն՝ 15.5×10.5 սմ. տաղ՝ 15. համգումանք՝ լաւ. պարապ էջեր՝ սկիզբէն 3, վերջէն ալ 7. ծածօթագրութիւն՝ վերջին պարապ էջին վրայ գտնուող կնիքէ մը յայտնի կը գտնուայ թէ ժամանակին պատկանած է Տէր Թակօր տունու քահանայի մը: Իսկ երկրորդ էջին վերայ տարբեր գրչութեամբ հետեւեալ խորատականը կայ. «Լուր որդեակ խրատու հօր քայ եւ մի մեքծեր գօրէնս մօր քայ գի պըսակ շնորհացըմ կայցիս ի քուլուխ (այսպէս գրուած) քա, և մանեակ ռսկի ի պարանոցի քաւս»:

ՌՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹԻՒՆ

էջ 1 (չհ.) —

Յառաջարանական զեկուցումն ինչ, վաւրն քրիստոնէականն գրքիանս այսորիկ Աստուածայնոյ և

Զի հիմն մերոյս աստուածային անրիծ կրօնիս քրիստոսականի, է՛ ուսումն ամէնասուրբ երրորդութեանն, եւ միոյ բնութեանն աստուածայնոյ. եւ տնօրէնութեան բանին, եւ մարդեղութեան վերջէին մերոյ յիսուսի քրիստոսի: Զի առանց հաւատոյ

անհնար է հաճոյանալ աստուծոյ՝ ըստ առաքելոյն: Զի հիմն է՝ քրիստոնէութեան, յ՞որոյ վրայ շինի զեղեցիկ լինուածն բարի գործոց. որովք կարեմք մասնել ա՛ն երանութիւնն յաւիտեական եւ առ մշտադըւարն բերկրութիւնն արքայութեան: Քանզի՝ Թարց ուսման եւ տեղեկացման, եւ ի սրտի մերում մարմնեղինի գրեցման՝ այսորիկ ամէնահարկաւոր խորհրդոյ, ոչ կարեմք կեալ բարեպէս, եւ ըստ աստուածային կամացն շարժիլ եւ ուղիղ ճանապարհաւն առաքելութեանց ընթանալ:

Ուստի՝ հարկաւորաբար ամենայնից քրիստոնէիցս՝ հարկաւոր է յայսմ կենդանացուցիչ աղբերէն օրոյ ըմպել. եւ յայլոց մատակարարել ի յարբումն. թէ՛ չափահանելոյ, և թէ՛ անչափահաս մանկանց. եւ մանկամիտ արանց աղիտաց: Մանաւանդ՝ պարտական են հարք զ՞որդիս, վարժապետք՝ զայակերտս, տեսքը զստորագրեալս եւ ըզժառայս, ուսուցանել:

Եւ եւս քահանայք զժողովուրդս իւրեանց, որոց զարիւնն՝ ի նոցանէ խնդրի ի բարեբարէն: Լուսարուք մարդաբէլին՝ ո՞վ քահանայք զէտ կացուցի զձեզ զի եթէ ո՛չ զգուշացուցանիցէք զժողովուրդս՝ որք յանձնեցեալք են ձեզ, խրատելով՝ եւ զհոգեւոր հարկաւորութիւն ուսուցանելով, նոքա յանօրէնութեան իւրեանց մեռցին, եւ զարիւն նոցա ի ձէնը խնդրեցին: Քանզի այցելուքն ժողովրդեանն ո՛րքան պարտաւորութիւնս ունին առ այս երկնային վարդապետութիւնս ուսուցանելոյ՝ յ՞իրեանց վիճակեալ հօտին, յայտ է ի բազում գրեանց սրբոց վարդապետաց. յորոց երկնածորան վարդապետութիւնքն և հոգեւոր խրատքն՝ աստ կրկնաբանել մեզ ո՛չ եմք բուական: Վասնորոյ զերազանցութիւնն և հարկաւորութիւնն այսորիկ ուսման քրիստոնէականի գրքոյս կարի յոյժ պիտանացու գորոյ մեզ քրիստոնէիցս և վասն այն չնչինս յամենայնի աշխատեցայ ըստ իմում կարի ժողովեցի ի բազում գրեանց, եւ ի յոգունց այսպիսի հոգեւոր մատենից՝ ի մի հաւաքելով աշխարհաբառ լեզուաւ. զի հասկնալ լինիցի մանկանց (որ եւ իսկ՝ վասն մեք վարժապետս

մանկանց յառաջ բերել ըղձացաք) եւ այլոց զգրաբառն չհասկացողոց :

Զոր եւ յոյժ հարկաւոր է մանաւանդապէս ուսուցանել եւ հրահանգել աշուռ գիտութեամբ զանկատարութիւնս տիոյ մանկանց, որք սկսանին խօսիլ :

Զի առանց մայնիս այսորիկ Աստուածայնոյ՝ չը գիտեն մանկուհին առ յո՞ր կոչումն կոչեցեալք իցեն՝ զի ի նմին կացցեն : Վասն այնորիկ՝ անգէտ մնալով ի կողմանէ հաւատոյ ճաշակի. զկնի ժամանակաց փոքու իմն խոտազուկն կրից, եւ ժամանակաւորի բարւոյ՝ սնուուոյս սակի, սուզանին ի կորուստն յաւիտենից :

Վասն որոյ պարտ է սովաւ ուսուցանել զփրկութեանն ճանապարհ, եւ զշաւիղս երանութեան : Բանդի այս լինելոյ է՝ յարածամ խօսք նոցա. եւ զեղեցիկ լեզւօք իւրեանց զայս բարբառիցեն, եւ ճարտարական այսու հարցաբանութեամբք եւ պատասխանաբանութեամբք լինիցին :

Զի Թարց հոգեւոր կերակրոյս այսորիկ երկնայնոյ՝ ըստ հոգւոյ կեալ ոչ կարեն եւ մեռանին ի կորուստն յաւիտենին այնպիսիքն : Ո՛հ լինիցեր արգեօք, որ զամենայն մանկուհին մերոյս ազգի ուսանիցէն, եւ ընդ միմեանս իբրեւ կոուսաբանութեամբ ճարտասանիցէին, եւ օրըստօրէ առ յաւելումն նկրտիցէին, եւ ամէնազեղեցիկ ուսմամբք յառաջանայցէին :

Բանդի քաղցրութիւնն այսորիկ, զեւրազնիւ է քան զխորիխս մեղեր : եւ պայծառ՝ քան զարփին : եւ բարձր քան զերկիւնրս : եւ նաւ հոգեւոր՝ առ նաւահանդիստն արքայութեան եւ երանութեան ժամանեցուցանող : եւ եւս ինքն է մանաւանդ արքայութիւն իսկ երանացուցիչ :

Եւ ոչք ուսանին զառ եւ ուսուցանեն աշուս զայս. կատարեալ լինին ի սուրբ կրօնս մեր. եւ ժառանգորդ վերնոյ զաւառին : Որ եւ փրկին մեր՝ տացէ սէր ուսման ամենայնից մանկանց փափաքմամբ մեծաւ, եւ յետ աստեացս՝ յիւր յարազրաւարն տեսութեանն արժանացուցէ միջնորդութեամբ

Սրբոյ փոքրիկ գրգռոյս քրիստոնէականի. ամէն :

որ եւ անարժան Ժառայ Տեառն եւ պաշտօնեայ չնչին՝ Մանկատան Սրբոյն Յաւօրայ Մծբնայ Հայրապետի. տարդիս դպիր՝ յօհաննիսեան :

էջ 10.—

Համառօտ քրիստոնէական :

Աշխարհարառ Հարցմամբ եւ պատասխանատրութեամբ :

Մասն Առաջին :

Հարց : Դուք քրիստոնեայ ես :

Պատ. Այո քրիստոնեայ եմ :

Հարց : Ինչէն գիտեամ քրիստոնեայ ըլլալդ :

Պատ. Անկէ գիտցիր որ քրիստոս աստուած կը հաւատամ, ու մկրտված եմ սուրբ աւազանը :

Հարց : Ի՞նչ է քրիստոնէին նըշանը :

Պատ. Այս է յանուն հօր եւ որդւոյ եւ հոգւոյն սրբոյ որ երեսըս եւ խաչակնքեցի :

էջ 14.— Մասն Երկրորդ

էջ 20.— Մասն Երրորդ

էջ 31.— Մասն Զորրորդ

էջ 35.— Մասն Հինգերորդ

էջ 58.— Մասն Վեցերորդ

էջ 62.— Մասն Եօթներորդ

էջ 66.— Մասն Ութերորդ

էջ 74.— Մասն Իններորդ

էջ 79.— Մասն Տասներորդ

էջ 90.— Մասն Մետասաներորդ

էջ 96.— Մասն Երկուսասաներորդ

էջ 104.— Աղօթք առ Ամէնասուրբ Երորդութիւնն :

էջ 105.— «Երկրպագեմ եւ օրհնեմ զքեզ եռանմանայ միութիւն եւ միանական Տէրութիւն Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգի...» :

էջ 105.— Պաղատանք առ Մուրբ Աստուածածին Կոյն :

«Ամէնաբարուհի կոյս մարիամ Աստուածածին, աղաչեմ եւ խնդրեմ ի քէն մայր Տեառն...» :

էջ 106.— Աղաչանք առ ամենայն սուրբս, եւ առ յատկացեալ պաշտպանս :

«Ո՛վ երանեալք եւ ընտրեալք յաստուծոյ, սուրբ եւ փառաբանիչք ամէնասուրբ իրրորդութեան...» :

Էջ 108.— Աղօթք առ աստուած վասն պահպանութեան հրեշտակաց, եւ վասն յատուկ պաշտպանին մերոյ. ի սուրբ հարկ դըրդէն :

«Անձան եւ լուսակերպ հրեշտակօք և ինձ մեղաւորիս հոգեղինի՛ մարդասիրեացես ողորմել յիսուս, աղաչանօք իմոյն հրեշտակի...» :

Էջ 110.— Աղօթք եւ աղերսանք առ Աստուածածին վասն յանձնարարութեան ամենայն անձանց համայն ընտանեօք :

«Քերասրբուհի կոյս մարիամ աստուածածին մայր տեառն քեզ յանձնեմ գիս, եւ դամենայն ընտանիքս իմ...» :

Էջ 114.— Աղերսանք առ Մայրն Աստուծոյ Տիրուհւոյ կուսին, չափեալ ոտիւք ի սարգիս զըպրէ :

«Ամենասուրբ՝ կոյս այց արա, որդւոյդ սիրոյն՝ գիս միշտ կախեա : Ինչաւ կեանքս իմ՝ ծառայութեամբ, վասն Նորին՝ տամ հրճութեամբ : Գովեմ ըզքեզ՝ լուսաղարմ ազգ, շնորհեա՛ հոգւոյս՝ իմ բարի կարգ : Դու լեր պարիսպ՝ ինձ քո սիրովդ, տուր հոգւոյս սուրբ՝ ըոյս քո լուսովդ : Ելեր յերկինս՝ կոյսդ ի յերկրէ, երանեցար՝ համայն ազգէ : Զանձն իմ արա՝ հնազանդիլ քեզ, Մարիամ կոյ(ս)դ՝ է անբիծ հեզ, իրանուհիդ՝ լուսաւոր է, աչքս մըտաց՝ որ իսկ կոյր է : Ըզքեզ սիրեաց՝ հայր աստուածք ըամից արքայն՝ տէր յիսուսը : Թազուհիէդ՝ խընդրեմ ինձ գութ, արա՛ հոգւոյս՝ կենացն փոյթ : Ժրտեմ ի քէն՝ հոգւոյս իմ բուժ, նեաղն չարին՝ խոցեաց զնա յոյժ : Ի քէն հայցեմ՝ կոյս նազելի, ցոյց ճանապարհ՝ հոգւոյս բարի : Լուսով սիրոյդ՝ կոյս երանեալ :

Նորդեա զիս՝ որ եմ հնացեալ, խընդրեմ ի քէն՝ կոյս շնորհարուղի, ծանո՛ հոգւոյս՝ ուս կենսարուղի : Մնող յիսուսի՛ սուրբ կոյս անբիծ, ողորմեա ինձ՝ սըրբեա զիմ գրիծ : Կոյս տալիթա՝ սուրբ խողովակ, լիւծեալս արա՝ միաննիդ յարկ : Հարս եւ սուրբ կոյս՝ հոգւոյս ցոյց ուս, թերեւս գրեմ՝ նովաւ անաւ : Զայնիւ գոչեմ՝ սուրբ կոյս լուր ինձ, եթէ զաղջ եմ՝ շնորհեա ջերմ իդդ : Ղօղեալ տալիմ՝ սուրբ կոյս տուր դեզ, անձին հիւրոյս՝ նըլոյլ շնորհ զեզ : Զչղրիտ փըրկիլ՝ ծընար զըուարձ, նենդօղ չարին՝ փըշրեա զիսպարձ : Մարիամ կոյսդ՝ է միշտ փարթամ, սիրով հաստեա՝ զի եմ տարտամ : Յիշեա ոչինչս՝ մայր աստուծոյ, ողորմ արա իմոյ հոգւոյ : Նըուստտ անձս է՝ պատժոյ արժան, լիւծելոյս լեր առիթ գերծման : Շուշան հովտաց՝ սուրբ կոյս ըզդուշ, ըամից սըրբաց՝ ընձեռես ուշ : Ողորմեա ինձ՝ կոյս եւ կեցո՛, բնալին յիմարս՝ փմաստնացո : Զար դեւն լինի՛ ինձ ընկզմիչ, կոյս սըրբուհի՛ լեր վերածնիչ : Պարզեւ հոգւոյս՝ տայ չարն անդէպ, ո՛վ կոյս հոգւոյս՝ այց արա ճեպ : Զերմ սիրով սուրբ՝ Հոգին քեզ էջ, յար կոյս հոգւոյս՝ լեր անընդմէջ : Ռահին կենաց՝ եղեր լոյս վառ, սուրբըզ գովեն՝ սըրբոցն կամառ : Սասանի չար՝ գիւէն հոգիս, ո՛վ կոյս լեր յոյս՝ լըեալ սըրտիս : Վերին զուարթունքն՝ յար տան քեզ գով, զեկալար լե՛ր՝ ինձ սիրով քով : Տիրածին կոյս՝ մայր անարատ, ուսո՛ հոգւոյս՝ կենաց խըրատ : Բարուն բարւոյն՝ եղեր կոյս մայր, ըամք բոլոր զքեզ՝ երանեն յաբ : Յոյց ինձ կոյս մայր՝ զլոյս քո շնորհաց, մաքրեա՛ զհոգիս՝ տուր կենաց հաց : Իլւծեալ հոգիս՝ խաւարեցաւ, երանուհեադ՝ ինձ լոյս ցուցաւ :

Փարթամ սուրբ կոյս՝ կենսաբուլիս տուփ,
առիթ շնորհաց՝ բարկութեան խուփ:
Բո սուրբ պըտողմէ՝ կենդանացեալք,
ցաւով նախնւոյն՝ էաք մեռեալք:

Եւ զիս փրկեա՛ աշուհեան,
ի հնարից նորին՝ որ է շար գեւ:
Նըսեմ հոգւոյս՝ սուր վըճիտ լոյս,
Ձիւր կեցուցչին՝ ծընօղ եւ կոյս:
Գերընտիր կոյս՝ լեւ ի թիկունս,
Ըզեղ ունիմ՝ միջնորդ հոգւոյս:
Լըքեցելոյս՝ դու ես միշտ յոյս,
Ո՞վ օրբբուհի՛ հոգւոյս ես լոյս:
Բոտել խնդրեմ՝ լեւ ընդ հիբոյս,
Ելիցն իմոյ՝ ողորմելոյս:
Յօղ ձիւր շնորհիւ՝ միշտ խոցելոյս,
Նդէզծօրէն՝ փըշրեցելոյս:
Լեւ ըսփոփիչ՝ տիր նեղելոյս,
Ուղեկից իսկ՝ վրիպեցելոյս:
Յոյսս է առ քեզ՝ լեւ ի թիկունս,
Սփռեցից զիղձ՝ բոլոր հոգւոյս:

Սոյն աղերսին անզոյգ տողերուն առաջին տառերը կը կազմեն այբուբենը, իսկ զոյգ տողերուն առաջին տառերն ալ հետեւեալ ծայրանունը.

«Ով շտեմարան ցնծութեան սուրբ կոյս, ողորմեաց եւ ինձ գըլորեցելոյս»:

Ել 122.— Աղերս առ փրկիչն Յիսուս, զի փրկեցէ ի ժանտախտէ դապաւինեալս առ Սուրբն Յակօր Մծրնայ Հայրապետն, գերահրաշ առնն աստուծոյ:

«Ամէնազուր տէր իմ եւ փրկիչ՝ յիսուս ջրիստոս աստուած բոլորից, ողորմեա եւ գթա յիս ի մեղուցեալ ծառայս...»:

Ել 125.— Աղօթք առ Որդեալ աստուածն իմ յիսուս, զի ի ձեռն կրիցն իւրոց շարչաբանաց ողորմեցի. հայելով վասն իմ կըրեալ նախատանացն: Եւ նոքօք գթացի առ մեղաւիտ անձինս ապերջանիկ:

«Ամէնազաղցր եւ յորդաղեղուն բարեբար բնութեանդ ջրած երկիրապաղանեմ, եւ հայցեմ ի յամէնազթած տեսանէդ իմէ յիսուսէ ջրիստոսէ՝ զի ներեացես յանցանաց իմոց բազմաց...»:

Ել 130.— Աղօթք առ Սուրբ Աստուածա-

ծինն, զի փրկեցէ դապաւինեալս փրեան, ի յեթնասունեայ վիշապէն:

«Նրկրպաղեմ ըւր Աստուծոյն իմոյ Մայր, եւ փրկիչն յիսուսի ջրիստոսի անրիժ բնակարան, եւ առ քեզ դիմեմ մեղաւիտ անձամբ գի տացես ինձ զբաղցր բեռն փոքրօղի խոստացեալն որդւոյ ջոյ սիրելւոյ...»:

Ել 131.— Պաղատանք առ Քրիստոս աղերսախառն աղաչանօք, ի գրեանց յակոբայ պատրիարքի հաւաքեալ:

«Ո՞վ Տէր Յիսուս Քրիստոս անմեղ զառնրդ աստուծոյ որ զպատիժ մեղաց իմոց՝ ի քեզ կրեցեր եւ խաչիւ եւ արեամբ զաչխարհըս ապրեցուցեր. նոյն ես եւ անփոփոխ ի ներել եւ ք խնայել, վասն արեանդ պատաւանի մատուցելոյ Հօր ի հաշտութիւն բարձցին պարտիքն մեղուցեալ դատապարտելոյս: Դու ես տէր որ փոխեցեր զսաւուղ յայր այլ, որ եթէ ի յիս մնայ ջանքն՝ ես այլ եւս բազումս դառնացուցանեմ: Տուր ինձ տէր՝ զսիրտ նոր երկնչիլ ի քէն, զառնալ ի մեղաց: Ծանաչել գրանցանս իմ, եւ ի ձեռն ջոյս տրուցելոյ շնորհաց՝ արժանի լինիլ թողութեան մեղաց եւ բարձման պատժոցն ժանտամահի, հիւսմայի եւ իջուածի սովու եւ սրածութեան, եւ զերծանիլ յանվախճան յաւիտենական պատժոյն դժոխաց ամէն»:

ՅԻՇԱՍԱԿԱՐԱՆ

Ել 136.— «Ընդ հովանեաւ Սրբոյ Եկեղեցւոյն Միլիայէլի (այսպէս դրուած) Հորեշտակաց Պետին: Ի մանկատան Սրբոյն Յակոբայ Մծրնայ Հայրապետի: Գրեցաւ ձեռամբ շնչին մանկանս մահտետի Պետրոսին, որդւոյ հանգուցեալ տէր Գէորգի: Ի թուին հայոց լԱՅՐ մայիսի ամսոյն ի թաղըն Պաղատու»:

Պետրոսի հօրը՝ Տէր Գէորգի եւ միւս զաւակներուն մասին խորհրէզարուի Հայոց Գերեզմանատունը գտնուող իրենց տապալանագիրներէն կարողացած ենք ձեռք ձգել հետեւեալ տեղեկութիւնները.

Տէր Գէորգ յորջորջուած է «Սայաս», այսինքն ջրկիր, հաւանաբար աշխարհակա-

նույնիսկ այդ դործով զբաղելուն պատճառաւ։ Վախճանած է 1778-ին։ Պետրոսէ զստ ունեցած է երկու ուստր եւ երեք դուստրր։ Առաջին որդին՝ Տիբուցու Յարութիւն, մեռած է 1768-ին, իսկ երկրորդը՝ Տիբուցու Յակոբ՝ 1779-ին։ Փեփրոնէ եւ Մարիամ անուանեալ դուստրերը մեռած են 1768-ին. իսկ Փէրսարէ անուն դուստրն ալ մեռած է 1872-ին։ 1797-ին։

Մ.—Ասատուր, իր կազմած քահանայից դաւաղանալիքին մէջ յիշեալ քահանան 52 թուահամարով «Տէր Գէորգ վաճառական րոցատրու թեմի» նշած է⁽²⁶⁾։

Պոլիս, 15 Դեկտ. 1968

Գ. ԲԱՄՊՈՒԲՃԵԱՆ

Հոս մեր խօսքը աւարտած ատեն կը մտղ-թենք որպէսզի Սարգիս Դպրի միւս անտիպ զործերն ալ լոյս ընծայուին եւ առաջին հերթին՝ իր «Օսմանեան Թագաւորներու Պատմութիւն»ը եւ «Ժամանակագրութիւն»ը։

Բաղձալի է նաեւ բոլոր անտիպ մնացած պատմական երկերու անյապաղ հրատարակութիւնը, որովհետեւ որեւէ կերպով անոնց փնայումը անգարմանելի կորուստ մը պիտի ըլլայ Հայ պատմագիտութեան համար։

Օրհնեալ ըլլայ Սարգիս Դպրի եւ բոլոր Հայ մատենագիրներու անթառամ յիշատակը։

(26) Նշուած աշխատութիւնը, էջ 137։

ՆՈՐԱԳԻՏ ԶԱՅՐԵՆՆԵՐՈՒ ՇԱՐՔԵՐ

(Քիւրտեան Զեռագրաց Հաւաքածոյի Թիւ 83 Տապարամէն)

Տարիներ առաջ Փարիզի մէջ գնեցի կաշկազմ, հաստափոր այս Տաղարանը, որ ժամանակ մըն ալ պատկաներ է հանգուցեալ Արամ Անտոնեանին: 1682-ին եւ անկէ յիշվերը գրուած այս Տաղարանը շահեկան է իր պարունակութեամբ: Սակաւ ինչ որ մեզ առաւելապէս կը հետաքրքրէ՝ Հայրեններու շարքերն են:

Վաղուց արդէն հրատարակած եմ զանազան շարքեր Հայրեններու, որոնց տուած ենք Փուշակեան քառնակներ ՍԽԱԼ կոչումը: Սկիզբէն իսկ իմ համոզումս եղած է այդ քառնակներու շարքերը հրատարակել նոյն այն շարքով՝ ինչպէս որ գտնուած կ'ըլլան անոնք մեր ձեռագիրներուն մէջ: Միշտ բծախնդիր՝ բնագրերու հարազատ հրատարակութեան, երբեք համամիտ չեմ եղած այն մշակումներուն, սրբագրութեանց, կրճատումներուն եւ յաւելումներուն՝ որոնց ենթակայ եղած են այս քառնակներուն զանազան հրատարակութիւնները: Իմ ցանկութիւնս՝ զանոնք եղածին

պէս հրատարակելու՝ կամայական չէ, այլ մզուած է այն հասկացողութենէն որ ձեռագիրներէ հաւատարիմ արտաստպութիւնը միակ կերպն է հետզհետէ այդ քառնակներուն կարելի եղածին չափ հարազատ բնագիրներու կազմութեան: Տաղանդաւոր եւ փորձառու դրագէտներ կրնան իրենց ըմբռնած ձեւով աւելի կամ նուազ յաջողութեամբ սրբագրեալ օրինակներ հրատարակել, որոնք սակայն երբեք հարազատ կամ ձեռագրական վաւերականութեամբ հաստատեալ բնագիրներ կարելի չէ նկատել յաւելս բանասիրութեան:

Ուրեմն սրբագրական ոչ մէկ փոփոխութիւն կատարելով (բացի սղագրումներ փակագծով պարզելէ), կը հրատարակեմ քառնակներու այս շարքը, 1682-ին եւ քիչ յետոյ գրուած իմ հաւաքմանս Թիւ 83 ձեռագրէն: Անմիջապէս ըսեմ որ գրչութիւնը խնամեալ եւ կանոնաւոր չէ դժբախտաբար, այսուհետեւ հանդերձ ընթեռնելի է:

Էջ 8բ. անխորագիր:

Աւախ մեզ հայել պիտի յայն արեւ որ լոյս կու ծագէ,
Շատ կա ի յարեւ մամ ի պնդին վերայ կու վագէ:
Գիտում մարդն յարեւ մամ խաւսքն գէտ արեւ կու ծագէ,
Անգէտ մարդն աւժու մամն համապագ մարդն կու խոցէ:

Մարդ կայ որ հագար ածէ, հագար կայ որ մէկ չածէ,
Այն մարդն որ հագար ածէ անգէտիմ քու փոք մի չածէ:
Բազան ի յամտար մորիմ քէպէտ բու քէպէտ բագա է,
Յուսարմ ի ծովիմ միջիմ քէպէտ քար քէպէտ մուսար է:

Խելաւքն ի յանգէտն ի մատն միտք արա քէ ինչ է,
Հրագն ի յառաջեւ կուրիմ կու վառի իմքն չի կիտէ:
Խելաւքն է ի ծով մամն որ քանի չափէմ մա տամի,
Անգէտ մարդն ի տիկ մամն չափն աւել լուռն պատառի:

Աշխարհս ի տալիսայ մամն որ ի վերիվայր քաւալի,
Վերիմն ի վայր դառնայ ի վարիմ վեր քօպի:

*Այս տաղաչարքը կը տարբերի հրատարակուածներէն :
Երկրորդ տաղաչարք ճը, դարձեալ անխորագիր, կը սկսի էջ 19ա-ով :*

Ազէկ մի սիրեր եմ ես որ երեսն Գ(3) ծին ունի
Բերան է բուրբ և ազոր տուփ նման գէտ գփան զխնկեմի
Աշխարհս այլ ի յափ առի հայեցայ քան գիտելի
Դարձայ և այլ ի վարդը չի գտայ սրտով սիրելի

Հետ այս ժամանակիս մարդուն աղ ու հաց ուտել չէ պիտի
Անշափ կու ձօշան զմարդն որ տաւոն այլ իրաւ կու լինի
Հոգեկ քէ գեղգիւ ուզես չէ չասեմ հանիւմ տամ ի քեզ
Վախեմ քէ գաչերս ուզես լուս ինչով հայիւմ դեպ ի քեզ

Աչերս է ի ծով նման ծով աշուտ ծառայ լինեմամ
Քանի որ ի միտքս ընկնիս ի մահուն դաւուն կու գնամ
Իմ սիրտս է պատառ մը միս քո սիրտու ինչպէ՞ս դիմանամ
Կու սիրե՞ս դու գիտ ինձ ասայ որ ես գիտեմամ :

Աշխարհս է վարդով ի լի ես ի քեզ ապով կու կեմամ
Չասես իմ սիրուն եարուկ քէ ես քո աղէկն մոռումամ
Խիստ եմ կարօտեցեր իմ եար դու կածես որ կարօտանամ
Ով որ քեզ մօտիս բերէ մա հանիւմ ճիկարս իւրեան տամ :

Ապրեր եմ Ի(20) տարի ու քաշեր եմ հազար տարվան դամ
Ինչ շահ է անշահ ապրիս երբ ի քեմ կարօտ կու կեմամ

Տիպար խղճայ քո գերուս քո գերուս միանակ կենալուս
Գաղտնի ու ալանի լալուս կու վախեմ քէ ելնուլ աշերուս :
Լսեր եմ որ վարդ ունիս ուղարկէ տաստա մ քո գերուս
Պագնիւմ աշերուս դեմ որ կտրի աշերս ի լալուս

Տիպար քեզ ի՞նչ եմ արեր հիմիկ ինձ յէ՞ր ես խռովք
Ղամազ կայ ի մեր միջին քեզ զալար է հասկցուցեր
Խամազ է ի օձ նման որ գնայ է զալտեցուցեր
Խաբեր ու դրախտէն հաճ զի լուսուն է մերկացուցեր :

Երկինք որտայց դազաց աստղ իւրն տեղն իսկ չի մնաց
Իմ եարս ի յիսէ գնաց բիւրք հազար ծաղիկունք հետ ի լաց,
Գրեմ բարակիկ թղթիկ ուղարկեմ շատ պատգամ ու լաց
Որտեղ ես բարով կացիր գփ սիրած եարն չի մոռնաս :

*Ներկայ տաղաչարքը իր այս ունեցած կարգով առաջին անգամ է որ
հրատարակուած կը սեպեմ, թէեւ ասկէ քառեանիներ դանդաղն շարքերով
հրատարակուած են :*

Երրորդ տաղաչարքը, էջ 23ա-., նոյնպէս խորագիր չունի :

Գիշերս ես ի դարս ելայ քույր ամպեր և ամուշ կու ցաւայ .
Ջի եարն այլ քանկնամ տեսայ, զիւր կամանչ կապան կու բանայ :
Ձեռքս բռնեց և ի տուն տարաւ, գրաւուն եղիր գիպկն ի վ(ե)ր(ա),
Մամուկ ես նձնձրձա՞մ կասեմ, որ առնու գրալիքն ու բանայ :

Բանայ և ի պաղչան մտնա վարդ քաղէ ու ցաղն ի վ(ե)ր(ա) :
 Եւ փունջ մի խարչն տայ որ դնէ գերեսն ի վ(ե)ր(ա) :
 Ճերմակ ծոց ու լայն ճուպայ և ի ծոցիկտ ի վայր սահեցայ,
 Այս խակ ծըծերտու միջին գիրկ ածի պահ մի արգիլեցայ :
 Ձեռնուսն ալ ի վեր կալի Տ(է)ր արայ զմահիկս ի հաւայ :
 Ջահիկս ու մատդիկս արայ աղկեկամ կրծոցն ի վերայ :

Այս աստնվորիս շահեմ, այն շահեմ ես ի՞նչ շահեցայ,
 Առի զբազա որս ելայ, քռուցի քիմչ մագալուն եղայ :
 Բազայ տնաւեր բազայ գնացած տեղիկտ իմն ուսայ :
 Ես ալ հետ քեզի կուգամ. հանց հաշւեց քէ տար մի չեղայ :

Դիժար հիւրնդուկտ եմ ես առ խնծոր մի արեկ զիս ի տես :
 Հագար գնեհար կուտամ որ աստար հաքիմ չքերես :
 Ատար հաքիմ ի՞նչ էնեմ զիմ ամէն տարտս դու գիտես,
 Եկու տամ ծոցուս բալնին քաց սրտիս դուռն մուտ ի մերս :

Եալամ եալամ կասեմ մէմ չէ եկեր քո սէրն քերեր,
 Քո սէրն իմ սրտիս միջին, տուն շիներ ու մերս կու կենայ :
 Բազան երբ գացած լինի գորսն առնու և այնով զմսպաղի,
 Մանուկ սիրտ տէր. պաք առնու կարաւուն անցանի :

Ամ ի՞նչ լինեմա՞մ գերի քէ պաքնեմ մայ իմն կու պիտի :
 Հիմի ի ծոցուս ելայ դեռ աչերս հետըտ կու հայի :
 Հանց եղեմ ի քո սիրտու զինչ ամառն աւազն կայրի,
 Ջարն ի քո դուռն կենամ իմ սրտիկս ի հոս կու կենայ :

*Վերջին երկու տողերը անհոռնի գրչէ մը աւելցուած են և
 Զորորդ տաղաչարբը, որ ամենչն երկարն է հոս արտագրուածնե-
 բուն, ունի առաջին տաղաչարբը ամբողջութեամբ, առանց կարեւոր տար-
 բերութեան, եւ կը շարունակէ :*

Աշխարհս է կանանչ մարգեր. մեմք ի մէջն երբ կաքվու ձագեր,
 Գրողն ալ քաղայ եղեր կու կրէ մէկ մէկ ի գարվեր :

Մանկտիկս երբ ի հաց մստիք. ձենեցե՛ք ագառ ձեզ ընկեր,
 Մեռնիք ի յանտեն երթայք, կու մստիք քանց մէկ ալ ի վեր :
 Մար որ աստար տեղ երթայ, շատ մի խելք մորայ պիտեմայ,
 Ամէն մարդոյ ցած կենայ, ապայ իւր բանն լինեմայ :

Շատ քաղաւորաց մեծաց իմաստուն արանց լսեցի,
 Թէ անչափ չկշտանայ մարդն, աստընդէս մինչ որ չի մեռնի :
 Տանին գերեզման դնեն, եւ հողով իւր աչքն լցվի,
 Ապայ փռմնայ ասէ քէ հերիք է ալ չի պիտի :

Այսարս հետ ես իմն արի, չէ արեր ադամայ որդի,
 Որ շիշա մի հալած ռսկի, ի գետինն ի վայր քափեցի :
 Հագար ձի վագան քերի, վագուցի ալ ոչ հասուցի,
 Ինչ շահիմ ես յետին խելաց, երբ առջի ամունն աւերի :

Մէկ մարդ մի մուհար ունէր, ի խելաց պահել չի կարաց,
 Զինչ խելքն ի վերան եկաւ, մայ գնաց մուհարն ի ձեռաց:
 Գնաց իմքն ի վայր մտաւ, ողորմուկ ու խիստ շատ ի լաց,
 Ն(ո)ր(ա) լաց ալ ինչ շահէ, երբ գնաց ճօհարն ի ձեռաց:

Աւագ ու Ռ(1000) բերան, քէ խելօք ու անխելացայ,
 Քան գկաքն յիստակ էի քան գգարանան քուր պղտորեցայ:
 Շարած մարգարիտ էի, անարծան տեղիկ վաքեցայ
 Քան գառպապ ի ծովն էի, մայ տկուկ տկուկ քակեցայ:

Լաւ մարդ ես Յ(ո)ր(ա) առեմ, որ բանայ զբերանն համով,
 Հանցգուն լեզուն գին չունի, քէ լմու տուն մի մուհարով:

Աստուած երբ աշխարհս արար, զհողն ու զջուրն ու գաւթն համով,
 Մըքզալ մի աւելի չարար, ալ կշռեց գաւթնն չափով:
 Լեզուն է գործիք բանիւ արդարայն, չինչ խալաս սակի,
 Զմարդոյն է մէկ փերթ արեւով, ի յօճիկն է Բ(2) ճղի:

Եւ մարդ որ Բ(2) խաւսի, զմէկն քաղցր ու զմէկն լեզի,
 Մագն որ սեւ ներկեն, ով աւէ քէ իսկի թափի:
 Եղբայր է օճիկն եղեալ եւ գն(ո)ր(ա) անէծքն բնդունի:
 Ծառիկն մուզն երբ չոր լինի, ով մնայ քէ իսկի ծաղկի,

Յ. ՔԻՒՐՏԵՆՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԱԿԱՆՑ ԱՆԱՊԱՏ ԿԱՄ ԱԿՆԵՐՈՅ ՎԱՆՔ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ.— Ականց Անապատը կը գտնուէր լեռնային Կիլիկիոյ Յաթուտ գաւառին մէջ, Բարձրերդի ստորոտը: Ունէր երկու եկեղեցիներ Ս. Աստուածածին եւ Ս. Առաքեալք անուններով:— Ալիշան, Սիսւան, էջ 153: Սիւրմէեան, Յուլի 260. Երուսաղէմի, էջ 227 և 341: Հանդէս Ամսօրեայ, 1948, էջ 217:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ.— Ակներոյ Վանքը լինած կամ կարգաւորած է Լեւոն Ա. Թազաւոր (1180—1219): Իր ամէնէն աւելի սիրած վանքն է եղած այն, այդ պատճառաւ հոն է թաղուած իր սիրտը:

Հէթում Ա. Թազաւորն ալ շատ կը սիրէր այդ վանքը եւ իր կեանքին վերջաւորութեան հոն քաշուեցաւ եւ կրօնաւորական սքեմ ընդունեց, ստանալով Մակար անունը, եւ հոն ալ վախճանեցաւ 1270, Հոկտեմբեր 25ին:

Այնտեղ թաղուած է նաեւ իր եղբայրը, իշխանաց իշխան «Վասակ տէր Ճանճոյն», որ Սիսի մէջ վախճանած էր 1284 (ՁԼԳ) Մարտ 13ին, Բշ օր:— Արարատ, 1900, էջ 210:

Ակներոյ Վանքը թաղուած է նոյնպէս, Բերիոյ բանտին մէջ նահատակուած Պաղտին Մարաշախտ 1336 թուին:— Սիս. էջ 154:

Կիլիկիոյ իշխանութեան անկման հետ ինկած է նաեւ Թազաւորներու սիրելին Ակներ, եւ ԺԷ. դարու կիսուն Կիլիկիան ժամանակազէր մը կը գրէ Թէ աւերակ է վանքը և վաղուց ի վեր ոչ ոք չկայ հոն:— Սիս. էջ 535:

Ակների վանահայրերու թերի ցանկ մը կարելի է կազմել, քաղելով զանազան յիշատակարաններէ, այսպէս.

1.— Թորոս Վամահայր, 1215, որ օրինակի տուած է Սերերխանոսի Ճառերը, այժմ յիշմիածին, եւ Յաճախապատում, ի Ս. Յակոբ:

2.— Գրիգոր Մաքրակոն Քահանայ, 1261, որուն օրով Դաւիթ Բջնեցի կը յիշէ՝ Տէր Բարսեղ, Վարդան Վարդապետ, Սիմեոն փակակալ, Հայրապետ, Ներսէս, Յովհաննէս, Թորոս միակեաց, Գրիգոր, Սարգիս Մերունի, Կարապետ Մերունի, (Ազաթանդեղոս, Տփղիս, 1909, Յատաջարան ԼԲ.) եւ Վարհամ Միայնակեաց (Աղաթ. Յառլ. Լ.):

3.— Ստեփանոս Վամահայր, 1271—3, Ակների Վանքին համար ընդօրինակել տրւած է, Արքակաղին վանքին մէջ, Պօղոս Կրօնաւորին, Թէոփիլոսի գրած Ներողեանը Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի վրայ:— Ձեռագիր Սրբոց Յակոբեանց, Թիւ 89, եւ Պատմութիւն Թաթարաց, Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 32:— Այս երկու ձեռագիրները նախապէս գտնուած են մէկ կազմի մէջ:

4.— Սարգիս Վարդապետ, 1307, մասնակցած է Սիսի մէջ Գրիգոր Անաւարդեցիի դումարած ժողովին:

5.— Գրիգոր Վրդ. Վամահայր, 1312—1319, օրինակած է Ճառքնտիր մը:— Ռաշիկեան, Յիշատակարանք, էջ 158:

6.— Վարդամ Վարդապետ, 1320—1325: Սա թերեւս նոյն անձն է Ակների համանուն փակակալին հետ, որ կը յիշուի 1271—8 թրականներուն:

7.— Ստեփանոս Առաջնորդ, 1325:— Ռաշիկեան, էջ 194:

8.— Յովհաննէս Վարդապետ, 1342, որ մասնակցած է Սիսի մէջ Միսիթար Գոնեբցի կաթողիկոսի դումարած ժողովին:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ.— Ակների վանքը ժ.Գ. դարու սկիզբէն մինչև ժ.Գ. դարու կէսը, եղած է գրական աշխատութեան ոչ աննշան կեդրոններէն մին Կիլիկիոյ մէջ։ Մեղի ծանօթ մշակներու անունները կը ներկայացընենք ստորեւ, հանդերձ իրենց գործերով, բոտ ժամանակագրական կարգի։

Ա.— Պետրոս Գրիչ, 1215, եղբայր Սիւսեանի։ Սա ընդօրինակած է Սեբերիանոսի ձառիւրը, Ակներոյ վանքին մէջ, հրամանաւ Թորոս Վանահօր եւ այլ միաբան եղբայրներու։ Կարինեան, Յուլյակ, Թ. 899։ Շուղակաթ, էջ 199։ Զարբ. Թարգմանութիւնք, էջ 688։ Եւլտ. Ձեռագրաց, էջ 777։ — Նոյն թուականին օրինակած է նաեւ Յամախապատում մը — Ձեռ. Ս. Թ. 94։ Սիւրմէեան, Յուլյակ Ձեռ. Երուսաղէմի, էջ 225։ Սիոն, 1961, էջ 74։

Բ.— Ռուբէն Կազմոյ, 1215, որ կազմած է վերոյիշեալ Պետրոս Գրիչ օրինակած ձառեւրու մատենանը։ Զարբ. Թարգ. էջ 688։ Յուլյակ Ձեռագրաց, Երևան, 1965, Թ. 947։

Գ.— Դաւիթ Բլանցի, Գրիչ, 1261 — Ակների վանքին մէջ ընդօրինակած է։

1.— Ագաթանգեղոս, գաղափար ունենալով շատ հին օրինակ մը, որ դժուարէն թեոյնի դարձած էր, եւ վանականները ժամատեղույ կամ սեղանատան մէջ համարձակ չէին կրնար կարդալ։ ուստի ուխտին առաջ նորդները կը յանձնարարեն իրեն որ ուրիշ դերի փոխարկէ զայն, եւ ինքն ալ կ'ընդօրինակէ խոշոր բոլորգիրով։ Ագաթ. ԱԱ-ԼԲ. Կար. 1614։

2.— Ներսէս ի Ս. Գր. Լուսաւորիչ, գրուած Ե. Ոսկերեանէ եւ Թարգմանուած հայերէնի Աբրահամ Ղրամատիկոսի ձեռքով, 1141ին։ Ագաթ. ԱԴ. Կար. 1614։

Կարելի է Բլանցին համարել այն «Ծեբունի սրբաւէր կրօնաւոր Դաւիթ»ը, որ Հայրապետ քահանային ուսուցած է Տուրմարի գիտութիւնը։ — Ձեռ. Ս. Թ. 2341։

Դ.— Թորոս Միակեաց, Բղթարաբ,

1261, որ Դաւիթ Բլանցիի օրինակած Ագաթանգեղոսի թուղթը կոկելու աշխատած է։ Ագաթ. ԼԲ։

Ե.— Գրիգոր Բղթարաբ, 1261, որ նոյն գործին մէջ աշխատակցած է նախորդին հետ։ Ագաթ. ԼԲ։

Զ.— Գրիգոր Կրօնաւոր, Գրիչ, 1273-4, ընդօրինակած է Ակներոյ Անապատին մէջ։

Է.— Մաղաֆիա Աբեղայի Թաքարաց Պատմութիւնը, 1273ին, հրամանով վանահօր Ստեփանոսի եւ կամակցութեամբ Վարդան փակակալի եւ ամենայն եղբայրութեան սուրբ Անապատին։ Պատմ. Թաթարաց, Երուսաղէմ, 1870, էջ 71։

Ը.— Միքայէլ Ասորիի Պատմութիւնը, նոյնպէս, Ստեփանոս վանահօր հրամանով, 1273ին։ — Ժամանակագրութիւն Միխ. Ասորւոյ, Երուսաղէմ, 1871, էջ 3։

Ի.— Կոստանդ Քանանայ, Բղթարաբ, 1273, Գրիգոր կրօնաւորի օրինակած Միխ. Ասորիի Պատմութեան թուղթը կոկելու աշխատած է։ Միխ., Շար., էջ 45։

Լ.— Սիմոն Քանանայ, Բղթարաբ, 1273, նոյն աշխատանքին մասնակցած է։

Թ.— Յովհաննէս Քանանայ, Գրիչ, 1273-1315, Միխ. Ասորիի Պատմութեան վերջին տեսլը գրած է Գրիգորի «Երջ տկար» ըլլալուն պատճառով։ Միխ. Շար. էջ 45։

Օրինակած է նաեւ Թուղթ Գողոսի եւ մասունք ի շաշոց Գրոց, 1315ին, Մարտիրոս Քահանայի համար։ — Ձեռ. Ս. Թ. 2311։ Սիւրմէեան, Յուլյակ Ձեռ. Երուսաղէմի, էջ 341։

Ժ.— Հայրապետ Քանանայ, Գրիչ, որդի Առաքելի եւ աշակերտ իր հօրեղբոր Մովսէս Քահանայի. 1278ին օրինակած է Տոմար մը, որուն օրինակը արամադրած է Մանուէլ փիլիսոփայ։ — Ձեռ. Ս. Թ. 2341։

ԺԱ.— Յովհաննէս Եպս. Աբխայեղայր

(+ 1289), որդի Կոստանդին Պայլի: Իր ժառանգին երկար պիտի գրուի երբ պանք Գոնեբրի վանքին, որուն Առաջնորդն էր: Ան Ակնեբրի վանքին մէջ, 1287ին, օրինակած է Աւետարան մը, բոլոր գրով, զարգարուած չքնադ պատկերներով: Կար. Թ. 227: Յուլյակ, Երեւան, Թ. 197:

ԺԲ.— Գրիգոր Քահանայ, Գրիչ, 1311-1332, որդի Վահրամայ, և Հոգեւոր որդի Կոստանդինի. Ակնեբրի մէջ ընդօրինակած է.

1.— Աւետարան, բոլորդէր, 1311ին.— Հմմտ. էջմիածին, 1951, Սպտ.—Հկտ.— էջ 66:

2.— Մեկն. Թղթացն Պօղոսի, Յ. Ոսկեբերանի, 1325ին.— Կար. 1379: Պաշիկեան, Յիշատակարանք, էջ 195:

3.— Հատընտիր. 1325ին.— Պաշիկեան, էջ 196:

4.— Մեկնութիւն Յովնանու, Յ. Ոսկեբերանի, 1332ին.— Յուլյակ, Երեւան, 1965, Թ. 1347:

ԺԳ.— Գրիգոր Վրդ. Վանահայր, 1313.— Որոշ չէ թէ նոյնն է Նախորդին հետ կամ տարբեր անձ մըն է: Ակնեբրի մէջ օրինակած է.

1.— Հատընտիր, որ կը պարունակէ զանազան Հառեր, Եփրեմէն, Ոսկեբերանէն, և ուրիշներէ: Կար. Թ. 902: Յուլյակ, Երեւան, 1965, Թ. 821:

2.— Կցուրդէ Եփրեմի, օրինակած է 1313ին.— Չարբ. Թրգմ. էջ 466: Միւրմէն, Յուլյակ 2եռ. Երուսաղէմի, էջ 168:

3.— Շարակնոց, 1312ին սկսած է օրինակել, և զրած է մինչև Որդւոց Որոտման շարակները, մնացեալը զրած ևս լրացուցած է Երեսէս Քահանայ: Ստացողն է Թորոս Կուսակրօն քահանայ. ծաղկողը՝ Գրիչ Գրգիւր Դպիր.— Պաշիկեան, էջ 87-8:

ԺԴ.— Ներսէս Կրայեցի, Գրիչ, 1313ին օրինակած է մէկ Աւետարան.— Պաշիկեան, էջ 97-8:

ԺԵ.— Մինաս Գրոզ, 1322, Ակնեբր Անպատին մէջ օրինակած է Վանաք Սողոմոն

Նի և Գրգ Թորայ, Գրիգորի Նիւսացուն Քարոզք և Մեկնութիւն Ժողովողի: Թորոս Աղբար, Բ. էջ 349:

ԺԶ.— Վարդան Վարդապետ, Գրիչ, 1319-1324, որդի Սիմէոնի և Եղբայր Բարսեղի, Հոգեւոր որդի Վարդան Եպիսկոպոսի. օրինակած է.

1.— Նարեկ, 1319ին.— Պաշ.— էջ 158: 2եռադիր Երեւանի, Թ. 3589:

2.— Աւետարան, 1323ին, Յովհաննէս Կուսակրօն քահանային համար.— Տաշեան, Յուլյակ, Թ. 342:

3.— Աւետարան, 1324ին.— Սմբատեանց, Երեւան, էջ 314 (±16):

ԺԷ.— Բարսեղ Քահանայ, Կազմող, 1325.— Սա կազմած է վերեւ յիշուած Գրգիւր Գրիչի օրինակած Պօղոսի Թղթաց Մեկնութիւնը:

ԺԸ.— Գրիգոր Կուսակրօն Քահանայ, Բղթարար, 1325.— Վերոյիշեալ զբքի բապակեայ Թուղթը կոկելու աշխատանքին մասնակցած է:

ԺԹ.— Սերովբ Կուսակրօն Քահանայ, Բղթարար, 1325.— Նախընթաց քահանային աշխատակցած է նոյն դործին մէջ:

Իսկ 1334ին օրինակած է մէկ Աւետարան, Վասիլ քահանայի խնդրանքով.— Հանդէս Ամսօրեայ, 1959, էջ 543:

Ի.— Կարապետ Քահանայ, Գրիչ և Մաղկոզ, 1325-1329.— Գրիգոր Քահանայի օրինակած վերոյիշեալ Մեկնութեան զերբը ծաղկած է Ակնեբրի մէջ 1325ին: Ապա յաջորդաբար օրինակած է.

1.— Մանրուստուօք, 1328ին, Միխիթար Կուսակրօն քահանայի համար: Մաղկած է Սարգիս Քահանայ.— 2եռ. Ս. Թ. 2438:

2.— Աւետարան, 1329ին, զոր ծաղկազարդած է Սարգիս Քահանայ.— էջմիածին, 1951, Սպտ.—Հկտ.— էջ 67: Պաշ.— էջ 219:

ԻԱ.— Պօղոս Վրդ. Ակնեբրի, 1313-

1334, Գրիշ եւ Ծաղկող, աշակերտ Եսայի Վրդ. Նշեցիկ, կոչուած է Վթաջ Գրչապետ: Իր գործերէն ծանօթ են երեք հատ.

1.— Աւետարան, բոլորգիր, օրինակուած Գլաճորի վանքին մէջ, 1313ին, եւ նըկարագրողուած Կիլիկեան ոճով — Գ. Արք. Յովսէփեան, Քաղաքականք, Հատոր Գ. էջ 166, եւ Հատոր Բ. էջ 219:

2.— Աւետարան, բոլորգիր, օրինակուած նոյն տեղ, 1314ին, Տարսայիճ—Ստեփանոս Օրբէրեանի համար. — Քաղք. Բ. 41:

3.— Աւետարան, օրինակուած Գլաճոր, 1334ին, Գրիգոր անուծով քահանայի մը համար. — Լոյս, 1905, էջ 367:

ԻԲ.— Յովհաննէս Երաժիշտ, 1342.— Կիլիկեցի երաժիշտներու կարգին Ալիշան կը յիշէ Յովհաննէս փակակալ Ակներոյ վանաց (ՍԻս. էջ 517), առանց որեւէ ուրիշ տեղեկութեան: Ակների վանքին իբր վանահայր կը տեսնենք Յովհաննէս անուծով վարդապետ մը 1342ին: Թերեւս այս անձն է որ նախապէս կը վարէր փակակալութեան պաշտօնը եւ ապա եղաւ վանահայր, նման իր մէկ նախորդին, Վարդան Վարդապետի:

ԻԳ.— Գրիգոր Ակներցի, Գծադ, 1367—1386.— Երուսաղէմի Մ. Յակոբեանց վանքին մէջ օրինակած է Աւետարան մը, 1367ին, ի «ՄԼրութեան իւրում», Անդրէաս փակակալի խնդրանքով. — Ուշ. էջ 478-9:

Ս. Յ. Թ. 1949 Աւետարանին մէջ ունի յիշատակարան մը, գրուած Երուսաղէմ, ուր ինքզինքը կը ներկայացնէ իբրեւ ճանարհեւող զօնող, որոյ անուն Գրիգոր Ակներցի յորջորջի.— Մ. Ե. Աղաւանդի, Միաբ. եւ Այցելուք, էջ 70:

Նման ձեւով «Գրիգոր Ակներցի» յորջորջումով երկու փոքր յիշատակարաններ ունի այն Գրիշը, որ ընդօրինակած է Ներքող կամ Ճառ Խաչի (Յուցակ Ձեռագրաց Հալէպի, Սիւրմէեան, էջ 244): Հետեաբար մենք աւելի հաւանական կը դանենք որ Ժ. Ղարու երկրորդ կիսուն ապրող այս Ակներցի Գրիգորին զործն ըլլայ այդ ձեռագիրը, քան թէ միւս Գրիգոր Քահանային, որ կ'ապրէր նոյն Ղարու առաջին քառորդին ու կը գործէր Ակների վանքին մէջ:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

THE COUNCIL OF CHALCEDON AND THE
ARMENIAN CHURCH. Գրեց Գարեգին Եպս.
Սարգիսեան: Ուրաժալ, լաքալագվ, էջ 264:
Լոնտոն, 1967:

Գարեգին Սրբազան արժէքաւոր և լուրջ աշխատութիւն մը կու տայ մեզի իր այս «Քաղկեդոնի ժողովը եւ Հայ Եկեղեցին» անգլերէն գործով, որ նուիրուած է յիշատակին ողբացեալ Զարեհ Ա. Կաթողիկոսին Կիլիկիոյ Տան: Այս գործը Գարեգին Սրբազանի աւարտածաւր եղած է Օքսֆորտի Հոմալսարանին մէջ (1960), որուն վրայ ձմեռակ յաւելումը վերջին գլուխը եղած է՝ «Ինչէն հեղինակը իր յառաջարկներն մէջ:

Քաղկեդոնի ժողովը որ տեղի ունեցաւ 451-ին, Տիեզերական Բրիտանիական Եկեղեցւոյն երկփեղկման զլիաւոր պատճառը եղաւ: Բիւզանդական Կայսրութեան ազդեցութեան եւ գերիշխանութեան սահմաններուն մէջ Քաղկեդոնականութիւնը մնաց, սակայն այդ սահմաններէն դուրս, ուր Եկեղեցին կրնար անկախ զգալ ինքզինք, մերժեց այդ ժողովը: Գարեգին Սրբազան կ'աւելցնէ որ այդ մերժողներուն (Ասորի, Ղպտի, Եթովպական եւ Հայ Եկեղեցիները) տրուեցաւ «Միաբնակներու Եկեղեցի» սըխալ կոչումը՝ բարեբախտաբար, շնորհիւ լուրջ եւ անկողմնակալ ուսումնասիրութեանց, սխալ վերագրումներն ու ըմբռնումները մէկդի կը նետուին եւ ճշմարտութիւնը կ'երեւի: Յառաջաբանը կ'աւարտի Գարեգին Սրբազանին շնորհակալութիւններով բոլոր անոնց՝ որոնք օժանդակած էին իր գործին պատրաստութեան եւ սատարած անոր հրատարակութեան, որոնց շարքին նաեւ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւնը:

Էջ 1ով կը տրուի նախաբանը, որ կը հասնի մինչեւ էջ 24: Առաջին գլուխը՝ «Հարցը եւ Իր Կարեւորութիւնը»: Հոս հեղինակը կ'ընդունի որ «Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան ամբողջ ընթացքը, յատկապէս հինգէն տասնեւերկրորդ դարերու միջոցին,

խորապէս ազդուած է Քաղկեդոնի ժողովին հանդէպ Հայ Եկեղեցւոյ ընթացքէն» (էջ 1): Որոշ չէ հոս թէ այդ խոր ազդեցութիւնը վա՛տ եղած է թէ յաւ. Ամէն պարագայի տակ, կ'ուզեմ հոս ծանրանալ այս տեսութեան վրայ:

Հոյակապ կենսերին ստէն Կարիքները, ինչպէս քրիստոնէութենէն առաջ՝ նոյնպէս ալ քրիստոնէութենէն վերջ Քաղկեդոնացւած են: Կարելի չէ խորհիլ որ քրիստոնէութիւնն ալ պիտի չազդայնացուէր եւ իր շտեղծարկունութիւնէն դուրս պիտի չըհանուէր օր մը չէ օր մը, ըլլա՛ր ատիկա Քաղկեդոնի կամ այլ ուրիշ ժողովի մը կամ հարցի մը պատճառաւ:

Ի՞նչ մը ետ երթանք:

Բրիտանիական մուտքը Հայոց մէջ զարմանալիօրէն հակառակ ընթացք մը ունեցաւ քան ինչ որ կ'ակնկալուէր ժողովըրդական-յեղափոխական կրօնքէ մը՝ որպէս էր քրիստոնէութիւնը: Հայ ժողովուրդը չէ որ զատուի կերպով քրիստոնէութիւնը կը տարածէ իր մէջ, օր մըն ալ պարտագրելու համար անոր յաղթանակը պետութեան վրայ: Այլ՝ ընդհակառակը, Հայ Թագաւորը, Տրդատ, կ'ընդունի քրիստոնէութիւնը եւ զայն կը պարտագրէ իր հպատակներուն, արքունիքին, բանակին, եւ այսպէս Հայերը կ'ըլլան առաջին քրիստոնեայ ժողովուրդը իրենց Թագաւորով, ժողովուրդով, բանակով:

Տրդատի ընթացքը ծիծաղելի պիտի ըլլայ բացատրել այն «հէքեաթ»ներով որոնք մշուշի մէջ կը պահեն մեր այդ շրջանի պատմութեան հետ՝ նաեւ Տրդատի օժեռակա՛ր Կարեւոր (եթէ ոչ Կարեւորագոյն) պատմական դէմքը: Տրդատի վերագրել զքրիստոնէական մոլեռնոյութիւն իր կատարած մէկ գործին համար՝ պիտի նշանակէ տղայական ըմբռնած մեր կողմէ, դարադարձիկ այդ շրջանին ու գործին մասին: Ինչ որ որոշ գիտեմք սա է որ Տրդատ ՆԱՌ ՔԱՆ ԲԻԻԶԱՆԴԱԿԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՀԱՅՐԱՊԻԹԵԱՆ ՀԻՄՆՈՒԻԼԸ կ'աճապարէ Հայութիւնը քրիստոնէացնել, գուցէ ԱՄԴԷՆ քրիստոնէացած Հայութիւնը իբր ուրոյն միաւոր կարենալ փրկելու համար Բիւզանդական քրիստոնէութենէն՝ որ իբր պե-

տական համակուշ քաղաքականութիւն, շուտով պիտի որդեգրուէր, իրարու շագուելու համար բոլոր այն տարրերը՝ որոնք հռովմէական Կայսրութեան մասեր էին, եւ որոնք օրէնքը չէր բաւեր սերտ կերպով միաձուլ կայսրութիւն մը կազմելու համար: Գրիստոնէութիւնը իր տիեզերական գաղափարախօսութեամբ անտարակոյս հրապուրել լծակ մըն էր տիրակալներու համար:

Ենթադրենք որ քրիստոնէութիւնը Լեւոնիական Կոմունիզմի պէս գաղափարաբանութիւն մըն էր՝ որով պահպանեալ էր զարմանազան տարրեր կարելի կ'ըլլար միահեծան կերպով կառավարել: Սակայն, դարձաւ, ենթադրենք որ յանկարծ Լեւոնիական Կոմունիզմէն առաջ Հայերը ԱՊԻՆ Կոմունիստ կուսակցութիւնը եւ պահէին իրաւասութիւններ՝ որոնք այսօր իրենցմէ խլուած են կամ այսօր չունին այլեւ: Եւ ահա այսպէս կ'ուշենանք Տրդատ մը որ Բիւզանդական Տիեզերական Գրիստոնէութենէն առաջ կը Գլխատնդեացնէր Հայութիւնը եւ Հայաստանը:

Գ. դարու մեր պատմութիւնը մասամբ իրական, մասամբ վիպական, ինքին ցոյց կու տայ քրիստոնէացած Հայաստանի անկախութիւնը՝ քրիստոնէացած Հռովմէական Բիւզանդական կայսրութեան դէմ: Պապ Թադաւոր Նոյնիակ Յուսիքը Կեսարիա չի դրկեր կաթողիկոս ըլլալու համար: Ե. դարուն կարծես երկու եկեղեցական հաստատութեանց բաժանումը կամ իրարմէ հեռացումը աւելի կը շեշտուի: Գրեթէ դիտելու փորձ մըն է այդ ազդեցութենէն ձերբազատուելու (Բիւզանդական շրջանին մէջ Նոյնիակ Մեսորպիէ կ'արգիլուի նոր դիւրը ուսուցանել): Երկրորդութիւն կամ ապացոյց կը պահուի որ Հայերը Քաղկեդոնի ժողովին հրաւիրուած կամ մասնակցած են: Սակայն առիկա ըստ երևոյթին բնաւ տարբերութիւն չէ ըրած Հայոց համար, որոնք մերժած են ժողովին որոշումները: Մինչ մէկ կողմէ կենաց ու մահու պայքար կը մղէին Սասանեան Պարսից դէմ, միւս կողմէ ալ կը կարեն Բիւզանդիոնի կայսրութեան հետ իրենց դիմաւոր նկատուած կա-

պը, քրիստոնէութիւնը, ըստ բիւզանդական հաւատամքի: Երկու եկեղեցիներու դաւանաբանական տարբերութիւնները Քաղկեդոնի ժողովին տուեալներով, անյադութի չեն եւ ոչ ալ մեծ կարեւորութիւն մը ունին: Սակայն Հայերը յեղակարծ եւ յամա կերպով այդ պատրուակով կը բարձրելին: Բաժանումին պատճառաւ Հայ Եկեղեցին սուրճաւ չ'երեւիր, այլ ընդհակառակը՝ իր ինքնուրոյնութիւնը պահելով, մինչեւ այսօր կարեւոր տեղ մը կը զբաղէր քրիստոնէութեան մէջ: Հայ Եկեղեցիին ինքնուրոյնութիւնը իր ԱԶԳԱՅԻՆ (անկախ) նկարագրին է: Ան շատ հետաքրքիր չէ ինքնապաշտպանութենէ զոտ ուրիշ պատճառներով կրօնական եւ դաւանական վէճերու մէջ մտնելու: Ուրիշը համոզելու եւ քարոզութեան բոլորովին անուշադիր կ'երեւի: Այդպէս եղած է ալ: Բոլոր եկեղեցական հաստատանքներու հանդէպ եղբայրական յարգանք եւ համարում ունի: Իր եկեղեցական գրականութիւնը, երաժշտութիւնը, մանրանկարչութիւնը, ճարտարապետութիւնը ինքնուրոյն եւ խիստ յատկանշական զարգացած ունեցած են, աւելի տալով՝ ջան թէ առնելով: Առոնք դժուար թէ ներկայ առաքիճանին հասած ըլլային, եթէ Քաղկեդոնականութեան կամ ուրիշ Նոյնիակ ո՛չ շատ կարեւոր պատճառաւ մը Տիեզերական Եկեղեցիէն բաժնուած չըլլային:

Քաղկեդոնականութեան պատճառաւ առաւանակեցա՞ւ արդեօք կամ դժբախտութեանց ենթակայ եղա՞ւ Հայութիւնը եւ Հայաստանը: Պարեգին Սրբազան համաձայն չէ բիւզանդալէտ կրէկուարի սոյն եզրակացութեան եւ շատ իրաւամբ միայն կ'աւելցնէ. ճշմարտեմքն մեծ ազդեցութիւնը ժամանակաւ քաղաքականութեան վրայ, Հայ Եկեղեցիին գաւառական դիրքը անշափելի հետեւանքներ ունեցան ոչ միայն Հայ ժողովուրդին համար, այլ եւ ամբողջ Բիւզանդական կայսրութեան համար (չէ 2): Բնական է, կը խորհնէք, որ այդ այդպէս ըլլար Սակայն, ըստ իս, պատմական իրականութիւնը առիկա կը ժխտէ:

Հայերը աշխշ պիտի չ'աւելին բիւզանդական

գական օժանդակությունն է՝ եթե Գաղկե-
դոնական եղած բլրալին: Այն բազմաթիվ
Հայ կայսրերը եւ կայսրուհիները, զորա-
վարները եւ նոյնիսկ եկեղեցական աստու-
ծանաւորները, ոչ մէկ կերպով աւելի բարո-
եացական եղան Հայաստանի եւ անոր ան-
կախութեան, պաշտպանութեան եւ զար-
գացման համար, քան թէ ոչ Հայ կայսրերը
եւայլն: Հետաքրքիր ըննողներէ նոյնիսկ,
այս հայաժողովներէն աւելի՝ շեշտուած միա-
կողմանի միտում կը տեսնուի Հայոց հան-
դէպ: Հայաստանը պարպուեցաւ իր մար-
տական ուժերէն սաղաթնքով, կաշառքով եւ
ճնշումով (բռնութեամբ) ո՛չ թէ որովհե-
տեւ Հայերը հակաքաղկեդոնական էին, ալ
պարզապէս անոր համար որ Բիւզանդիոն
անսպառ կարիք ունէր Հայ գինուորակա-
նութեան: Իսկ Հայ արքայական գաղթա-
կանութիւնները ողի ի բռին աշխատեցան
Բիւզանդիոնի անմիջական սահմանները փո-
խադրելու Հայութիւնը, և, բնական է, նա-
եւ՝ անոր կարողութիւնները: Մինչ, միւս
կողմէ, Հայաստան Բիւզանդական սահման-
ներէն դուրս նկատեցին աշխարհագրակա-
նօրէն եւ վարչականօրէն, եւ ո՛չ թէ կրնա-
կան պատճառներով: Բիւզանդիոնի կողմէ
զորացուած Հայաստան մը կրնար օր մը ի-
րենց դէմ դառնալ: Բիւզանդիոն աշխարհա-
գրական Հայաստանէն չէր կրնար օգտուիլ,
սակայն Հայը կենսական սարք մըն էր՝ զինք
զօրացնելու, երիտասարդացնելու համար:
Հայոց՝ Գաղկեդոնականութեան համաժայն
չըլլալը հաւանաբար անարժէք իրողութիւն
մըն էր Բիւզանդական քաղաքականութեան
համար:

Բիւզանդիոնի համար Հայոց Գաղկեդո-
նական ըլլալը կամ չըլլալը կարեւոր պատ-
ճառ մը չ'երեւիր պատմութեան մէջ, և այդ
ուղղութեամբ պետական ճնշումները եւ
հետապնդումները ժամանակաւոր կը թուին
եւ առանց եռանդի: Մինչ, Հայոց հակա-
քաղկեդոնականութիւնը տեսակ մը ազգայ-
նականութեան պատրուակ է եւ հակաքաղ-
կեդոնական հեղինակներ ու իրենց հեղի-
նակութիւնները աւելի Հայ քաղկեդոնական
մտնում դէմ են երբ մանաւանդ անոնք կը

մտնեն Հայ Եկեղեցիէն ներս ու կը ջանան
մողորութիւններ տրամանել: Ահա հոս է որ
կատարաւարտին հանդէպ անհամեմատ կո-
րովով եւ խոտուութեամբ Հայ Եկեղեցին իր
հակաքաղկեդոնականութիւնը կը շնչոյն,
չ'ուզեր որ իր հօտը իր փարսխէն զատ որեւէ
ուրիշ փարսխ մտնէ, վախճալով որ ան ալ-
եւս Հայ ըլլալէ կը դադարի:

Ըստ իս, դատաւական հարց չէր Հայոց՝
Գաղկեդոնի ժողովին չհպատակելը, ալ
պարզապէս շարունակութիւնը այն ընթաց-
քին, որով Կ'ուզուէր Հայոց ինքնուրոյնու-
թիւնը ապահովել: Նայինք այդ շարքին:
Տրդատ կը կանխէ Բիւզանդիոնի կայսրա-
կան քրիստոնէութիւնը՝ իր ժողովուրդը
քրիստոնէացնելով: Պապը Հայոց կաթողի-
կոսները ալեւս Կիսարիա չի զրկեր մետրո-
պոլիտ օծուելու: Գրեթե զիւրու: Ազգային
հայրենաշունչ դրականութիւնը յանկարծ
կը բողբոջի: Կաթողիկոսութեան ժառան-
գականութիւնը կը դադարի: Շահապիլանի
ժողովը եկեղեցական իշխանութեան աշխար-
հական իշխանութիւն կու տայ: Աւարայրի
պատերազմը: Գաղկեդոնականութեան մեր-
ժելիւր:

Գարեգին Սրբազան կը սահմանաւորէ իր
այս շահեկան հատորին ծրագիրը: Կ'ըսէ որ
ինք ցոյց պիտի տայ թէ Հայերը մերժեցին
Գաղկեդոնի ժողովը ո՛չ թէ անոր համար
որ

1) Անոնք խաբուած էին կամ սխալ ա-
ռաջնորդուած:

2) Անոնք կարող չէին հասկնալու Քաղ-
կեդոնի վարդապետութիւնը:

3) Անոնք ստիպուած էին Պարսիկներէն:

4) Իրենց ընդուն բաւարար չէր ճշգրտօ-
րէն վերծանելու մանուածապատ միտքը ո-
րոշումներուն:

5) Անոնք զոհերն էին անճիշդ եւ տարա-
բախտ ծանօթացման (կամ նոյնացման)
Գաղկեդոնական վարդապետութեան՝ Նես-
տորականութեան հետ:

Հնդհակատակը (պիտի ապացուցանէ)
թէ՝

1) Անոնց ընթացքը գլխաւորաբար կը

րոնական և աստուածաբանական էր, և քաղաքական։

3) Իրենց սերժումը Քաղկեդոնի ժողովին՝ յանկարծակի կամ պատահաբար տեղի չունեցաւ։ Անոր կատարուելէն առաջ մարտնչում կար Եկեղեցիին մէջ։

3) Հայերը Նեստորականութիւնը Քաղկեդոնականութեան հետ չգործեցին, բայց երբ երկուքը մերձաւոր կերպով յարաբերեցան, Քաղկեդոնականութիւնը միայն կենսական կարեւորութիւն ստացաւ։ Հայոց Եկեղեցիին համար և երբ Նեստորականները իրենք առիկա նկատեցին զօրացման ապացոյց մը իրենց վարդապետութեան դիրքին ուղղափառութեան համար։

4) Մերժումը շատ քնական էր և ողջ՝ միտ, համընթաց իրենց վարդապետութեան դիրքին, երբ նկատի կ'առնուի իրենց պատժական և աստուածաբանական պարփակումին մէջ (էջ 20-21)։

Էջ 23-ով Գարեգին Սրբազան կը սկսի իր փաստարկութիւնները։ «Քաղկեդոն Քաղկեդոնէ վերջ»։ Գրախօսականիս կարճ սահմանները թոյլ չեն տար որ մանրամասնորէն ծանրանամ Գարեգին Սրբազանի շատ ձեռնհասօրէն ներկայացուցած թէղիին։ Կարճ աւ մեկին, առանց աւելորդաբանութեանց, և գիտական պատշաճութեամբ ընդարձակօրէն լուսանցքի տակ նօթագրուած, հեշտութեամբ կարելի է կարդալ և ըմբռնումով ու գոհունակութեամբ հետեւել հեղինակին։ Անշուշտ կան կէտեր որոնք չենք կրնար իրականութեան տուեալներով հաստատել կամ ընդունել։ Օրինակ (էջ 63) կ'աճապարէ ընդունել օտար այն տեսութիւնը որ Հռովմի և Պարթեւներու միջև Հայաստան երկու հօր մշակոյթներու խառնարանը եղաւ։ Ասիկա անընդունելի ելակէտ մըն է, քանի որ ո՛չ Հռովմէական և ոչ ալ Պարթեւական մշակոյթները նուաճումներ ըրած են մեք ազգային մշակոյթին տապալելին մէջ։ Քաղաքական ազդեցութիւններ անտարակոյս մշակութային նուաճումներ չենք կրնար տեսել։ Արշակունի մշակոյթ մը Հայաստան

նի մէջ նոյնիսկ հարցականի մը իրաւունքը չունի։ Ճմարտութիւնը այն է որ Հայն ու Հայաստան՝ աւելի մշակոյթ արտածած են քան թէ ներածելու հետամուտ եղած։ Ո՛չ ալ համաձայն ենք (էջ 64-65) որ Հայերը «արեւելցի» են, որոնք զանազան առիթներով (Հռովմէական արքայապետութիւն, Բիւզանդական տիրապետութիւն, Քրիստոնէութիւն) «Արեւմուտք»ի մերձեցած են։ Հայն ու Հայաստան «Արեւմուտք»ի գոյութենէն առաջ իսկ «արեւմուտք»ի էին։ Իսկ քաղաքական մերձեցում կատարուած է լոկ ճշունի տակ թէ՛ Արեւելքն և թէ՛ Արեւմուտքն։ Ասիկա կարելի է բարբախտութիւն իսկ սեպել, որ պատճառ եղաւ հայ ազգայնականութեան ուժեղացման, զարգացման, ինքնուրոյնութեան, որուն շնորհիւ Հայ ազգային ՄՇԱՀՈՅԹԸ կարկառուն և անտարակուսելի կերպով Հայ միաց, և որ, ինչպէս անցեալին՝ նմանապէս այսօր ալ միջազգային բարձրագոյն գնահատանքի արժանացած է։

Մենք կրնանք տակաւին երկա՛ր զանազան կէտերու վրայ յամենալ և հոս խիստ երկարել։ Մեր մտադրութիւնը սակայն հոս վիճաբանել չէ, միայն ցոյց տալ ուղղութիւնը և համոզումները՝ որոնք տուն տըւած են այս ընտիր և ծանօթացուցիչ դործին։ Ետտ բան կայ ինչ որ հեղինակին հետ որոտնց կը բաժնենք, թէ և շատ բան ալ կայ որ «հին» կը նկատենք, հոգ չէ թէ օտար գրիչներէ ըսուած ըլլան և յաճախ հայ «համբաւներէ վաւերացուած»։

Անտարակոյս երախտապարտ ենք Գարեգին Սրբազանին՝ որ կրցեր է անգլերէն լեզուով Քաղկեդոնականութեան և Հայոց յարաբերութեան մասին խղճամիտ և փափկամկալ կերպով արտայայտուել։ Բան մը՝ որ ողբացեալ Հայր Կոզեմանը զարմանալի կերպով անտեսեց։ Ճմարտութիւնը անշուշտ միշտ ճմարտութիւն է և Գարեգին Սրբազան քաջութեամբ ու ազնուութեամբ ասիկա ցոյց կու տայ, որուն համար թէ՛ ուրախ ենք և թէ՛ երախտապարտ։

INTRODUCTION A LA LITTÉRATURE ARMÉNIENNE CHRETIENNE. Գրքից Գաթեգիմ Սպարապետ: Բաղադրված, տառադրված, էջ 60: Փարիզ, 1964:

Գարեգին Սրբազան ընտիր գործ մը կատարած է իր այս ներկայացումով Հայ Բրդրիստեան հրահանութեան, զայն Փրդրանսէն Հրատարակելով: Ամփոփ եւ համառօտ աշխատութիւն մըն է տրուածը, որ բաժնուած է երկու մասերու: Առաջին մասով կը տրուին Թարգմանութիւններ եւ երկրորդ մասով՝ Հեղինակութիւններ:

Թարգմանութեանց շարքին առաջիններէն են քնականաբար Ս. Գրիգ Թարգմանութիւնները, երկրորդ՝ պաշտամունքային դրականութիւն եւ երրորդ՝ չայրախօսական Թարգմանութիւններ: Կը խօսի անոնց ընտիր Թարգմանութեանց մասին, աւելցնելով որ կան դործեր եկեղեցական Հայրերու՝ որոնց ընդդիմները կորսուած են եւ միայն Հայերէն Թարգմանութիւնները կան մեզի հասած, ինչպէս Եւսեբիոսի «Ժամանակագրութիւն» (Եւսեբիոսի) եւայլն, եւ յոյս կը յայտնէ թէ Հայերէն ձեռագիրներու մանրակրկիտ քննութիւնները պիտի կարենան նոր դիտեր ընել տալ: Այս առթիւ կը խօսի Հայերէն ձեռագրական հաւաքածոներուն մասին եւ նոյնիսկ կը յիշէ Բրդրտանական Թանգարանի կամ Նոյնիսկ Չէսպըր Բիդդի (Տըպլին, Իրլանտա) հաւաքածոները եւ սակայն զարմանալիօրէն կը մոռնայ Գիւրտեան Հաւաքածոյին հա-

մամատարաբ աւելի ընդարձակ (350 ձեռագիր) հաւաքածոն: Կը խօսի նաեւ աւելի ուշ ժամանակներու Թարգմանութեանց մասին ալ (էջ 22-24): Օրինակ Յովհաննէս Դաւանկացիի, Թովմա Աղուանացիի եւ ուրիշներու:

Էջ 24-ով կը խօսի Հեղինակութեանց մասին որոնք են ա) սրբազան բանաստեղծութիւններ (Շարական) v բ) Պաշտամունքային: գ) Սրբախօսական: դ) Մեկնողական: ե) Պատմական: զ) Աստուածաբանական: Վերջիններուն շարքին մէջ կը յիշէ Յաճախապատմ, ձառք, Վրթանէս Գերթոյ, Ռոստոմիկ Թարգմանիչ, Յովհաննէս Իմաստասէր Ոճնեցի, Ռոստոմ Անձեւացի, Ներսէս Լամբրոնացի: Կը խօսի Եզնիկ Կողբացիի, Գրիգոր Նարեկացիի եւ Գրիգոր Տաթեւացիի մասին:

Գործը բնականաբար շատ սահմանափակ եւ հարեւանցի է տուեալ պայմաններուն տակ: Գարեգին Սրբազան ճաշակ մը տալ ուղած է յաջողութեամբ, եւ աւելի ծանրացած է եկեղեցական Հեղինակներու մասին:

Հրատարակուած գործն իսկ ցոյց կու տայ կարիքը նման աւելի ընդարձակ աշխատութեանց, Փրանսերէն եւ անգլերէն լեզուներով, բան մը որ պէտք է օր առօր կատարել՝ զարգացնելու համար օտարներուն Հետաքրքրութիւնը Հայ մշակոյթին հանդէպ եւ նոյն ատեն անոր համար ապահովելով կարեւոր տեղ մը միջազգային գաղաքակրթութեան եւ մշակութային պատմութեան մէջ:

ԴԻԻԱՆ ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՄՈՒԹԵԱՆ, Կազմից Վարդան Ծ. Վրդ. Դեմիրջեան: Թըղթակազմ, ուրաժայ, մկարագարդ, էջ 204: Թարիք, 1966:

Ասիկա հաւաքածոյ մըն է զանազան դրութեանց, իբր առաջին հատոր, որուն հաւաքումը կը պարտինք Դեմիրջեան եռանդուն վարդապետին:

Հատորին առաջին դրութիւնը գրուած է

իրաւաբան Սեդրակ Աւագեանէ. «Առաքատականի ճարտարապետական Հնութիւնները, բնական հարստութիւնները եւ իրաւական դոկումենտները» զարմանալի խորագրով: Աւագեան հարեւանցի կը խօսի Մաքուի, Ս. Թադէի Վանքին, Ղարապիւղի, Ռոյի, Սարմատի մասին: Ականատեօի նկարագրութիւն «ապագայ ուսումնասիրողին» համար՝ չահեկան աղբիւր մըն է այս դրութիւնը: Աւագեան իր այս տեղագրութիւնը գրած է 1919ին:

Իջ 49-ով կր տրուի Հայկ Աճէմեանի «Պատմական Թաւրիղի Հին Հայութիւնը» որ ըստ հանդուցեալ հեղինակին քաղաւածաբար առնուած է իր «Պատմութիւն Հայոց Ատրպատականի, ընդարձակ եւ մանրակրկիտ անտիպ աշխատասիրութենէն»։ Աճէմեանի այս գրութիւնը արտատպուած է Պոսդրնի «Հայրենիք» ամսագրի Հոկտ. 1938-ի թիւէն։ Դժբախտաբար Թաւրիղի Հայութեան մասին «ընդարձակ եւ մանրակրկիտ» բան մը չկայ հոն։

Իջ 81-ի վրայ ճարտարապետ և Պարսկական բանակին մէջ զնդապետ Խմիլ Յակոբեան կը ստորագրէ «Թաւրիղի Հայոց կանոնաց միութիւնները» խորագրով կարճ եւ հետաքրքրական գրութիւն մը, որուն կը յիշորդէ «Քաղաւածք Դավիթի Հայուն հաց Բորեղ. Ընկեր. եւ Ատրպատականի

Հայուն հաց Բորեղ. Ընկեր.» նիստերու արձանագրութիւններէն։

Վարդան Մ. Վրդ. Դէմիրջեան Դարաշամբի Նախաձեռնութիւն 1905-1965 շրջանի պատմութիւնը ջանացած է տալ ակադեմիական տեղեկութիւններ արձանագրելով։ Անկէ վերջ Ներսէս Արքեպ. Մելիք Թանդեանի կեանքն ու գործը կը ներկայացնէ, նոյն ատեն տալով բազմաթիւ լուսանկարներ։

Շահեկան է Նորայր Մամեանի «Մուսամբար» Ատրպատականի Հայ գիւղին մասին աշխատութիւնը, ընդելուզեալ տեղագրական եւ պատմական յիշատակութիւններով։

Հատորը կը պարունակէ զանազան կենսագրական նիւթեր, կոնդակներ եւ նամակներ (Սեթիանեաններու ուղղեալ)։

Յ. ՔԻԻՐՏԵԱՆ

ՅՈՒՑԱԿ ԵՒ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ Գ. ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՀՆԱՏԻՊ ԳԻՐՔԵՐՈՒ

(1512 — 1800)

165

ՅԱՅՍՄԱՌՈՒՐՔ. Կ. Պուլս, աղ. Գրիգոր Մարգարանեցի, 1730 (աւարաւ 1733), 2 չճ. + 4(7)
+ 4 - 4ճիք (718) = 727 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐՔ

ԳԻՐՔ ՈՐ ԿՈՑԻ ՅԱՅՄԱՌՈՒՐՔ. Որ պարսկապէ՛ յինքեան զնառս վարուց որբոց, եւ փառա-
սակութիւնս երանելի մարտիրոսացն, եւ վկայիցն Գրիգորի աստուծոյ մերոյ: Զոր կար-
գեցին Նախնի Հարքն մեր ընթեռնուլ յամենայնում աւուր ի ժնջ սուրբ եկեղեցւոյս Հայաս-
տանեայց ըստ պատշաճի աւուրց իւրաքանչիւր ամսոյ ի բոլոր տարիքն: Ի յիշատակ որբոցն եւ
ի յօգուտ վարուց շնորհաւոր լսողացն. եւ ամենայնն ի փառս աստուծոյ: Սկսեցեալ ի ար-
պաղթի ի Հայրապետութեան որբոյն էլժիածնի լուսակառոյց աթոռոյն տեառն Արաւածմո:
որբազան կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց: Եւ ի պարտիարդութեան որբոյն Երուսաղէմի եւ
կոստանդնուպոլսի, տեառն Գրիգորի եւ Յօնաննու Աստուածաբան վարդապետաց, աչկեւր-
տաց Վարդանայ Տաճարալէն սուրբ վարդապետի Բաղիւնցւոյ: Ի Թուրքի Հայոց անք. Մար-
տի ք:

Ի տպարանի գրիգոր գրքի մարտիրոսեցւոյ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա

Այլ եղև աւարտումն աղեցման սուրբ մասնին. ի մայրաքաղաքն կոստանդնուպո-
լիս ընդ Հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի բաղմաւաւաք Եկեղեցւոյն: Որ ի Թուրքի Փրկչին
աճալց: Իսկ ըստ Հայոց անք. յամենայն մարտի:

Այլ եւ պարտ է յիշել՝ զյիշատակասէր զմահեաի մակարն. զոր ունի բազում յիշա-
տակս յղեալ ի սուրբ քաղաքն յերուսաղէմ. ի վանքն որբոյն Յակոբայ որ պարծտեքն է աղ-
կացըս ամենայն Հայոց. Թէ ի զկեստուց եւ ամենայն կերպ զարդուց. ի բազում տեղիս եւս
ուսնի յիշատակ եւ Թէ ողորմիլն եւ զուրն առ ի աղքատն բազումս. մեղ եւս եւս յիշատակ
պուրմայիւն գիրք աղելոյ աղկիկաւ մի. զոր տէր աստուած զինքն երկար կենօք պահեցէ.
եւ յետ աստեացս ելանիլոյն՝ երկնային լուսոյն արծառնի արասցէ զինքն. եւ զնամայն նշնե-
րալն իւր, Հայր մեր որ:

էջ Ե

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Բ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԱՅ ԿԱՏԱՄԱՐԱՆԱԿԱՅ.

Փառք...

... Որովհետեւ գիրքս որբոց յիշատակաց է բացայայտիլ, եւ տեղեւոյ ներկայա-
ցուցիլ. յաղապս որոյ ո՛ր կամեցայ զանեւ առնել զմերով ժամանակաւ. պատահեալ զյիշեցման
արժանաւոր երեւելի իրս զայս կարճ ի կարճոյ առ այս գիրք յօղել: Քառգի յորժամ աղգս մեր

ի մէջ խղճութեան տապանը՝ եւ յերուսաղէմ աթոռա մեր տեղական եւ սուրբ յակոր ի ներքոյ բազմակուսուող պարտաւոյ հանէր մինչ զի պարտաւարաց նոյնոյ աթոռոյն զհրաման հանեալ յարգօրհնուտ առ ի վաճառել զբովանդակ վիճակեցեալ տեղիքս մեր սրբապետս՝ եւ զսուրբ առ քոռն եւ իւրաքանչիւր ամուսն զպարտութի բերանց։ Բայց որովհնո՞ւն զթման աստուած ոչ ի սպառա մոռանայ զաղքատս՝ այլ երբեմն ներքեալ զղեղնաւ մեղուցեցող այցելութեամբ յաջնալիքս։

Եւ ասկայանակ յաւառարանին զբխոտոտի։ Զաղղիւցի վարդան վարդապետի աշակերտցն՝ զտէր Գրիգոր եւ զտէր Յովնանէն բանին կենաց պաշտօնեանցս։ Եւ Աստուածաբան վարդապետաց։ Որք ի զաղպա առ ի ժողովել զաղղիւն տղորմութեան տակ որոյ Կարապետի աթոռոյն որ ի տարած։ Առաքի տեսեալ աք խոհեմարարոյց աղքիս՝ զարանց զգոնութիւն։ Ժողովեալ խորհրդակցութեամբ Համայնք զլիւսաւոր ի միտին՝ յակամայ կամա զյովհաննէ վարդապետան երուսաղէմայ վէշել կարգեալ։ զկին բազում զարդուութեան։ յարգարան զամեն հեռեանման։ Ժողովեալ զբազում սարկիւն՝ բազում սարկեամբք յղեցա յերուսաղէմ։ Եւ տեսեալ պարտաւարաց զսա։ որ լանայ ուղով լափ զօգտան աթոռոյն սրբոյ եւ մանաւանդ միշտ բանեալ, աղերսն զսա թէ եկ' եւ պարտաւոյն երաշխաւոր լի'։ Զի մի՛ սուրբ աթոռն։ Եւ միւլեքերն վաճառիցի' եւ սա՛ յո՞ւր կամա անձնամատոյց լինի իբրեւ եմ զեղէ փող պարտուցն։

Մինչեւ ի Դ տարին հաստեղնանկոյ պայմանուաւ, Եւ սալ զմեռնապիւր վարդապարտացն։ Եւ զկնիքն աշն։ որով նախկին վէշելիցն զմուրհակ պարտուցն կնքեւ։ Եւ ընդ զայն մտինք զբամն պարտաց։ Կտարաւեալ էտա ընդ իւրն եւ անպարտեալ ի զաղպա։ Եւ միշտ զորոգելով եւ յորոգութիւով ժողովուրդն տէր ընդ մարդիկ նաք տեսէ'ք մեղ։ Զի աղքատ քնաց ի մեռաց։ Եւ սուրբ աթոռն։ Եւ մեք եղաք մտնակ ի մէջ աղքատ քնանկոյ։ Յաղպա որոյ եւ աղքատ ընդ սասցիքն թէ՛ դու զպարտաբարդութիւն պոլսոյս թէ յանձն ամուսն տրեկ։ Եւ մեք լրեւալ զեղ միտարանից' Եւ զոր ինչ պարտն է ի մէջ պատհանիման։ Ընչիւք եւ սպարանք կանգնի՞ք։ զկին սարին որպէս եւ իցն յանձն տեսեալ եղև պարտորաք։ Եւ ապա անձնեաց զպարտաբարդութիւնէ կոտորանդնուպոլսոյ եւ սոսց' եկի զգրիգոր վարդապետան հայրն իմ ո'չ բերեալ յիցիցէ ի սաղկիւն սուրբ, ո'չ լինի ինձ միայնակ այցելութիւն։ սրբոյս սաղմունքն գրէ՛ զմոյ՛ ի հանապարհի' եկի զլորեղիք ո'ով կանգնիցէ։ Առաքի լրեւալ զայս աղքի մերոյ։ Համակամ յո՞ւրմութեամբ մահաւարական գրեւ բազմակնքուաւ Եւ բազում աղերսանք զարցունակալն ողբաբն արարեալ ի վերայ նորին։ Եւ յղեալ իրեն ի զաղպա։ Եւ սոցա երկուքին արքա սրբաւորք համակամ եւ միտաբար Հուրք քարոզեալ եւ յորդակելով միտարանուցին զմողովուրդն ի մի ստա։ Եւ ի մի Հոգի։ Եւ ժողովեցին զբազում սարկիւն ի բարեպաշտ աղգէն մեղէն։ Եւ մինչ ասաւ էք արեւ աստուծայ եւ որդապան պարտաբարդն երուսաղէմայ՝ գրիգոր ճշմագոյց վարդապետն։ Եւ ասա ըսա՝ զամ միւլեքի եւ անարութիւն ի նափայ տակ որոյն աթոռոյն։ Եւ ի նոյն ժամանակն ի Հրապակութիւն այրեցաւ սուրբ աստուածամեկն եկեղեցին ի զաղպա։ Եւ եւ սոցա երկուցունց վերաբացութեամբ վերտան լինեալ պայծառացաւ։ Եւ յո՞ւրմ վերելոյ վարդապետան ի սաղկիւն զնալոյ եղև յովանէն վարդապետան կրկին Փէշքման էնան թի՛ որ քանի գրիգոր վարդապետան կնեղանք մնայ՝ պարտաբարդութիւն յարել մարդոյ չի տրվի։ Եւ ի նոյն ժամանակն Փրակեցն՝ Եւ յայնք առին զհրաման ի սուրբ յորութիւն եղեալ զանգիւ իւրեանք նորոգիլ։ որ եւ սոցա՝ կուան լուծիւ տաին հրաման՝ եւ նորոգեալ պայծառացուցին եւ զմեր բաժին։ Եւ զնոցեալ ի անդաւոյ գրիգոր վարդապետան ի սուրբ երեսուղէմ։ Եւ յովանէն վարդապետան կալով ի քաղաքս եւ յորդակելով զմողովուրդն զնալ ի յուխա եւ երկրպագութիւն։ Եւ յովանէն լափ յուղով յաւառաւորք եւ բազում յիշատակուաւ Եւ աղեմամբք վարձեալ զնաւս յէրք ի սուրբ քաղաքն յերուսաղէմ։ Եւ սրբազան վարդապետան գրիգոր, անդ իւրով երկունի քաղաքահանուսթեման յարգամբք։ Եւ քարոզիլ զայնորին ի յանդուցալ զպարտան։ Իբրեւ զմեկն ի զարեանաշայն եղանակին հաշիցուցեալ չընացցա։ Եւ յնա յառթիկ նա անդ։ Եւ սա ասա ի դրունս դեմ գերեալ արքանեաց իբրեւ զաշխուրհ Հովիւք զբանաւոր հոռին արքնական անգամք ի խոյր խաղաղութեան տանեցին։ Եւ ի սոցա ամուսնին համայն եկեղեցիք ի քաղաքս։ Եւ ի լրեւալագ զիւրաբարդս՝ նորոգեալ պայծառացաւ։ Ուստի եւ գրիգոր վարդապետան ինդիւրեալ զհրաման զարեանեալ՝ առ ի նորոգել զսուրբն յաղոր։ Եւ յանաննէն վարդապետան ասա լուծիւ։ Եւ խորհրդակցութեամբ բարեպաշտան եւ երկիւրեմ իշխանաց թէ անկեցոյ։ Թէ կետարացուց' եւ թէ արեւելեան վաճառականաց՝ Եւ թէ անդաւուր։ Էտա զհրամանն, որ եւ նորոգեալ պայծառացաւ։ Հանդիման բազում լինութեամբ՝ զոր գրեթէ զմեկ այնքան պարտուց վաճառեցան եւ իշխանեաց։ Բարեւոյ ի արարեալ լրջղեմութեան զաթոն մեր սուրբ։ Եւ ասա յովանէն վարդապետան ժողովեալ զաշխիւրհաւ բազմաւ ասացաւ ի պարեանս մերոյ աղքիս աստուածաբան վարդապետան եւ զքարոզիչս։ Զի մի յառաջին իւղճութեան անկիւն աղքատ մեր։ Եւ անհաւալ ուշադրեալ ոսոյս՝ զվարս զկրօնս եւ զեղանց վարդապետան ինդիւրեալ հմանդք եղեցին զորեւմ Հոգեւոր հարցն իւրեանք։ որ եւ կան յո՞ւրմ։ Եւ տանն զաղքս մեր ի խոր խաղաղութեան, միւրն յերուսաղէմ։ Եւ միւսն ասա՝ զոր տէր աստուած հաստատուն։ Եւ անշարք պահիցէ ի վիճ

բայ դառալան իշխանութեան իրենոնց, Այս ի մէջ ի տարեկան միջոց եղեալ իրքն են. որք ի հազարաց մինն գրեցան եւ թէ առ ազատ ինչ պատահէի, մնացէ արանց հանձնարեցինաց արձանացուցանել. եւ զմեզ անմեղագիր պահել բռն է:

ՅԻՇԱՏԱՅԱՐԱՆ Ք

Յիշատակարան տպագիր գրգոյս:

Ամենազոր կարողութեամբ հօրն ամենակալի. եւ ձեռնառութեամբ որդւոյն միանձի՛ եւ շնորհիւ որոյ չուզոյն ճշմարտի: Եւ նաւաստ ամենեցունց՝ մարտունակք մկրտել որդի տր- պագորի՛ մատենի գրիգոր զպիրո՛ որ եւ ձեռնաստան աշակերտ տիրանալեացի ծաղիկ եւ բաժնիս սարգիս գիտնական վարդապետն որ ի յամբարտոյ գտատունն էր վարժեալ հմտ. տառաւանային գրաց: Եւ եւ նաւաստ աշակերտ զտղով նմին. ըստ իմում կարողութեամբ ու- տայ ի նմանէ զընթերցողութեան՝ եւ զեղադարութիւն: Եւ զինք մամանեցաւ եկեալ ի կոտ- տաղնուհոյիս հանգերմ վարդապետեալ որ էր թմականն հայոց, ընկզ: Եւ ինքն յետ բազում քարոզութեան՝ եւ զնոց ի վանքն իւր որոյն կոնտեսի: Եւ եւ մնաց ի կոտտանդնուհոյիս: Եւ մար յաշխարհականաց կարգի: Բայց որովհետեւ իւրաքանչիւր տեսակ ծառոց ըստ իւրոյ լուսաւորելու ընծայէ պտուղ զարդիւս եկեղեցւոյն աստուծոյ: Եւ եւ տեսեալ զաղաք որ ի գը- րոց քրդոց ստեղծ է եւ ասկանակ գտանիւր գրչագիր գրեանք, թէպէտ երեսնիք Ոսկան վարդա- պետն հրամանաւ տեսնեալ Յակոբ արքայան կաթողիկոսին շնծ թղին գնացեալ ի ամաղէրտամ բաղում զրամով վասն աղարանի եւ զտեսն աղջ շնծող գրչաց զեղեցիկ յոյ՛յմ՝ որպէս եւ տե- անեցէք գտատառաւանդունէ եւ զշարական եւ զայլսն: Սակայն յետ միտնանի նորա եկն խափա- նումն. մինչ եկն հետո առ մեղաւոր գրիգոր զպիրո: Եւ եւ ի մար վարանեալ կայի՛ որ ոչ դոյր տղապարտուն ի ձեռն լուսաւորչանին ուղղափառաց: Վասն որոյ յուսալով յողոր- մութիւն աստուծոյ միայն, թաց օղնականութեան մարդկան. մինչ Ծր ամ բազում աշխա- տանօք զոչ եղեալ ապագարանն ի մէջ՛՝ բերի յառաջ: Ոչ արեւամբք զտղով փարթամ. այլ աղանք իսն աստուգեալ. մի ի ձեռնառութեան այլոց ընչից. այլ միայն յուսեցեալ յաստ- ւածային ամենառատ կարողութիւն: Զպատկեաց զխորանաց գնաղկաց եւ ձագազրաց. զգլխազրաց. բուր եւ նորազրաց եւ զանազան կապապարաց. եւ զհուլալացում արեւն զըրե- լացս մինն իբրեւ եւ հազարաց: Որ եւ ամէն հատ գրերացն եւ անգով ձեռացո անցանիւ աշ- փնքն յետ թափաւանին այլանք գրերաց, զարձեալ մի մի հասանելով զկենիւն զտեսն եւ զարածայրն զուրելով ի քարն քանով եւ միմեանց համահաւասարելով: Եւ այլ բազում աշ- խատութեամբ զոր ոչ գրեցի: Եւ ապա շարագրի եւ զին ի ներքոյ ապագարի. որով ապեցեալ լինեալ գրեանք որքան որ կամիմք: Անկարելի մտաց մարդկան իմանալ թաց տեսանելոց զապացեալքս: Եւ ի ընծն թղին կարողութեամբ աստուծոյ նախ ապեցի զի այսմաւորս. զորս յետոյ ազանեցան ընկերացեալքն իմ. եւ ոչ կացին յառաջին պայմանին եւ զրկեցին պիտ ան- խրայ. եւ զիմ բաժնին արհաւակեցին յինչն. զոր ի շինելն եւ ի թափելն զաղափար արեւն գրերացն մինչ Ծր ամ աշխատեցալ, զոր մաշեցաւ կեանք իմ եւ զաղափարքն իմ. որ զպատաս- անն իմ ընդ նոսա՝ քրիստոս անեւոց է անաշտա տակնին իւրոյ. եւ հտառուցէ նոցա ըստ ա- րարմանց իւրեանց զոր իմ արարին յայտ կենցաղոյս՝ եւ թողին գիտ թափուր ի ընչից: Այն որ տեսան է ի բարիս եւ զիմ ի յարբարմոս իւր՝ փառք անհատ ողորմութեան իւրոյ. զոր կրկին արմանի արար ապեցման եւ աւարտման օտւր մտենելու, որ ի Հայրապետութեան սըր- րոյ իջլմանին լուսակառոյց Աթոռսն Տեառն Արքանաւոր սրբազան կաթողիկոսն ամենայն հայոց: Եւ ի Պատրիարքութեան սրբոյ Սրուաղէմի եւ Կոտտանդնուհոյիս, Տեառն Գրիգորի եւ Յուսանուտ աստուածարան վարդապետաց. աշակերտաց վարդապա Տաւադաղնի սարգիս- դապետի բաղնիշեւոյ: Այլ եւ յուսուր միւս զընդատարութեան անեւոց ալինս փրկելն անհա- յերից լուսաւորի հովիւնց մատենի մարտիրոսի որդի մատենի յարութեան աղային կեալ վասն այսմաւորաց կողմանին. հատեր է բնաւ ամենեւին չէ մնացեր տանով. աստուած իւրն կենդանութիւն տայ՝ զինքն եւ զիւր որդիքն անխորձ պահեցէ եւ երկուսակեացս արաւոցէ. եւ որպէս ձիթնի պողպալից պահեցէ ի տանն աստուծոյ. որ եղեւ պատճառ կրկնակի ապեցման, այլ եւ եղեւ ձեռնառ. մինչեւ ի ք զուսուր. զոր միջի եղեալ արեւմտ ներկեալ նաւաստական արքեպիստութեամբն երկնային լուսոյն եւ երանական մաքիսն արմանի լինի ամէն. որ եւ պար- ախք յիշել կրկնակի զվերագրեալ մանտեղ յարութեան աղան եւ զմայրն իւր զլոմատեսի մարգարիտ խաթուն. եւ անմահ խոհմ որդիքն իւր՝ զմարտիրոս աղան. զկարողեալ աղան եւ զհմեք Կոնստն. եւ զհմեք Կոնստնի յարութեան աղային զմանտեսի տիրուհի խաթունն եւ զնորարարող զաւար արքն իւր զմարտիմ խաթունին. զոր տէր աստուած կրկար կենց եւ ուրախ դիմօք պահեցէ զսոսի՝ հանգերմ նոսողմն իւրեանց ամէն: Այլ եւ յիշեցէ ք տէր՝ զմանտեսի անեղանուն

զգրասեր եղբայր մահանքի յարութիւնն. որ քի յնիշ թվին՝ դնալն ք ետւոյր երեսաղծմ հանդիմէ կողակցեալն եւ այլովք ուխտաւորօք. նաւատակեալ ի ծովին ընկձեցեալն ք խորա վաճ քինմա եւ նշոյն արժանի հողաղ տեսանել զանման տեղիսն. զոր տէր աստուած մարմնաւոր ալք տեսանել արժանաւոր արտայնջ զամենախ հաւատացեալս ամէն: Այլ եւ պարտիմք յիշել եւ ոչ մոռնալով զհրախորի բարեխորի մերոյ զարմանցի ոսկնց զորհեմաբա զերաշխիսն մեր զմկտոյն աղան որ սա եւս կամեցաւ տպվիլ յայմ ետւոյր մատենա եւ խնդրեաց բարեխորհուրդ եւ խոհեմաբար մահանքի յարութիւն աղայէն օշնել մեզ մեռնուութեամբ եւ մահտեքի յարութիւն աղան զանցեալ էր յերկիրն իւր ք պակասիլ վերջին թղթերացն այս մշկտոյն աղան լցոյց զպակասութիւն բոքոյս. զորս յիշել պարտիմք զինքն եւ զմնողսն իւր զսարգիւն եւ զմահուեալ զաբ խաթուն. եւ զկենակիցն իւր զպարտաբէն. եւ որդիքն իւր կուրպեան եւ զյարութիւն զոր տէր աստուած երկուր կնանս զտեղեւեանց ամէն. որ յիշէ յիշեալ լինիք ի քրիստոսէ: Այլ եւ յիշեցէ զազուելիք զմահտեքի սուրբխանն. զոր եւ յորդոմամբ եւ զտեղեւեանց զանթարի որդի տէր պողոթին, օշնեաց մեզ մեռնաւուութեամբ եւ տվաւ աստուծոյ քիւր զմ. զուշ. զոր եւ յիշել աղթեմ զմնօզն զպարտն Երկուրոսն եւ զմարիամ խաթուն. եւ զմահացեալ կողակիցն իւր ոսկի խաթուն. եւ մեռ եղբայրն իւր զմահտեքի անթիւզկն. եւ զամաթն կնիւղախոն եւ զննիցեալսն ամենեւորանց յիշել աղայեմ:

[illegible][illegible]

Սե Ի ընծ Բժիկհ՝ զալաթիւ սուրբ Հոստոսիոյի եկեղեցիին տըրեցաւ: Եւ Ի ընծ Բժիկհ տըր Ի Հիմանէ Հիմեցաւ: զոր տէր աստուած Հաստատուի պահեցէ: Հրամանաւ Երբեմայ սուլման մահմուտ թաղաւորին: զոր տէր աստուած քաղցր պահեցէ զտիրա թաղաւորին Ի վերայ քրիստոնէիցս ազգաց ամէն: զոր Ի ընծի՝ Բժիկհ սուրբ խաչի ը Երբոյ ուսուրն թախտ անցաւ: զոր տէր աստուած Երբոյ կենեց պահեցէ ամէն:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Գ

Յուսովն աստուծոյ: Եւ սիրով սրբոց նորա: Եւ նաւաստ ոգի միայնէ վարդապետաբանելոյ: Ի զաւտուն զողթնեաց: Եւ Ի զհրազով վանից սրբոյն Յուսովն Առաքելոյն՝ որ յաղուլիւ: Աշխատեցայ Ի վերայ յայտաւորին: Եւ Հաւաքեցի զանուանա սրբոցն աստուծոյ՝ ըստ տըրաբնից զաստուարութեանց: Սե եզի ընծ նմին զամիսն Եւ զթղթամարտն, վասն զհրեաւ զտանելոյ զճառա Տէրունական Եւ զպատմութիւն սրբոցն: Իսկ յերես անկեալ աղաչեմ զանօղջոյ՝ Եւ զհանդիպօղջոյ սրբոց՝ զի յիշուիք Ի սրբամաքուր աղօթս մեր առ տէր, զյոգնամեղս՝ Եւ Համայն ազգայինք իմ: Սե զաւճ՝ յիշեալք լիլիք Ի խնամ զԵրեսուրի յառա՝ Եւ Ի Հանդերձեալն՝ ամէն:

Ի, ի, լողնկեան Մատենադարան

922 Այս

166

ԽՈՍՐՈՎ ԵԿՍ. ԱՆՁԵՆԱՅԻ. ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱՂՕԹԻՑ: Կ. Պոլսո, ապ. Աստուածատուր Կոստանդնուպոլսեցի, 1730, 451 + 5 չԿ. = 456 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԳ ՈՐ ԿՈՁԻ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱՂՕԹԻՑ: Արարեալ Երանելւոյն Խոսրովու Անձեւեցեաց Եպիսկոպոսի:

Սե այլ սուրբ վարդապետաց: Եւ Հաւաքեցաւ ըստ կարգի Ի միում Տըգի Ի Մովսիսէ Ումանէ Աշխատաւոր վարդապետէ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարամ Տղադի սուրբ Գրիգոր:

Փառք...

...Տպեցաւ սուրբ զիրքս Ի Հայրապետութեան լուսակառոյց սուրբ դահլիս էլմիանն ի տեսան Արարեալու Սրբիցս երանեալ Սրբազան Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց: Եւ երկուց Սրբազան Պատրիարկացն սրբոյն Սրուսաղէմի Եւ Կոստանդնուպոլսի տեսան Գրիգորի Եւ տեսան Յունանիսի Աստուածաբան վարդապետացն:

Իսկ Եւ ընդհանրական մեծի Աթոռոյն էլմիաննի Հաւատարիմ միաբան Եւ Ծայրագոյն նախնայն տեսան Հայաբու Աստուածաբանութեան վարդապետին ճակեցեալ յողմաշտն երկամբն Եւ անդուլ աշխատութեան: Այսինքն՝ զկանոնս բաժանելով Եւ զխորադիրս զամանս մակադրելով, Եւ զայլ բազում բանս սրբոց վարդապետաց ժողովելով Եւ աստ զընելով: Նաեւ՝ զարա բարեմիտս զնեքողրեալսն յորդրելով առ Ի ասկի զսուրբ զիրքս: Ուրոյ յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի, Ամէն:

Սե արդ՝ որք հանդիպիք սուրբ մատենիս տաժիկ Եւ օղաթք Ի սմանէ: Ինքնանով կամ լսելով, յիշելիք Ի սուրբ աղօթս մեր զարեւելցի մահտեսի պարոն Շահնապարն Եւ զեղրայրն իւր զպարոն սէհրանն. Եւ զննողն զպարոն հախնապարն Եւ զթաղուհին: Եւ ըրկողախիցսն զճոխիսմէն Եւ զմիւս հոգիսմէն: Եւ զորդան զհախնապարն Եւ զստեփանն: Եւ զկուսակրոն կըրայր նորին զտիրացու ստեփաննոն. Եւ զքրիստն զմարդարեան զկիւղելլն Եւ զթամարն. Եւ զայլ ամենայն արեան առաւ մերձաւորսն նորին զկենդանին Եւ զմահաւ:

Յիշեալիք Եւ զմիւս խնակից Եւ ըղձակից ընկերն նորին զտիրացու Մովսէսն Կոստանդնուպոլսեցի. Եւ զննողն իւր զխոնա դանիլլն Եւ զմիւս. Եւ զմեծ մայրն զմահտեսի

վաշտակն և՛ զորդիսն ռոտիրիսն, զմիջայէն, և զհանդուցեալ մատթէսն, և զմիւս ռոտիրիսն և զտիրացու յակորն, և զմայր սոցին զիտեմայն, և զայլ ամենայն արեւնա-
մեք ընտանիսն նորին զկենդանիս և զմեռեալս:

Յիշեալիք և զսերաստացի քարեպաշտն ջրիտոնեայն զպետրոսի որդի մահաւոր
յակորն: և յարութիւնի որդի զարբանամն. զի սոքա՛ հառն զօրինակն զբոյս շերմեանդ
սիրով:

Եւ յետոյ ետ օրինակ մի եւս Սրբազան Եպիսկոպոսն թրակիոյ Աբրահամ աստուա-
ծարան վարդապետն. որ և նորին յիշատակն օրհնութեամբ եղիցի:

Յիշեալիք և զսպազբող սորին զկոստանդնուպոլսեցի տնարժան մահաւոր աստուա-
ծատուրս. և զնեղոն իմ զիսեա կարապետն և զմարիամն: և զորդեակն իմ զտիրացու մի-
նասն: Եւ զմիւս որդեակն իմ զտիրացու յօաննէսն զանձամբի և զմշտալիստ տընոթեամբ
չցաւց և զցերեկ շարաբարդոյն զկապարեայ դերսն: Որ և այնքան ունէր սէր շերմեանդ ի
վերայ սուրբ զբոց, մինչ զի ունի ի ժլաի սրբան հնար իցէ՛ և զայլ սուրբ մատենաւ երլա-
նիկ վարդապետացն ապկ ի փառս աստուծոյ և յօգուտ եղբարց: Վտանորոյ մաղթեմ ի սի-
րելեացդ իմոց, հայցել ի տեսնէ առ նմա շնորհ և կարողութիւն որպէս ինքն կամեսցի:

Յիշեալիք և զհանդուցեալ մայրն ռոցին զոմայն, և զայլ ամենայն նշնեցեալն
մեր ի տէր: Յիշեալիք և զաշխատաւորն զործարանիս զԻրիսթեցի տիրացու զաբարեայն,
և զվանեցի տիրացու վարդապետն: Նա և արդրումեցի զգործանաւ եղբայր մանուկն յիշեալիք
ի տէր. որ նա եւս ունի աշխատանս ի վերայ զործանաւորեան զբոյս:

Որպէս զի առաջն բարեաց՝ ձեզ և ձեզ առ հառաքակ ողորմեսցի ամէն:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

284.21 հոս

167

ՍԿԻՉԲՆ ԳՐՈՑՍ ՈՐ ԿՈՑԻ ՃՈՂՈՎԱԾՈՒ: Կ. Պոլիս, տպ. Մարտիրոս Դպիր, 1730, 480 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՍԿԻՉԲՆ ԳՐՈՑՍ ՈՐ ԿՈՑԻ ՃՈՂՈՎԱԾՈՒ Գրեա այս ձառն զպատմութենէ նախահարցն սըր-
բոց: Այլ և զՏեառնէ մերմէ Յիշուեմ Քրիստոսէ՛ որ և մկնի ըստ ստալադրին իւրոյ, Գե-
ղեցիկ իմացածեղ շարադրեցեալ: Այլ և զարդգ պիտանեցուց ասացեալ սըրբոց Վարդա-
պետաց ի յօգուտ վերծանողաց:

Վերաթիւ տպեցեալ հանդերձ սրբադրութեամբ և աշխատաթիւթեամբ ապոլի: Ի
հայրապետութեան Տեառն Աբրահամա Սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն հայոց:

Ի Թլաւկահան մերում ձևիք, Ի հոկտեմբերի իդ:

Արդեամբ և զայիւր երէց արանց. այսինքն, տիրացու Մնացականի կոստանդնու-
պոլսեցույ, և կիսադպրի տիրացու Պետրոսի. նա և Մարտիրոս անիմատ զպրի տպոյթի սո-
րին ի վայելումն մանկանց սիրելի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Փառք...

...Ի Թլաւկահանութեան մերում. ձևին: Ի մարտի ի:

Ի հովապետութեան տիրապետոյց արփաջընցուց և երկնահանգոյն աթուռն սըր-
բոյ էլիմանի, Արևիկան զլիտի և Սրբազան Հայրապետին, Երեցո երանելուքն Տեառն
Աբրահամա Գրեբըշանիկ Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց:

Եւ ի Գաղիտարգական տեսչութեան Քրիստոսաշէրիկ և լուսառանման զաղաքին Ե-
րուսաղէմի, և Քրիստոսահիմն Աթոռայ Սրբոյն Յովորայ Տեառն Եղբորն վանձական զիտա-
պետի Տեառն Գրիգորի սրբազան և բանիւրն Վարդապետի Բաղիշեցույ:

Եւ յառաջնորդութեան մայրաքաղաքին Կոստանդնուպոլսոյ Տեառն Յօաննիսի զա-
լիմատս և լիաշնոր Վարդապետի Բաղիշեցույ: Ձորս Տէր Աստուած ընդ երկայն առաջ
արապց զերեւանի ի փառս իւր և ի պարծանս մեր: Ամէն:

Արգ՝ որք ընթանալոք զսա և կամ ըստանալոք, յիշեալիք զպատմաւ կրկին տպեց-

ման առաջ որ բազում ծախս ծախեաց ի ապիլն, այսինքն զարթացու Մնացականն կոտանգու նուպրոյոյ Լանդերմ ծնողորն իւրովք: Այլեւ յիշեմէիք ընդ նմին եւ զսխիւղեղեղեղ սախա Աւան՝ որ եւ եւս արդեամբ յոյժ օգնեաց յազազս ապեցման սորին: Եւ զորքեակ նորին ըզկիրակոսն: Նաեւ յիշեմէիք զկազմարար տիրացու պետական զկենսարացի ոքոյ միջնորդութեամբն իսկ եղեւ ի լոյս անուճն սորա: Յւ եւս յիշեմէիք եւ զհայրն իմ ըստ հոգւոյ ըզպտուակի մէջ Գրիգորն, որոյ օրինակուն զաշտարեցեաց զստ: Դարձեալ յիշիւ աղաչեմ եւ զգործարարակ եւ զքրտնախն աշխատաւոր մշակս զործարանին իմոյ, զԵնթերցասէր եւ ըզքրտնախն վառապանքն իմ զնաչին: Ընդ նմին եւ զծերունի հայրն նորա զԳրիգորն: Նա եւ զլարարարազ եւ զքրտն զքոյս կապարեայ զարթացու Ստեփաննոսն եւ զարթացու Անանն: Եւ զհեղեղին յարժամ ընդ զործառնութիւնս սորա:

Յիշեմէիք եւ զանգուցեալ ծնողն իմ զմահանի Սարգիսն: Եւ զհղարարն իմ զԳրիգորն, ամենայն ննջեցելովքս ի Քրիստոս:

Եւ վերջապէս յիշեմէիք եւ զիս զարուզս եւ զանճառաս Լանդերմ նորարարողոյ որս զկեան իմով Սրապիտին: Բանգի զաշխատանս ոչ ապաւա կրեցի զցոյղ եւ զքրտնիկ ի ուրբարարութեան սորա, բերելով ի զըլտախալութենէն որ ի վազմեաց ի շուիղ կանոնաւոր արհեստի փոքրիշտեմ ըստ սկսեց կարի իմում: Եւ զայն յոյժ ըլտապմամբ զի մի ինչ արդիւ ապք ի ազմանէ մշակացս:

Վասն որոյ առ այս խնդրեմ ի ձերք աշխատանքս իմն ի հարց իմոց եւ յհղարարց, զի ներկեցէ սխալանայ մնացածոցն որ ի դմա: Զի եւ զուճ ընկալլէք զնորումն յանցանաց ձերոց ի քրիստոսէ:

Մասայ ամենից Մարտիրոս յնչին Դպիր:

Կիւլպինկեան Մասնադարան

230-156 Ժող

168

ՓԱՌՍՏԱՍ ԲԻՒՋԱՆԻ. ՊԱՄՄՈՒԹԻՒՆ. Կ. Պոլս, ապ. Մարտիրոս Դպիր, 1730, 396 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԲԻՒՋԱՆԻՄԱՐԱՆ ՊԱՄՄՈՒԹԻՒՆ Ետադրեալ Բուզանդայ մենի պատմագրի:

Ջոր սկսեալ զվնի որոյն Գրիգորի յառաւորսն ձերոյ, պատմէ զանցս անցից Ժամանակաց զիպուածոց երկրին Հայաստանեայց. զԲանախալութեանց, եւ զքրտնիկ եպիսկոպոսաց Լանդերմ Թադևորոսն: Եւ զոր ինչ Դպիրեան եւ հասին ի վերայ ազգիս Հայոց ի Պարսից եւ Յունաց. եւ եւս ի ձերայնոց Համառոտեալ հասոյցանէ մինչեւ յաւարտ պատմագրութեան:

Նորում շարագրին Դպրութիւնք երեք:

Առաջին դպրութիւն ունի գլուխ. իս: Երկրորդն, Եք: Եւ Երրորդն, Խղ:

Տպեցեալ ի Հայրապետութեան մենի Աթոռոս որոյն էջմիածնի տեսուն Արարածու ուրազան կաթողիկոսի ամենայն հայոց: Եւ ի պատրիարքութեան որոյն Երուսաղէմի տեսուն Գրիգորի արք եպիսկոպոսի:

Այլեւ ի պատրիարքութեան կոտանգեռուպոլսոյ տեսուն Ովկանիսի արք եպիսկոպոսի:

Արդեամբք եւ զոյիւր իոճայ Յակոբին. իոճայ Կարապետին. իոճայ Ղազէրին. եւ մահանի Խաչատուրին: (Ի Թուիս մերում քնիք:)

ՅԵՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան մատնիս:

Ջորութեամբ ամենատուր հոգւոյն աստուծայ. եւ Խաբէրասութեամբ տիրուէալ կուսին ժարիմառն աստուածանին, եւ ամենայն որոց, եղեւ վազմա եւ զքաւ ապեցման Պատմագրիս Հայոց յազոտութի. Կի:

Արդ՝ որք զիպիւրք մա յիշեցէ զիսնայ Յակոբն. զիսնայ Կարապետն. զիսնայ Ղաւարն. եւ զմահանի Խաչատուրն: Որք բազում ծախս ծախեցին եւ նստան ապիլ զգիրքս զայս:

Ընդ որս եւ զաշխատարս ի տպեցման սորա եւ զքով վաստակաւորս զնաչերն. նաեւ զմասային որ կայ այժմ առ դրան գործարանիս, եւ ժանաւանդ զշարարարդոզ եւ զցրոզ զբրոցս կապարեայ զՍտեփաննոսն եւ զԱնտոնն, եւս առաւել զհանդուցեալ ծնողն իմ զմահանսի Սարգիսն եւ զեղբայրն իմ զԳէորգն, եւ վերջապէս յիշեցէ եւ զտպագորոզս սորա Մարտիրոս զանիմաստ ծառայս ձեռն. եւ զԵրզնակն իմ զտեքովբէն, զի ժիռվ եւ եթ օրինակաւ հաղիւ զազափարեցի տառապանօք:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

956-623 ԲԻւ

169

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՍ ԿՐԹՆԱԻՈՐ. ՅԱՐԱՑՈՅ ՃԵՄԱՐՏԻ ԱՊԱՇԽԱՐՈՂԻ. Թրգմ. Պետրոս Վրդ. Թէֆլիսեցի, Հրտ. Միխիթար Վրդ. Սերաստացի, Վենետիկ, տպ. Անտոն Պօռթուլի, 1731, 515 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

ՅԱՐԱՑՈՅ ՃԵՄԱՐՏԻ ԱՊԱՇԽԱՐՈՂԻ. Նկատեցեալ ի յապաշխարոզ Արքայն Դաւիթ, եւ ի նմանէ բացառեցեալ ի յիսնեբորդ Սաղմոսի:

Եւ առաջագրեցեալ Առաւուսն ճրիտոսնեայ Ապաշխարողաց առ ի հետեւել:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Բ

ՅԱՐԱՑՈՅ ԱՊԱՇԽԱՐՈՂԱՅ. Արարեցեալ յաւժեմնէ կրօնաւորն Աղեքսանդրոս կոչեցելոյ ի Կարգէն Եփեսոսեան՝ յիսաւլական բարբառով:

Եւ անտի տրամաւնեցեալ ի Պետրոս վարդապետն Թէֆլիզեցւոյ, եւ շարադրեամբ տեղաբարեալ ի հայ բարբառ: Յամի Տեառն, 1719:

Իսկ յամի Տեառն 1731. սրբադրեցեալ եւ յարմարադրեալ ուղիստառիբեամբ Տեառն Միխիթարայ վարդապետի Սերաստացւոյ Արայ Հայր կոչեցելոյ, եւ տպագրութեամբ ի լոյս տնեցեալ ի Ժողոս ժնծադոյնս Առաւուսայ, եւ ի յօղաւ տնձանց ապաշխարողաց: Ի Հայրապետութեան Տեառն Արարհամու Հայոց Կաթողիկոսի:

Ի Վէնետիկ: Ի տպարանի Անդոնի Պօռթուլի: Հրամանաւ Մեծաւորաց:

ՅԵՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուռի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

234-5 Աշ

170

ՂՈՒԿԱՍ ՎՐԴ. ՓԻՆԷԼՈՍ. ԳԻՐԲ ՅՈՐՈՒՄ ԸՆՁԵՌՈՒ ՁՀԱՆԴԵՐՁԵԼՈՅ ԿԵՆԷ. Թրգմ. Յովհաննէս Վրդ. Նիկոմիդացի, Վենետիկ, Տպ. Անտոն Պօռթուլի, 1731, 580 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ԵՈՐՈՒՄ ԸՆՁԵՌԻ ԶՀԱՆԴԵՐԶԵԼՈՅ ԿԵՆԷ: Արարեցեալ է Հայր Ղուկաս Փինէլուէի
Կարգէն Յիսուսեան՝ յիսուսական լիզուի:

Եւ անոր շարադրութեամբ արտահանեցեալ եւ զեղեալ է հայկական բարբառ, է
Եօհաննու Վարդապետէն Նիկիոյիցացւոյ:

Եամի Տեառն: 1721. է Կոստանդնուպոլիս: Ի փառս Ամենամեծի տառուծայ: Եւ Տը-
պարտութեամբ է լոյս Անեցեալ, Եամի Տեառն 1731. Սեպտեմբրի 6.

Ի Հայրապետութեան Տեառն Արարեալու Հայոց Կաթողիկոսի:

Ի Վէնէաիկ: Ի ապարանի Անդոնի Պաղօլի: Հրամանաւ Մեծաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զուեի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

218 փ

171

ԳԻՐԲ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՈՐ ԿՈՅԻ ՊՂԵԶԷ ՔԱՂԱՔ. Կ. Պոլիս, ապ. Աստուածատուր Կոստանդ-
նուպոլուէի, 1731, բճճ (254) + 2 չԸ. = 256 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ: ՈՐ ԿՈՅԻ ՊՂԵԶԷ ՔԱՂԱՔ. Եւ բանիւք խրատականք եւ օգտակարք ի-
կարայ իմաստոյ: Եւ այլ բանք պիտանիք: Տպեցեալ է Թուականի միերու ռճ: Ի Տը-
պարտի արուպ տառուածատուքի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զուեի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

240 Աշ

172

ԴԱԻԹ ԱՆՅԱՂԹ. ԳԻՐԲ ՍԱՀՄԱՆԱՅ. Կ. Պոլիս, ապ. Աստուածատուր Կոստանդնուպոլ-
ուէի, 1731, 344 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ՍԱՀՄԱՆԱՅ ԴԱԻԹԻ ԱՆԵՂԹ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԻ Եւ Աստուածաբան Վարդապետի, Տպեցեալ
է Հայրապետութեան սրբոյ էջմիածնի տեառն Արարեալու Սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն
Հայոց:

Եւ Ի Պարբերաբան սրբոյ Երուսաղէմի տեառն Գրիգորի Սրբազան եւ Աստու-
ծաբան Վարդապետի, Կաթօք եւ զոյիւք Վեհապան Առաքնորդի Կոստանդնուպոլսոյ՝ տեառն
Եօհաննիսի Սրբազան եւ Աստուածաբան Վարդապետի:

ՅԵՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան Տպեցմամբ:

Գոհութիւն...

...Որ մաղթանք որդուհետ կուտի մարիամու Աստուածանին՝ եւ իւր առատ զըթութեամբ եւ անհուն ողորմութեամբ ետ կարողութիւն մերոյ յուսատուութեան տրպել եւ ի յայտ բերել բանասէր անմահ զպատուական իմաստուոյն եւ ոգիւտ մասնան Սահմանաց որոյն զաւթի ներգրկեացոյ՝ Հայոց Հոհաորի եւ անյալթ փիլիսոփայի: Ամենայտար կամեցողութեամբ եւ Եսայիք զոյց տեսն Յրիգորի երիցս երանեալ Հայրապետի որոյն երեսնադէմի եւ աստուածաբան վարդապետի բաղիշեցոյ: Եւ տեսն Յահաննիսի որդապան Յովնկոպոսի եւ աստուածաբան վարդապետի բաղիշեցոյ: Վերադիտողի կոտանդեալուոյն, եւ այնչիւրի որ: որ աշխարհական տեղեացն զբոստոսի եւ որոյն յաղորայ զերանշաղ աթոռսն ամենայն Հայոց: Որք եւ յուսատ Ետայց որոյ կարապետին եւ մկրտիչն զբոստոսի: Սեպեք եւ վարժեալք ի զստատանն ամբալոյ:

Որ ի վերայ այլոց պիտանալուինք եւ հասարակաց օգուտ ջանիցն եւ բարեբարութեանց՝ զերկոս զյայտոսի մանանալուպէս ունեցան ի կեանս եւ ի ջնան իւրեանց՝ որպէսմբ իսկ կատարելով:

Ասինքն՝ զուրբ աթոռ եւ զվարդայն եւ զամանն եկեղեցին լին եւ հաստատ պահել: Աշխարհոտ բաղմոցուցանել Եսայիք մարմնական զայնք, եւ հոգեւոր կրթմամբ աստուածային տառից: Իսկ եւ զշահաւէտ գրեանս ուրբ վարդապետացն՝ աւալ տպել եւ ի յայտ աշխարհի սուրբ գրեանքանն հեռեւտալոց: Որ երեք կարեւորագոյն կամեցողութիւնքս այսոքիկ՝ յայտ ամենեցուն է՝ Բէ մբքան շահաւէտ բարութիւնք են եկեղեցւոյ: Նկատողացն յոյժ յայտնի: Ուստի տակ պարտաւորեմք Համարեան՝ եթէ տէր կարողութիւն տացն եւ ընդ երկայն աւուրս պահեցէ: առ ի բաղմոցուցանել զվարժ արժանաւոր մասնակցն ամէն:

Եւ տպեցաւ ուրբ զերբս, ի տպարանի կարապետի որդի մահաւոր աստուածատուրի ի կոտանդեալուոյն: Իսկ արդ՝ ընթերցողքս որս բարեմիտ անմիքս, յիշեալիք ի մաքուր աղօթս մեր զբարեբանիկ Հարգո մեր վերադրեցեալ: որ այսպիսի բարեաց միշտ լինին պատեալ: Յիշեալիք ընդ յոստ եւ զերջանիկ եպիսկոպոսն Թրակիոյ՝ զտէր պարտամ որդապան եւ աստուածաբան վարդապետն: որ ըստ բարեւէր բարուց իւրոց ետ գիրք մի ընտիր դրուածովք լինի օրինակ տպեման: որում եւս տացն տէր վարժս բարեաց: զի եւ նա յոյժ ունի բաղմանս առ ուրբ գրեանս: Ընկալիք եւս մասն բարեաց պալատացի տէր կարապետ անմանմիք զարդիւր ընտիր քահանայն: որ նա եւս եւս ին օրինակ մի մաղաղաթեայ արհեստաւոր գրիչ:

Հուսիկ յետոյ՝ յիշեալիք եւս զվերակցու աղագորարանի զհոգ օտիք մերոց զմահաւոր աստուածատուրս, եւ զմեզան իմ զկարապետն եւ զմարման: Նաեւ պոսալ մեռնի իմոյ ի զարմատանս՝ զյարաշխատ անմանմիք շարարարող եւ ցրող զկապարեայ զաղապետն ըզաւիրացու յօհաննէն օրգեակն իմ պարտաւորական Ետայց մեր ամենեցուն: Այլ եւ զմարման յայտաւարան աղագորարան յիշեալիք ի տէր: Յարմէ եւ զուր յիշեալ լինիք յողորմութեանն մասին Ամէն:

Կիւլպէնկեան Մասնապարան
100-46 Գ

173

ԱԻԵՏԱՐԱՆ: Հր. Միթրաք Վրգ. Սերատացի: Վնեհիկ, աղ. Անտն Գոթօլի, 1732.
552 էլ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԻ ՄԻՐՈՑ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ Տեան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Տպեցեալ յամի Տեան 1732
թգոստոսի: Յ.
Ի Հայրապետութեան Տեան Արարամու Հայոց Կաթողիկոսի:

Ի Վենետիկ: Հրամանա: Մեծաւորաց:

Ի տպարանի Անդունի Պօթօլի

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուներ:

ԽԱՆՕԹ:

Հրատարակի: Միկթար Արբանայր Վեան առ Բեթերցդաշին մէջ Ի միջի ուլոց կը գրէ:

Շմիճ բազմիցս Ի բազմաց ամնամց մերագնեայց, եւ Ի մեծագունից պիտոյից ազգին մերայ ստիպեցայ, որպէսզի զԱստուածաշունչն տպագրելի տայցեմ թոտ ճամնութեամ տպագրութեան Ոսկանայ վարդապետի ներանցեւոյ, պատշաճ համարեցայ՝ զի որպէս զյառաջընթաց, եւ իբրեւ զառիւստեայ տպագրութեան Աստուածաշունչն՝ մախապէս տպագրել տայցեմ զայս Աւետարան, ըստ ամենայնի կատարելութեամ՝ որ իցէ կարելի. թէ Ի կողմանէ Բզբոց, ծագկագրաց, եւ պատկերաց. եւ թէ Ի կողմանէ պայծառութեամ տպագրութեան, եւ շարից տառիցն: Եւ սա պարտի լիմի մեզ որպէս գործեակ, զի տպագրողն ըստ ամենայնի նման սիմի պայծառագոյն տպիցէ:

Էջ 3

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

225-4

1732

174

Միկթար ՎՐԻ. ՍԵՐԱՍԱՍԵԻ. ԳԻՐԲ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅԱՆԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ: Վենետիկ, տպ. Անտոն Պօթօլի, 1732. 120 + 203 = 323 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅԱՆԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ. Եարագրեցեալ Աւետարանաւ լեզուաւ Աւետարանութեամբ Տեան Միկթարայ Վարդապետի Սերատացւոյ. Արբայ Հայր Կոչեցելոյ:

Ընդ որում եւ երգչ առաջին, որք Ի վաղուց ժամանակաց շարագրեցեալք եւ Ի նոյնոյ Վարդապետէ:

Տպագրեցեալ՝ Զանցողութեամբ նոյնոյ. Ի փառս մեծագոյնս Աստուծոյ, եւ Ի յօգուտ մանկանց եկեղեցւոյ:

Եւ այս է երկրորդ տպագրութիւն:

Յամի Տեան 1732. Յունվարի 15. Ի Հայրապետութեան Տեան Արբանայր Հայոց Կաթուղիկոսի:

Ի Վենետիկ: Ի տպարանի Անդունի Պօթօլի: Հրամանա: Մեծաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուներ:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

238 Մի

նայն ոք որ դեմէ զլստին լեզու, կարէ իմանալ զերարան իւրաքանչիւրոց լեզուաց. եւ այնու ճանաչել, թէ լստինք որպէս եւ որով կներդիւ իմացեալ զերարան երբայական, զարմուցին ի լեզուս իւրեանց. եւ յայնք, կամ որ նոյն է՝ եթանտուսն թարգմանիչքն ո՛րպէս իմացան զնոյն րնարանն երբայական, եւ զարմուցին ի յոյն լեզու: Ըստ այսմ եւ քաղցնացիք, որբայքիք, սորբիք, եւ ամաբայքիք:

...Արգ՝ վերառացեալ եղանակումն՝ մինչ յամբ Տեառն. 1732: յամեանն հոյեմբերի, սկիզբն արարաք ընթեւնուլ ի զրոց ննեղոց զնոյն եօթնաշիջուանն աստուածաշունչն ընդ մտրոյս աստուածանչիւի, հազիւ զինի երից ամաց յամեանն սեպտեմբերի հասաք առ զիրս յայնսթեան յանանու, եւ վերջացուցաք:

...Բայց թէ ի ապագրեցման ախորիկ աստուածանչիւի՝ զորքանս լսան եւ զհոգս, զորքանս երկունս՝ եւ զայնատանս յանմին կաշեալ՝ ի զորես եղաք որպէս զի մի՞ զուցէ վերիովման՝ ի ապագրիւն իւր զպալանս ամանս յինքանս վերջեղանիցի, ո՛չ կարէ ընդ զլուրով արկանել: Դռնիք նախապէս երկիցս հայկով ի յօրինակն՝ լինիլք մաքրեցումս սխալանաց ապագրութեան նորին. եւ ապա մինչ շարարարգիւք յայնմանէ մաքրեցելոյ օրինակէ՝ եւ եղբերեցաւ ապագրիւք, նայն յերեց եւ ի շարից անմանց ընթերցեալ լինիւք. եւ այնու ի սխալանաց շարարարգիւն մաքրիւք. եւ մինչ շարարարգիւն զայնս սխալանս իւրս սրբազրեալ ուղղիւր ըստ որում համանչանեցաւք էին ի մէնջ, վերադին ապագրիւք զնայնն. եւ մեք զայն վերադին ընթերցեալ երկիցս, եւ կամ երիցս՝ եթէ նաեւ զայլս սխալանս զտանիցեալք, վերադին համանչանեալ եւ զայն՝ տայաք սրբազրիւք. եւ ապա եղեալ լինիւք ի մամուլն առապագրութեան. եւ մինչ ապագրիւք մի, եւ կամ երկու երես թղթոյ, վերադին եւ անգէն համեմատիւք ապագրեցանս այն ընդ վերջնոյ սրբազրեցելոյն: զի մի՞ զուցէ ի գնին զոսկոյն ի մամուլն, եւ ի ամբացուցանելն զայն անգէն՝ վերիովմն ինչ իցէ եղեալ ոմանց աստից. եւ յորժամ անտանիւք բարուք համեմատիւք, եւ վերիովմն ինչ ոչ եղեալ՝ ապա հրաման առեալ լինիւք զործաւորացն ապագրիւք: Եւ առ այս զորք սրբազրութեան զինք անմինն բացորոշեալ էի ընդ իւր ի մննեսանիք աշխատիւք. եւ զմինս առ ի ապարանիւք. զի վերջնոյ սեպտեմբեան զհոգն ունիցի եւ համեմատիցէ զապեցեանն՝ ըստ սրբազրութեանց եղեցոյ:

Իսկ որքանս առ բարուք զայն ախորիկ մասնին ի թուղթս՝ ի պատկերս՝ ի ծաղկազիրս՝ եւ ի ապագրութեան, այնքանս առանչան ծախել, մինչ զի հաւասարեցան հասարակ ծախիցն. եւ այնու զերթէ կրկնապատիկ եղեւ ծախն ապագրութեան օրին: Վասնզի եթէ փոքր ինչ թիւադոյն եւ հասարակ թղթով իցէաք ապագրելու, եւ առանց պղնձնայ պատկերաց՝ թարց կարենաց զոր ինչ ծախեցաք ի ապագրումն օրին, կէսն նորին բաւականանայր: Բայց մինչ ի կենսն իմ երկիցս ոչ էի ծառայելոց բարւոյն՝ եւ հոգեւոր օգտին աղչին իմոյ ապագրութեամբ աստուածաշունչին՝ (որովհետեւ մերք եմ այժմ եղբիւ զվաթանեբորդ ամն կենաց իմոց) յօժարութեամբ յանմն առի զկրկնապատկումն ծախից, ընդ նմին եւ աշխատանաց. որպէսզի նաեւ յաղի մերում պղնձնայ պատկերօք՝ աչիւն թղթովք, յարմարագոյն դրօք՝ եւ բարուք ծաղկազրովք աստուածաշունչն զտանիցի: Եւ աստուածաշունչն ծախիցն զոր ասացի՝ մանտաւով եղեւ առ փորագրումն պղնձնայ ապից պատկերաց. որք րաց ի պահանջելոյն զմեծագոյն ծախս առ փորագրումն, պահանջին նաեւ զաստանակակն ապումն: Վասնզի ո՛չ կարեն որպէս զպալանայ ախոյ պատկերաց ի միտսին ընդ արճենայ զրոց զնիւ, որպէս զի միով ապամբ վճարիցի զործն. այլ առանձնաբար յայլմէ արհեստաւորէ, եւ աշլով զործարանաւ լինի ապումն նոցին: Եւ այսուս բազմապատիկ նաեւ ծախն ապման: Սակայն մեք ո՛չ հայկով առ բազմութիւն ծախիցն, այլ առ զուր լաւագոյն, որքան եւ պահանջեաւս առ ծախն՝ ո՛չ խնայեցաք. որպէսզի աստուածաշունչն մեր նաեւ, ըստ պատկերացն լինիցի ազնուագոյն:

...Եւ յորժամ քաղցրացին րանն աստուածայինք ի հոգիս մեր, եւ զմայլիցիք, եւ այնու կայիւ րանից սուրբ զրոց միտք եւ իտրուրդք մեր ի սէնն աստուծոյ եւ պատուիրանաց նորին վառիցին, զանմն իմ պարաւոր, նաեւ զնոսին որք աշխատակիցք եղեն ինձ, միով հայրմերեւ, եւ ողջունի յիման արժանի համարեալիք. որչ զպիտարէնն եւ զուրք բազմապատկաբար ընկալիլք ի Քրիստոսէ Տեառնէ մերմէ. յորմէ ամենայն, որով ամենայն, եւ յորում ամենայն, եւ նմ փառք ի յամենայն յաւիտեանս. Ամէն:

Ձերում Ազնուականութեան

Նուստ ծառայ անպիտան,

Միխիթար Վարդապետ Սիրաստեան.

Արքայ Հայր կոչեցեալ՝ անմահ:

Կիւլպինկան Մասնադարան

220-4

1733

իմ գնեցուին ձերութեան իմոյ զտիրացու յանձնէն. անխոջ աշխատանք արշնոցն ի վերայ
բայս զմուտս կիւր զործառնութեան տպագրատանս: Այսինքն՝ թէ ի տրեխն զկապարեայն,
էւ թէ ի ցրուելն. եւ թէ յայլ ինչ վերակացութիւնս որ է պատրաստական ծառայ ձեր ու
մենեցուն:

Այլ եւ յիշատիք զգրտեալն զաշխատանք մշակն զործարանին զեւթիկացի տէր
հակարի որդի զտիրագոս զաբարխան. եւ զվանեցի տէր աստուածատուրի որդի զսարու
խանն: Որ յիշողացդ եւ յիշեցելոցս առ հասարակ ողորմեացի բրթստս ի պատեանն իւրում
ամէն:

Կիւլպէնկէան Մատենադարան

230-155 Նայ

178

ՏԵՏՐԱԿՍ ՈՐ ԿՈՁԻ ՊՏՈՒՂ ԶՐԱՋԱՆՈՒԹԵԱՆ: Կ. Պոլս. 1733, 32 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԻՔ

ՏԵՏՐԱԿՍ ՈՐ ԿՈՁԻ ՊՏՈՒՂ ԶՐԱՋԱՆՈՒԹԵԱՆ. Շարագրեցեալ ի նրաստի ումեմնէ աշխա-
տասիրէ ի խնդրոյ ոմանց իմաստեասէր եւ ուսումնաբոն անձանց՝ ի թրքի՝ ռննք. աղինս
արեթեան եւ ի Փրկչական համարողութեան. ռէճլգին. արդեամբք եւ ծախիք, ումեմն ան-
ձին բարեպաշտի եւ աստուածասիրի եւ մահաւանոյ. եղև ի Կոստանդնուպոլիս մեծահան-
դէս եւ կայսերապսակ քաղաքի:

Զհամարտութիւն տապիր եւ մի թողոր զիմաստութիւն եւ գիտատ՝ եւ զհանճար:
Առական, իգ. իգ:

Հաւ՝ մատաց քոց միշտ վառեա՛
զկարգ ընդ գործոյդ նախ կրոնեա
թէ կարգ ես դու բարբառեա՛.
ապա թէ ոչ փութիւ լրոնեա՛:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զունի.

Կիւլպէնկէան Մատենադարան

222.1 ՏԷ

179

ԳԻՐՔ ԱՌԱԿԱՅ ՍՈՂՈՒՄՈՆԻ. Վենետիկ, 1734, 94 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԻՔ

ԳԻՐՔ ԱՌԱԿԱՅ: ՍԱՂՈՒՄՈՆԻ ՈՐԴԻՈՅ ԴԱԽԻ:

Տպագրեցեալ աստեմնակի ի փոքրիկ դիրս. ի ժամանակի յորժամ տպագրէր Աստ-
ածաշուշն. զորոյ զմեծամեծ էջնս զկնի տպագրեցման ի յերկուս անջուտեալ, տուաք ար-
պաղեալ եւ զայս: Ի սփոփան փափաքողաց դիրքիմաց խրատոց՝ եւ ոսկեղէն բանից գր-
գոյս ալորիկ:

Յամի Տեառն. 1734. Մայիսի 20: Ի Վենետիկ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զունի.

ՄԱՆՈՐ.

Ապահովաբար տպուած է Անտոն Պոքրոյի տպարանը, որովհետեւ Աստուածաշունչը
որուն կ'ավանդէ անուանաբերքին մէջ՝ տպուած է իոն (1733-1735 քուակառնեցում):

Կիւլպէնկէան Մատենադարան

223.7 Սո

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՈՍԿԵՐՆԵՐԱՆ. ՆԵՐՐՈՂՆԱՆՔ. Կ. Գոլթո, ազ Գրիգոր Մարգարեանցի, 1734, 2 չճ. + 41 (130) = 132 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՆԵՐՐՈՂՆԱՆՔ Ասացեալ այդն աստուծոյ Ոհան Բողիկեանի Ազալխարութեան Վարդապետան) Ի վերայ Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ. Տպագրեցեալ Ի Հայրապետութեան Սրբոյ էջմիածնի տեան արքանամու սրբազան Կաթողիկոսին. Եւ Ի պատրիարքութեան Սրբոյ Եւրուսակէժի եւ Կոստանդնու Գրիգորի եւ Ոհաննու աստուածաբան Վարդապետաց ձեռն գլխին

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան:

Փառք...

...Որ եւս կարգութիւն նուաւորն է լաթ տնէլ զորս փաթիլի զգրուիւ ըստ Հալ մարոյ թղթոց. եւ մենն ըստ իմացման արդեանց՝ առ Է կատարեալ տեղեկութիւն զազատեանութեան...

...Որ եւս թէպէտ միանգամ Հանդիպեցայ տնամեմտ զազատեանութեան ներքողենի սրբոյն յովհաննու Բողիկեանին Ի վերայ Հոր մերոյ Ի թղխն ձեռն տմին տակաշն ասացողն՝ աչ եւ թալլ օրինակելոյ՝ եւ մայց բազմանքն իմ առ նմա:

Իսկ Ի ժամանակ թուին ձեռն գլխին. աշկերտ մենի վարժապետն տեան յաւան նու. մենի զաղաքիս պատրիարքին. յակոր վարդապետն Կաթողիկոս աստուածաբան Ի մեն Հայրապետին սուրբ երուսակէժի. եւ ինձ զնաւը զայս. բայց այնք որ ցանկայի լն առաւ առաջ՝ զորի մերձ տիրացու պապասար շնորհալի զարին. որ եւ բերիկեցաւ սիրա իմ: Ձի թէպէտ զայնն ասացեալ ներքողեանք յաստուածաբան վարդապետաց մերոց. ապա առաւել զեղեցկայաբարձր շարադրութեամբ, տակաշն աչ Է զարմանալի իմն զնեղա իւր զովաբանիլ:

...Որ Ի թուին փրկչական ձեռն եւ Ի մերում թուականին ձեռն. ապեցի զայս ներքողենի զգրուի. Ի Հայրապետութեան սրբոյ էջմիածնի աստուածաբանաբար աթոռայն՝ տեան արքանամու՝ տմենից Հայոց սրբազան Կաթողիկոսի. եւ Ի պատրիարքութեան սրբոյ երուսակէժի աստուածաբարձր զաղաքի. տեան զգրիգորի՝ Հրեշտակակենցաղ սրբոյ եւ մենի վարդապետի ամբաւայցոյ. եւ Ի պատրիարքութեան Կոստանդնուպոլսոյ. տեան յովհաննիսի վարժմաստ եւ աստուածաբան վարդապետի բաղիկեցալ: զոր զրեթէ. երկուքն սրբազան վարդապետք եղեն ամուլք Հաստայ. եւ տնէլ ճրագունք Հայաստանայցա սուրբ եկեղեցւոյ. որք էին Ի փառաւոր եւ Ի մեծահաշակ ամբաւու սուրբ զարդասնէն որ Ի բաղէլ: որ զպրատանն եղիւ. զաման պատեաւ արտաքին զրոյ փրկիտափայտութեան. իմաստասիրութեան, Բո զուռն աստուածաբանական դիտութեան Ի մէջ տմենայն աղբիս Հայոց. որք էին աշակերտք բարեհամբարեալ տնն աստուծոյ. տեան վարդապետայ սրբոյ վարդապետի: Որք զկնի յալով երախտ բարեբարութեանց զոր արարին առա ի մեն զաղաք. եւ Ի սուրբ երուսակէժ. ազատելով յանտանելի վշտաց եկելոյ Ի ներքոց եւ արաքանց. զցանկալին սերտիկեց. զառաքելական եւ զքրիստոսանիտա աթոռն ամենից Հայոց զսուրբն Յակոր յաւելին. Է զեղեւ նով ըմբանցոց. եւ զթաւաղեալ թափարթա Հակողին աղբին Ի զերեւո Հանին: Որ զամենայն բարեպետան սրբաբար սրբապետից մերոց վարդապետաց ընդ զրով արկանելն տեղաբերիլ Է: Որոց Հրամանաւ սերմն ապեցի զսուրբ ներքողենիս. Այլեւ յիշել ապաշխմ Ի քրիստոս. զկամբ կապից նաղարի սրբի մահանտի մակարն. եւ զեղբայր իւր մահանտի ասաքեն. եւ զհանդիպեալ եղբայր իւր զմահանտի մարտիրոսն. որք լիբեմանդ սիրով հասան զպին թղթոց առեալ եղբայր իւր զմահանտի մարտիրոսն. որք լիբեմանդ լուսաւորին մերոյ սրբոյն զգրիգորի. եւ եւս ապաշխմ յիշել Ի քրիստոս զազող զգրայ զմահանտի զգրիգորս որո Հանդերձ նեղովքս տմէն:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան
230.14 Ո

Կաթմեց՝ Ա. Գ.

Ամենապատիւ

Տ. Եղիշէ Ս. Արքեպիսկոպոս

Բարեխնամ Պատրիարք Հայոց Ս. Երուսաղէմի

Երուսաղէմ

Ամենապատիւ եւ Սիրելի եղբայր ի Քրիստոս,

Նոր Տարուան եւ Փրկչի Ս. Ծննդեան հրաշալի Տօնին առ-
թիւ Ձերդ Ամենապատուութեան կը ներկայացնենք Մեր սրտալից
եւ ջերմ շնորհաւորութիւններն ու լաւագոյն մաղթանքները:

Ի խորոց սրտի կ'աղօթենք, որ Բարձրեայն Աստուած պար-
գեւէ Ձեզի փառառոյց և երջանկալից երկար կեանք եւ լիակատար
յաջողութեամբ պսակէ եկեղեցանուէր Ձեր բոլոր նիգերն ու ջան-
քերը:

Թող Աստուած հարցն մերոց անշարժ եւ անասան պահէ ու
պահպանէ Հայց. Ս. Եկեղեցին եւ բարգաւառն ու ծաղկեալ կեանք
պարգեւէ հաւատացեալ Հայ ժողովուրդին ի սփիւռս աշխարհի:

Մնամ եղբայրական սիրոյ ջերմ ողջունիւ

Աղօթարար

ԽՈՐԷՆ Ա

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

Անթիլիաս,

15 Դեկտեմբեր 1968

Համալսարանի Պալատ,
Հոգևոր

Ս. Նոնուկ, 1968

Ձերդ Ամենապատուութիւն,
Սիրեցեալ եղբայր Ի Քրիստոս,

«Քրիստոս ծնաւ Ի Բեթղեհէմ»:

Հրեշտակներու աւտիսը դարձեալ կը հնչէ աշխարհի վրայ, մինչ Մեր Տիրոջ Նմանութեամբ սօսելը կը մօտենայ: «Երբեք մի Բեթղեհէմ, տեսնելու համար այն՝ ինչ որ պիտի պատահի»:

Այդ գիշեր, պարզամիտ հովիւներուն եւ Բեթղեհէմի բազմաւթիւններուն հետ, քրիստոնեաները աշխարհի բոլոր կողմերէն կ'առաջարկեն զէպի Մանուկ՝ պաշտելու համար Մանուկ Թագաւորը: Անօգնական է Ան եւ պատկած մօտիկ մը մէջ, եւ սակայն Ան է Փրկիչը աշխարհին: Ան հազարաւորներու իշխանն է, որ կը ծնի մարդկային չար ծրագիրներու պայքարներով տառապող աշխարհի մը մէջ:

Բազում դարեր անցած են առաջին Նմանդէն Ի վեր, եւ տակաւին աշխարհը կը մերժէ մտիկ ընել Տիրոջմով մարմնացած փրկութեան աւտիսին: Ժողովուրդներ կը պատերազմին ժողովուրդներու դէմ եւ գաղթականներ կը փախին իրենց տուններէն: Տակաւին, «տեղ չկայ օք-եւամին մէջ»:

Մինչ կը յիշենք հազարաւոր տառապողները, մօտեմանք մտածին մեր Փրկչին շնորհակալութեամբ եւ զոքումով, աղօթելով որ Ինք, լուսը աշխարհի, խաւարի գործերը անհետացնէ եւ վերստին ծնի մեր եւ բոլոր մարդկութեան սիրտերուն մէջ:

Միացած Իր Սուրբ Մօր եւ բոլոր սուրբերուն միջնորդութեամբ, կ'աղօթենք որ Ան օրհնէ Ձեզ լիապէս, սիրելի եղբայր, ինչպէս նաեւ Ձեր Սուրբ Եկեղեցիի կղերականներն ու հաւատացեալ ժողովուրդը, լեցնելով Ձեզ սիրով, ուրախութեամբ եւ հաւատով բխող խաղաղութեամբ:

Եղբայրական սիրով եւ ողջունիւ,

Ձեր եղբայրը Ի Քրիստոս՝

ՄԻՔԱՅԷԼ

Արքեպիսկոպոս Քէմբըրլըքիի
եւ Առաջնորդ Համայն Անգլիայ

Պապական Արքեպիսկոպոսական Լատապատութիւն

Հռոմ

Հռոմ, 13 Դեկտեմբեր 1968

Ն. Ամենապատուութիւն

Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան

Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Ձերդ Ամենապատուութիւն,

Սուրբ Ծնունդի Տօնին առթիւ, երջանիկ եմք Ձերի ներկայացնելու մեր ամենէն շնորհ մաղթանքները:

Ծնունդի այս տօնախմբութիւնը մեզի ամզամ մը եւս կը յիշեցնէ աշխարհ գալը մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի, զրկուած Հօր կողմէ՝ հաշտեցնելու սիրող մարդկութիւնը, կոչելով գտնոմք իր Թագաւորութեան՝ իր միակ եկեղեցիին միջոցաւ. այդ եկեղեցին մեզ կը կանչէ մօռտաւանդ այս տարի, երբ մարդկութիւնը կը տառապի բազմաթիւ պայքարներէ, ազաշելու մեր ըզմանքներով եւ ազօրքներով ի կատար ածումը այս մեծ նպատակին, շնորհիւ այն փոխադարձ սիրոյն՝ որ պիտի ցուցարբերուի անմեց կողմէ որոնք Յիսուս Քրիստոսի կը պատկանին եւ եղբայրներն են Ամօր՝ ի հոգեւորս: Սիրոյ միջոցաւ բոլոր քրիստոնեաները միացնելու այս մեծ նպատակը մօտ է մասնաւորաբար Ձերդ Ամենապատուութեան սրտին, Դուք որ ոչ Ձեր ուժը եւ ոչ ալ առաջըութիւնը կը սակարկէք անոր իրազօրծման համար: Թող երկնային ճախարհամութիւնը Ձերդ Ամենապատուութեան շնորհէ գայն մեր Տիրոջ փափաքին համաձայն իրականացնելու համար անհրաժեշտ ուժն ու կորուզը:

Պարտականութիւն կը գգանք մասնաւորաբար շնորհակալութիւն յայտնելու Ձերդ Ամենապատուութեան այն ազնիւ եւ հայրական ընդունելութեան համար, զոր հանեցաք շնորհիւ մեզի երբ այս տարւում գարնան հանդիպած էինք Երուսաղէմ:

Արեւելեան Հատապատութիւնը, որ իրեն պարտականութիւն կը սեպէ հետեւիլ յաւիտ ազրացեալ Գարոնիակ Պէտրոսի գծած ուղիին, պիտի պատասխանէ Ձերդ Ամենապատուութեան ամենէն քանկագին փափաքներուն եւ միշտ պիտի փնտռէ այն ապահովագոյն միջոցները՝ որոնք կրնան առաջնորդել մեր Սուրբ եկեղեցիներուն միջեւ երազուած կատարեալ հազորդութեան եւ համերաշխութեան:

Կը խնդրենք որ Ձերդ Ամենապատուութիւնը հանի Միաբանութեան փոխանցել մեր ամենէն անկեղծ մաղթանքները ուրախութեան եւ յաջողութեան՝ միջնորդութեամբ մեր Տիրոջ:

Իվան Յիւլէք Յ. Կ.

Վերառնեսույ

ՅԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Երուսաղեմ, 29 Դեկտ. 1968

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ.

Վազգէն Առաքին,
Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց,
Ս. Էջմիածին.

Նոր Տարիի եւ Ս. Ծնունդի բարեբաւտիկ առիթով, մեր ամուսնով, ինչպէս նաեւ Սրբոյ Յակոբեանց Միաբանութեան և տեղաւոյ Հայ համայնքին կողմէ խոնարհաբար Ձերդ Վեհափառութեան կը ներկայացնենք մեր ամենէն անկեղծ շնորհաւորութիւնները եւ կ'աղօթենք առ Աստուած որ Ձերդ Սուրբ Օծութեան շնորհէ շարունակական բարեբաւտութիւն եւ բազում երջանիկ տարիներ՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի համար ի յաջողութեամբ եւ արդիւնաւորութեամբ:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

Երուսաղեմ, 29 Դեկտ. 1968

Ն. Սրբութիւն

Պօղոս Զ.

Վատիկան.

Ս. Ծնունդի եւ Նոր Տարիի բարեբաւտիկ առիթով, Ձերդ Սրբազնութեան կը ներկայացնենք մեր անկեղծ շնորհաւորութիւնները, մաղթելով յարստեւ առողջութիւն, եւ յաջողութիւն՝ Ձեր մեծ եկեղեցիին: Թող Ամենակալն Աստուած յաջողութեամբ պսակէ Ձեր սրբազան ճիգերը:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

Երուսաղեմ, 29 Դեկտ. 1968

Ն. Սրբազնութիւն

Քեցըրպըրիի Արքեպիսկոպոսին եւ
Առաջնորդին Համայն Անգլիայ,
Լոնտոն.

Ս. Ծնունդի եւ Նոր Տարիի բարեբաւտիկ առիթով, կը ներկայացնենք մեր անկեղծ շնորհաւորութիւնները, Ձերդ Սրբազնութեան եւ հաւատացեալներուն մաղթելով երջանկութիւն, եւ մեր բոլոր Անկլիկան մեծ եկեղեցիին՝ ամէն կարգի յաջողութիւն:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

Վատիկան, 7 Յունվար 1969.

Ն. Ամենապատուութիւն

Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտերեան,

Պատրիարք Հայ Երուսաղեմի.

Մինչ կը տօնենք Մեր Տիրոջ Ծնունդը, շնորհակալութիւն կը յայտնենք Ձերդ Ամենապատուութեան՝ Ձեր անկեղծ բարեմաղթութիւններուն համար եւ կ'աղօթենք որ խաղաղութեան եւ համերաշխութեան Տէրը օրինէ Ձեզ, Ձեր Միաբանութիւնն ու ժողովուրդը:

ՊՕՂՈՍ Զ.

Քրիստոնէական Միութեան Քարտուղարութեան Նախագահ Օկիւսթին Գարտինալ Պէյալի վախճանման առթիւ փոխանակուած են հետեւեալ հռչակիրները՝ Վատիկանի եւ Ս. Աթոռի միջեւ.

Վատիկան, 16 Նոյեմբեր 1968

Ն. Ամենապատուութիւն
Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան
Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Տխուր պարտականութիւնը ունիմ տեղեկացնելու Ձերդ Ամենապատուութեան որ Քրիստոնէական Միութեան Քարտուղարութեան Նախագահ Օկիւսթին Գարտինալ Պէյա վախճանեցաւ այսօր: Յաղարկաւորութիւնը պիտի կատարուի Հռոմի մէջ, Նոյեմբերի 19-ին, ժամը 10-ին:

Խորին յարգանքներով, Ձերդ ի Քրիստոս

Հօն Եպս. Ուիլլըպրանտ
Քարտուղար

Երուսաղէմ, 25 Նոյեմբեր 1968

Ն. Սրբութիւն
Պօղոս Վեցերորդ
Վատիկան

Խորապէս վշտացնաւ տեղեկանալով Ն. Սրբազնութիւն Օկիւսթին Գարտինալ Պէյալի վախճանումին; Կը յայտնենք մեր ամենէն անկեղծ վշտակցութիւնները: Թող Ամենակազմ Աստուած յաւիտենական խաղաղութիւն պարգեւէ իր հոգիին:

ԵՂԻՇԷ Բ.
ՊԱՏՐԻԱՐԿ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ

Վատիկան, 27 Նոյեմբեր 1968

Ն. Ամենապատուութիւն
Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան
Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Սրբազան Հայրապետը զգացուած է Ձերդ Ամենապատուութեան վըշտակցութենէն եւ շնորհակալութիւն կը յայտնէ Ձեր ազօրքնեմուն համար:

Գարտինալ Զիֆօնեանի

Դ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ

55-ՐԴ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԸ

Լ. Բ. Ը. Միութեան 55րդ Ընդհանուր Ժողովը ղուժարուեցաւ Շարաթ, 7 Դեկտեմբեր 1968ին, Նիւ Երբէի Հայոց Առաջնորդարանի Կիւլլապի Կիւլլաքնեկեան Մշակութային Տան մէջ,

Ժողովին կը մասնակցէին 108 իրաւասու անդամներ. Միութեան տարբեր երկրամասերու լրջանակներէն ու մասնաճիւղերէն ստացուած փոխանորդադիրերուն թիւն էր 2107, իսկ մասնաճիւղ թիւը՝ 2378:

Ընդհ. Ժողովը ունեցաւ երկու նիստեր, որոնց ընթացքին քննուեցան եւ իրենց լուծումը ղառեն օրակարգին վրայ նշանակուած 13 կէտերը, խանդավառ մթնոլորտի մը մէջ:

Ամերիկահայոց Առաջնորդ Գերշ. Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոսի ազօթբով բացուեցաւ առաջին նիստը, առաւտեան ժամը 10-40ին:

Լ. Բ. Ը. Միութեան Նախագահ եւ Ընդհ. Ժողովի ատենապետ Պր. Ա. Մանուկեան, երկար տարիներէ ի վեր որդեգրուած զեղեցիկ սովորութեան մը համաձայն, կարգաց 1968ի ընթացքին մեզմէ ընդթիւա բաժնուած Բարեգործականի անդամներուն անուններն ու կենսագրական հակիրճ դիմերը. ներկաները տպաւ մէկ վայելեան տեղ յոտնկայ լուծութեամբ յարգեցին անմուտց յիշատակը Միութեան Հիմնադիրներուն, բարերարներուն եւ վաստակաւորներուն, ինչպէս նաեւ վերջացող տարուան միջոցին մահացած անդամներուն:

ԱՆՈՒԱՆՈՒՄՆԵՐ

Նախագահը Ժողովի ատենադպիր անուանեց Պր. Զ. Միլթոնեանը, Միութեան Պէր-րութի Դարուհի Յակոբեան Երկր. Վարժարանին Նախկին տնօրէնը, որ վերջերս Միջին Արեւմուտքի Երջ. Յանձնաժողովի վարիչ-գորտուղարի պաշտօնին կոչուեցաւ, ինչպէս նաեւ իշանակեց Հետեւեալ խանձնախորհրդուն անդամները.—

Ընտրողակալ Յանձնախորհուրդ.— Պրք. Յակոբ Տէրաէրեան, Օննիկ Նարսա եւ Խաչիկ Զուխանեան:

Քուէախոյզ Յանձնախորհուրդ.— Պրք. Սեդրակ Արտուշի, Ռիչըրտ էլլըն եւ Ճան Թոփուզեան:

Ուղերձներու Յանձնախորհուրդ.— Պրք. Անդրանիկ Փոլատեան, Միլթոն Կոչկարեան եւ Յակոբ Աղաճեան:

Ընդհ. Տնօրէն Պր. Գ. Կիրակոսեան ներկայացուց 55րդ Ընդհանուր Ժողովին Հրաւիրողները, որ Միութեան պաշտօնաթերթին, Մ. Նաւանդեմբու եւ արտասահմանի տաւիթ քան 20 թերթերու մէջ տեսին լույս տեսած էր:

ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԺԱՌԸ

Ընդհ. Ժողովի իր բացման ճառը կարդալով, Նախագահը ըսաւ թէ Հաղթաներական լուրը պարտականութիւն մը ալսոր դարձեալ միասին կը համաթմբէ մեզ, եւ ներկայ իրաւասու անդամները նկատեց իբր ներկայացուցիչները ալիարհի ամէն կողմերը ցրուած Մի-

ու. թեան զանազան մարմիններուն, որոնց ունեցած շահագրգռութիւնը Ընդհ. Ժողովներու հանգէպ ասարուէ ասորի կ'անի: Ան իր ուրախութիւնը յայտնեց թէ այս տարուան Միութեան գերադէպ համախմբումը կը փայտնայ ազգին այս նորակառոյց տան մէջ, եւ այս պատեհութեամբ, Միութեան ամբողջ անդամակցութեան կողմէ, երախտագրութիւն յայտնեց այն պատուական հոգեմեղման՝ որոնք իրաւորեցին ՎԱՅԻԻԿԻՅՈՒՅԻ մէջ Հայութեան ինքնութիւնը հռչակող ու պարծանքի կոթող եղող այս Մայր Տաճարն ու տնոր հովանիին տակ դործող Մշակութային Գեղարդը:

Անդրադառնալով Միութեան 1967 տարեշրջանի գործունէութեան՝ Պր. Մանուկեան յայտարարեց թէ տնոր ելեւմուտքը կը շարունակէ տարիներէ ի վեր իր արժանապատեան ուրախալի վերելքը եւ միւս կողմէ՝ Կ'ընդլայնուին իր ազգապահպանման ձեռնարկները: 1967ի ընթացքին, սրբէն կտակ եւ նուիրատուութիւն, Բարեգործականը վճեողի բարերարներէ եւ զհարեցող ազգայիններէ ստացած է 477,519 առլար, իսկ ծոյն լըմանին իր կրթական, մշակութային եւ խմբամարտական գործունէութեանց համար նախանձ 325,851 առլար: Այս պատկանելի դուրսին մաս չեն կողմեր շինարարական ձեռնարկներու համար եղած 253.190 առլարի ելքերը, որոնք իրք ծախք չեն նկատուիր, այլ կը բարգուծին Միութեան անարժ քառապատեմներու գրքամուկութիւն վրայ:

Իր համապարփակ հաւոր եղբայրակելով, Նախագահը հաղորդեց թէ Հ. Բ. Ը. Միութեան նորագոյն Զրադրին ու անվնաս ճիշդութեան դաշտը պիտի ըլլայ Մ. Նաճանգներու Հայ համայնքը, տնոր ինքնութեան պահպանման համար ջարդած ենք անհրաժեշտ քայլեր առնելով ամէնօրեայ Հայ դպրոցներ բռնելով եւ աշակերտական քննիքի հաստատելով, որոնց պահմանը հնազանդ հրամայական կը դառնայ: Շեշտելով այս ձեռնարկին հետ կապուած բազմապիսի դժուարութիւնները, շարունակեց ան. «Միաժամ լաւատեսութեամբ մը չէ որ կենսական նշանակութիւն ունեցող այս հարցին կը ժողովեմ... Կան անյաղթահարելի դժուարութիւններ, եւ սակայն վճած ենք հոսանքին դէմ իսկ թիալարելով դէպի մեր նուազատակէտը երթալով: Ան մեն յոյս յայտնեց թէ ամերիկահայ Հարստառ դպրութեան հարկ եղած Նիւթական միջոցները պիտի հայթայթէ տնոր իրաւորութեան համար, յաղաղութեամբ պահելով դպրոցներու հանգանակութեան արշաւը, սկզբնական 2 միլիոն առլարի նշանակէտով մը:

ԸՆԴՀ. ՏՆՈՐԷՆԻՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐԸ

Նախագահին հրաւերով, Ընդհ. Տնօրէն Պր. Գ. Կիրակոսեան Հ. Բ. Ը. Միութեան 1967 տարուան գործունէութեան Ընդհանուր Տեղեկագիրը ներկայացուց: 83 բազմադրեալ էջերէ կազմուած տեղեկագիրէն, որուն հայերէն եւ անգլերէն օրինակները բաժնուած էին Ժողովակալներուն, Կարգաց Կեդրոնական Վարչութեան վերաբերեալ դուրսը, ստացուած կտակներու եւ նուիրատուութեանց, մասնաճիւղերու եւ անդամակցութեան մասերը, եւ տուակերարը նախապէս Միութեան կրթական ընդարձակ ձեռնարկներուն վրայ: Միութիւնը, ըստ ան, 1967ին աւելը 14 սեփական վարժարաններ՝ 4250 աշակերտներով եւ 300 ուսուցիչներով, որոնցմէ շուրջ երկրորդական կրթութեան աստիճան ունին, իսկ Հինգերորդը՝ հայ յազմական երեկոյնան դասընթացը մըն է: Միութիւնը շարունակած է օգնել 95 ազգային, յարանուանական դպրոցներու եւ հայերէն դասընթացներու, զանազան երկիրներու մէջ, ինչպէս նաեւ կրթութեան տուած է 154 համալսարանական, 30 արհեստագիտական ուսանողներու եւ փոխադասութեան կատարած՝ Մ. Նաճանգներու մէջ՝ 82 երիտասարդներու, որպէսզի անոնք բարձրագոյն ուսում ստանան: Բարեգործականի 4 երկրորդական վարժարան-

ներէն մինչեւ Հիմա լրջանաւարտ եղած են 1,542 երկտեւ երիտասարդներ եւ զանազան Հիմ-
նադրամներէն տրուած կրթաթուակներու շնորհիւ համալսարանական ընթացք բոլորած են
199 ուսանողներ, Միութիւնը, եղբակցուց Պր. կերակոսեան, իր կրթական ծաւալուն գոր-
ծին համար 1967ին ծախսած է 706,968 տոլար:

ԵԼՄՏԱԿԱՆ ԶԵԿՈՑՑ

Միութեան 1967 տարեշրջանի ելեմուտքին եւ անոր արժեթուղթերուն ներկայ վի-
ճակին մասին տուած իր զեկոյցին մէջ, Կեդր. Վարչութեան գեներալ Պր. Ա. Ասլանեան
ըսաւ. թէ Բարեգործական ընդհանուր գոյքը կամ հարստութիւնը, տոմարական արժէքով,
16,000,982 տոլար կը գնահատուէր 31 Գեկտեմբեր 1967ին:

Հաշուեքները Յանձնախումբին կողմէ Պր. Տան Տոնէլեան գրաւոր կերպով հաղորդեց
թէ Միութեան գրասենեակին մէջ Կեդր. Վարչութեան տոմարները քննած եւ ճիշդ գտած են:
Յանձնախումբին միւս անդամներն են Պր. Ծ. Մալեան եւ Եդ. Թուլուզեան:

Ժողովականները լսելէ ետք Ընդհանուր Տեղեկագիրը, Ելեմուտքի համարադրու-
թիւնն ու Հաշուեքները Յանձնախումբին հաղորդագրութիւնը, ինչպէս նաեւ զանազան հար-
ցումներու արուած պատասխանները, միաձայնութեամբ ու զանադատեցով վաւերացուցին
զանոնք եւ իրենց զնահատանքը յայտնեցին Կեդր. Վարչութեան գործունէութեան համար:

ՈՒՂԵՐՁՆԵՐ

Կէօթուած ճաշի զապարէն ետք, Նախագահին հրաւերով կամ ու պատշաճ ուղերձ-
ներ ըրին Առաջնորդ Տ. Թորգոմ եւ Տ. Տիրան Սրբազանները: Թորգոմ Արքեպիսկոպոս, իր
ուրախութիւնը յայտնելով որ Միութեան Ընդհ. Ժողովը առաջին անգամ ըլլալով կը գու-
մարուի Մշակութային Տան մէջ, աստուածապարգէս գարծ մը նկատեց Հ. Բ. Ը. Միութեան
ազգայնական ձեռնարկները եւ Առաջնորդարանի անվերապահ աջակցութիւնը խոստացաւ Ամե-
րիկայի մէջ զարացալիւթեան ի նպաստ կատարուելիք արշաւին համար: Իսկ Տիրան Արք-
եպիսկոպոս առողջ լուսափնութիւն մը գտաւ Նախագահին ճառին մէջ, որ զՄիութեան ամ-
բողջ անդամակցութեան սպին կ'արտայայտէ եւ մեր ամէնուն սիրտը ցնծութեամբ կը լե-
ցընէ, ըսաւ, եւ Մ. Նահանգներու Հայ գաղութին մէջ Միութեան ծաւալելիք գործունէու-
թիւնը իրապաշտ կեցուածքի եւ մեր համայնքին անտեսական բարեկեցութեան ապացոյցը
նկատեց:

Պր. Զ. Միլլերեան, որ այս ամառ Լիբանանէն տեղափոխուած է Ամերիկա, խանդա-
վառութեամբ խօսեցաւ Միութեան Պէյրութի մէջ ունեցած կրթական սպանչելի յարկերուն եւ
Հ. Ծ. Ը. ի (Հայ Երիտասարդաց Ընկերակցութեան) մարզական, քառերակն ու զեղար-
ւեստական գործունէութեան մասին, ինչպէս նաեւ շնորհակալութիւն յայտնեց ամերիկա-
հայութեան, որ երկար տարիներ հոգածու ուշադրութիւն ցոյց տուած է Միջին Արեւելքի
Հայ գաղութներուն հանդէպ:

Առաջին նիստը փակուեցաւ ժամը 1ին:

ՎԱՐՉԱՅԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Կիսորուան հաշին ժողովականները Նախագահ Ա. Մանուկեանի հիւրը եղան:

Ընդհ. ժողովի երկրորդ նիստը սկսու. ժամը 2:30ին:

Կեդր. Վարչութեան իրենց եռամեայ պաշտօնավարութեան շրջանը աւարտած անդամներու ակզ վարչական մասնակի ընտրութիւն կատարուելով, Ընտրողական Յանձնախումբի ատենապետ Պր. Յ. Տէրաշեանի ներկայացուցած երկպառիկ ցանկի մը վրայէն, զազանի քուէարկութեամբ վերընտրուեցան Պրօ. Արթին Աւանեսեան, Օննիկ Պետրոսեան, Տիգրան Պոյաճեան եւ Երուսաղ Տէմիրճեան. իսկ իբր նոր անդամ ընտրուեցան Պրօ. Կուլա Գաբաշեան եւ Ռիչարտ Կրեկլըրի: Իսկ Պր. Երուսաղ Մովսէս Հալուեքեանի Յանձնախումբի անդամ վերընտրուեցաւ:

Մինչ քուէարկութիւն կը կատարուէր, Նախագահը իր ուղուորութիւնները հաղորդեց վերջերս դէպի Հարաւային Ամերիկա կատարած իր ուղեւորութեան մասին. առ հաւոյթով յայտարարեց թէ Արժանիքներ, Ուրուկուայի եւ Պարագւէի մէջ ունեիք հայաւոր ու կենսունակ զաւուրներ, որոնց ծոցին մէջ մեր մասնաճիւղերը գնահատելի գործունէութիւն մը կը կատարեն ազգապահպանման անսակէտով:

Ուղերձներու Յանձնախումբին անուշով, Պրն. Մ. Կոչկարեան կարգաց գնահատանքի բանաձեւերը, որոնք ընդունուեցան ժողովին կողմէ:

Վեր. Ա. Պետիկեանի աղօթքով փակուեցաւ Հ. Բ. Ը. Միութեան 55րդ Ընդհ. ժողովը, երեկոյեան ժամը 4:30ին:

ՄԵՆԱՐԱՆՔԻ ՆԱԽԱԳԱՀ Ա. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ

Նոյն գիշեր, Մշակութային Տան Գաղութեան Հանդիսարանին մէջ, չքեղ ճաշկերոյթ-հանգչա մը սարքուեցաւ ի պատիւ Պր. Ա. Մանուկեանի, իր Հ. Բ. Ը. Միութեան նախագահութեան 15-րդ տարելընդանին երջանիկ աւերթով: Հանդիսութեան նախաձեռնութիւնը ստանձնած էր Կեդր. Վարչութեան եւ Ամերիկայի Կեդր. Յանձնաժողովի անդամներէն բաղկացած յանձնախումբ մը: Մեծարանքի այս ձեռնարկին ներկայ եղաւ աւելի քան 350 հոգի. նոց ընտրանի բազմութիւն մը, որուն մէջ աչքի կը զարնէին երկրին զանազան կողմերէն՝ Պոսթընէն, Տիթրոյթէն, Եփեսոսիէն եւ Գալիֆորնիայէն եկած Միութեան առաջնորդող ղեմեր եւ ծանօթ ազգայիններ:

Ընթերցէն ետք գործադրուեցաւ վայելուչ յայտադիր մը. սեղանապետ Պր. Ա. Աւանեսեանի հրաւերով ուղերձներ ըրին Վեր. Ա. Պետիկեան, Տիկ. Ա. Էքսէրճեան, Գերլ. Տ. Տիբան Արքեպիսկոպոս, Պր. Գ. Կիրակոսեան եւ Պր. Եղ. Մարտիկեան, որոնք բարձրօրէն գնահատեցին Նախագահ Մանուկեանի նուիրեալ ծառայութիւնն ու կատարած մեծադամար նուիրատուութիւնները, ինչպէս նաեւ իր պաշտօնավարութեան շրջանին Միութեան արժանադրած յաբաճուն վերելքը:

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

2 6 4 0 3 3

ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻԼՊԵՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

Հ Ա Յ Կ Ա Կ Ա Ն Ձ Ե Ռ Ն Ա Ր Կ Ն Ե Ր

Գալուստ հիւլպէնեան Հիմնարկութեան Վարչական Խորհուրդը 1968 տարւելը՝ իր
ընթացքին կատարած է հետեւեւ յատկացումներն ու օժանդակութիւնները ի նպաստ հայ-
կահան մեհարկներու:

1. Հայկական վարժարանին, Քէրֆուկ (Իրաք)

Հանդիսանալու է մեր շինույթի հան իւր կազմակերպման համար: § 28. (110)

2. Նուպարեան Ազգային վարժարանին, Ալէյ (Լիբանան)

Նոր դասարաններու կառուցման ի նպաստ: \$ 6,000

3. Հայ կենտարանական կեդրոնական Ռաբբիական քաղաքականության:

ՊԵՐՈՒՆՔ.

Վարժարանի նոր, էներգիկ մէջ մանկապարտէզի շինութեան

Current :	\$ 10,000
------------------	------------------

4. Թեհրանի Համալսարանից, Թեհրան.

Համաշխարհային պարագայանք հարապիտակա՛ն հրատարակու՛թիւններով
 ԹԺՄԿԻՆ Եւստակիաւ Կատարուած յանկարծում :

\$ 5,000

5. Թոքահայ Ուսուցչաց Միութեան, Իսթանպուլ:

Բացառիկ կրթամեդալի թափափուցումը Իսթանբուլի վարժարանների ու
սանգիրչիերում՝ որպէսզի կարենան հետեւիլ անհրաժեշտ դասընթացներ-
ում, արժանաւոր համար պետութեան կողմէ պահանջուած ուսուցչական
միջակայականն:

\$ 6,000

Բ. Հայ Աթոռապետական Եկեղեցու Գլխավորիկ վարժարանին,

Իսթանպուլ .

Առաջին մեքենայ մը:

\$ 2,200

7. Հայ Խոհասարգաց Հնկերակցութեան, Պէյրուս-

Ընկերակցութեան նոր կառուցուելիք կեդրոնին մէջ մարզադահլի մը , ինտընալ ի նպատակ :

\$ 50,000

8. **Սփիւֆի հայկական երկրորդական վարժարաններում.**

Յաւելլութեան վարդ՝ Սփիւռքի Հայկական երկրորդական վարժա-
րաններու ընդդէմական եւ տարբարանական աշխատանքներու կարգներուն
յատկացուելու համար:

\$ 10,000

9. Հայ կաթնաղիկ Պատրիարքարանին, Պէյրուք.

Նորուհաստատ զկարտինայ Ազատանեան Սանուց Տունքի շէնքին կա-

հաւորման: \$ 10,000

10. Հայկական Ծերամոցին, Քոֆիմիա, Յունաստան.

Ի Նպաստ Ծերամոցի շէնքին ընդարձակման: \$ 5,000

11. Հայաստանի գիտական հաստատութիւններուն.

Գիտական, կրթական եւ մշակութային մեռնարկներու ի նպաստ: \$ 150,000

12. Գորակեօգնամ Գիշերօթիկ Ուսումնարանին, Իսթամպուլ.

Լուսցոյ մեքենայի լման սարք մը: \$ 7,550

13. Հրատարակչական.

Այս վարկը բացուած է 1968ին կատարուած յաւկացումին սրկէս յա-
ւելուման՝ կարելի դարձնելու համար իրազդութուի՞ւմ Հրատարակչական Նոր
Ծրագիրներու:

\$ 36,804.82

14. Համալսարանական կրթաքոչակներ.

Նոր վարկ՝ հոգալու համար արժանաւոր համալսարանական Հայ
ուսանողներու կրթաթոշակները 1969/1970 տարելըջանին:

\$ 800,000

15. Սփիւռքի հայկական վարժարաններուն.

Յուսկուածական Նոր յաակացում՝ 1969/1970 եւ 1970/1971 ուսում-
նական տարելըջաններուն եւս կարելի դարձնելու համար շարունակութիւնը
նախորդ տարիներուն իրազդութուած ընդհանուր Ծրագրին, որուն միջոցաւ
Հիմնարկութիւնը կը հոգայ որչ թիւով չքաւար աշակերտներու կրթաթո-
շակները Սփիւռքի հայկական վարժարաններուն մէջ:

\$ 500,000

Գումար \$ 1,427,044.82

✱

Ամփոփում՝ Հիմնարկութեան կողմէ ցարդ կատարուած յաակացումներու

Գումար՝ մինչև 31 Դեկտեմբեր 1967 կատարուած յաակացումներու: \$ 11,462,004

Գումար՝ 1 Յունուար 1968էն մինչև 31 Դեկտեմբեր 1968 կատար-
ուած յաակացումներու:

\$ 1,427,044.82

Ընդհանուր գումար՝ Հիմնարկութեան կողմէ մինչև

31 Դեկտեմբեր 1968 կատարուած յաակացումներու:

\$ 12,889,048.82

ԳԱՆՈՒՍՏ ԿԻԼՊԷՆԿԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Լիզպոն, 31 Դեկտեմբեր 1968

ՏԻՐՈՒՆԻ

ՆԵՐՍԵՍ ՊԱԼԻՕԶԵԱՆ

Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան անդամ Հոգշ. Տ. Ազան Արեղայ Պալիօզեան դժբախտութիւնը ունեցաւ կորսնցնելու իր հայրը՝ հանգուցեալ Ներսէս Պալիօզեան, Շաբաթ, 14 Դեկտեմբեր 1968-ին, Հալէպի մէջ: Ան գոհն էր սրտի կաթուածի մը:

Հանգուցեալ Ներսէս Պալիօզեան ծնած էր 1911-ին Այնթապ եւ խորապէս կառնուած էր իր ընտանիքի պարկեշտ հայր մըն էր, որ իր ետին կը ձգէ անմիջապէս աշխատանքի մը եւ գաւազներ:

«Սիռն», յանուն Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան, վշտագգած ցաւակցութիւններ կը յայտնէ Հոգշ. Տ. Ազան Արեղային եւ Պալիօզեան ընտանիքին, հայցելով Ամենակալին միջոցառութիւնը եւ հանգիստ՝ հանգուցեալի հոգիին:

ՏՔԹ. ՎԱՅԱՆ ԳԱԼՊԵԱՆ

Երուսաղէմի Հայ գաղութը դժբախտութիւնը ունեցաւ կորսնցնելու իր երէց եւ բազմաթիւ անդամներէն մին՝ յանձին ողբացեալ ՏՔԹ. Վահան Գալպեանի, որ ի Տէր հանգեաւ Կիրակի, 2 Փետրուար 1969-ին, յետ երկաթուղիի հիւսնաքանդումի:

Թաղման տխուր արարողութիւնը կատարուեցաւ Զորեմշաբթի, 5 Փետրուար 1969-ի յետ միջօրէին, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, ի ներկայութեամբ Հայ թէ օտար սգակիրներու խումբ բազմութեան մը: Արարողութեան նախագահեց եւ հանգուցեալին արժանիքներն ու կատարած ազգային ծառայութիւնները վեր հանող յազիջ դամբանական մը խօսեցաւ Ամենապատիւ Պատրիարք Ս. Հայրը: Յետ արարողութեան, Թաղմանական քափօքը, գլխաւորութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի, յաւաքացաւ դէպի Ս. Փրկչի Ազգային Գերեզմանատուն, ուր, ողբացեալին դադարեալ առջեւ դամբանականներ խօսեցան ՏՔԹ. Մահմուտ Տաճանի՝ Բժիշկներու Միութեան կողմէ եւ Պրմ. Կարապետ Յակոբեան՝ Երուսաղէմացի Հայոց Բարեսիրաց Միութեան կողմէ:

«Սիռն», յանուն Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան եւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան, իր ցաւակցութիւնները կը յայտնէ հանգուցեալի աշխիւն եւ Գալպեան գերդաստանի անդամներուն, ազօրեւել որ Տէրը արժանի հանգիստի եւ խաղաղութեան արժանացնէ ողբացեալ ՏՔԹ. Գալպեանի հոգին:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

* Կիր. 1 Դեկտ.— Բարեկենդան Յիսմակի Պա-
հոց: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Թարու-
թիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն
էր Հոգւ. Տ. Աղան Արդ. Պալիօղեան:

* Դշ. 3 Դեկտ.— Ընծայման նախատեսակին ի
Ս. Թակոր նախագահէն Լուսարարապետ Գերշ. Տ.
Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

* Դշ. 4 Դեկտ.— Ընծայումն Ս. Աստուածածնի:
Աստուած, զիսուարութեամբ Լուսարարապետ Գերշ.
Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս, Միաբան Հայրեր ինքնա-
շարժեալով մէկնեցան Գերթեմանի մօրը ու զԷ-
րաշափառնով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ
Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան
հանդիսաւոր Ս. Պատարազը մատուց Հոգւ. Տ. Թով-
սէփ Վրդ. Մամուր, եպիսկոպոսական խորք ի զը-
լուի եւ քարոզից ուսուր պատշաճի, բնաբան ունե-
նայով. զՄենացուցէ անն իմ զՏէր...: Ինչ Գերշ.
Լուսարարապետ Սրբազանք նախագահէն Ս. Պատա-
րազէն ետք Կիւլապի Կիւլպէնկեանի եւ Կիւլպէնկե-
ան Կերդաստանի համայն ինքեցեղաց հոգիներուն
համար կատարուած տարեկան հոգեհանգստեան
հանդիսաւոր պաշտամունքին:

* Կիր. 8 Դեկտ.— Ս. Պատարազը մատուցուե-
ցաւ ի Ս. Թարութիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին
մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Աղան Արդ. Պալիօղ-
եան:

* Ուր. 13 Դեկտ.— Նախատեսակին ի Ս. Թակոր
նախագահէն Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Եր. 14 Դեկտ.— Ս. Առաքիլաց եւ առաքիմ
Լուսարարացն մերոց՝ Թաղտոսի եւ Բարբաղիմէոսի:
Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Ս. Թակորայ Մայր
Տաճարի Ս. Գլխաղբի մատարան մէջ: Ժամարարն էր
Հոգւ. Տ. Աղան Արդ. Պալիօղեան:

* Կիր. 15 Դեկտ.— Ս. Պատարազը մատուցու-
եցաւ ի Ս. Թարութիւն, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ ե-
կեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Արշէն
Վրդ. Ալիօղեան:

* Դշ. 18 Դեկտ.— Նախատեսակին ի Ս. Թակոր
նախագահէն Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ
Արքեպիսկոպոս:

* Եւ. 19 Դեկտ.— Յօն Ս. Հարցն Եպիսկոպոսաց,
Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս.
Մակարի մատարան մէջ, ուր Բաղուան է Երուսա-
ղէմի Ս. Մակար Հայրապետի մարմինը: Ժամարարն
էր Հոգւ. Տ. Սեան Արդ. Հարիպեան:

* Եր. 21 Դեկտ.— Ս. Նիկողայոսի Սեմէլիա-
գործ Հայրապետին: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ
Մայր Տաճարի Ս. Գլխաղբի մատարան մէջ: Ժամա-
րարն էր Հոգւ. Տ. Սիմեոն Արդ. Միսեան, Վերա-
բերմը կատարուեցաւ Տաճարի ներքին դաւթին
մէջ զանուց Ս. Նիկողայոսի Սեղանին վրայէն:

— Եղութեան տօնի նախատեսակին ի Ս. Թակոր
նախագահէն Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Կիր. 22 Դեկտ.— Եղութիւն Ս. Աստուածած-
նի: Աստուածան ժամը Յին, Լուսարարապետ Գերշ.
Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի զիսուարութեամբ,
Միաբան Հայրեր ինքնաշարժեալով մէկնեցան Գերթե-
մանի մօրը ու զԷրաշափառնով մուտք գործեցին
Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գե-
րեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարազը
մատուց Հոգւ. Տ. Գլխաղ Վրդ. Նաղաբեան, եպի-
սկոպոսական խորք ի զլուի:

* Ուր. 27 Դեկտ.— Նախատեսակին ի Ս. Թակոր
նախագահէն Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ
Արքեպիսկոպոս:

* Եր. 28 Դեկտ.— Ս. Թակորայ Մերմայ Հայ-
րապետին: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Ս. Թա-
կորեանց Մայր Տաճարի Ս. Գլխաղբի մատարան մէջ:
Ժամարարն էր Արծ. Տ. Կարապետ Ա. Քենյ. Ան-
դրէանեան: Վերաբերմը կատարուեցաւ Տաճարի
աջակողմեան դառին մէջ Ս. Թակոր Հայրապետի
նկարով շինուած շարժական Սեղանին վրայէն:

* Կիր. 29 Դեկտ.— Ս. Պատարազը մատուցուե-
ցաւ ի Ս. Թարութիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին
մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Աղան Արդ. Պալիօղ-
եան:

* Եր. 4 Յուն.— Ս. Բարաքի Հայրապետին: Ս.
Պատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գլ-
խաղբի մատարան մէջ: Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Նա-
րեկ Արդ. Մարֆազէան:

— Ս. Թարգմանչաց Մանկապարտէզի փոքրիկ-
ները ստացան Ս. Հաղորդութիւն:

* Կիր. 5 Յուն.— Ս. Պատարազը մատուցուե-
ցաւ ի Ս. Թարութիւն, Ժամարարն էր Հոգւ. Տ. Սե-
ան Արդ. Դարբեան: Ս. Թարգմանչաց վարժարա-
նի Նախաղբարարն եւ Երկրորդական Բաժնի աշ-
կերտները ստացան Ս. Հաղորդութիւն:

— Աւագ տօներու առաջինին ու Դաւթի Մարգա-
րէի եւ Թակորայ Տեսնեղբոր — հանդիսաւոր նախա-
տեսակը պաշտուեցաւ չեղորդին զարդարուած Մայր
Տաճարին մէջ: Հանդիսապետն էր Ամեն. Պատրիարք
Ս. Հայրը:

* Բշ. 6 Յուն.— Ս. Դաւթի Մարգարէի եւ Թա-
կորայ Տեսնեղբոր: (Յօն Առաքիլական Ս. Ար-
նայ նրաւաղէմի): Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ ա-
ռաջին Եպիսկոպոսապետն տօնը Ս. Աթոռն ներս

կատարուեցաւ մեն շուրջով Առաջօտեան ժամերգութեան ընթացքին, ըստ սովորութեան, Ամեն. Գառարիւրք Ս. Հայրը զգեստաւորուելով բարձրացաւ Տեանեկոյր Ս. Աթոռի պատուանդանին, ուր մնաց մինչև ժամերգութեան աւարտը, երբ ընդունեց Միաբանութեան շնորհաւորութիւնները, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպ. Աւլանեան Վերստոս Աստուած մեր մաղթանքի ընթացքին մասնաւոր բարեմաղթութիւններ ըրաւ Տեանեկոյր արժանաւոր յաջորդին՝ Ամեն. Գառարիւրք Ս. Հօր երկար կենաց և արեւադարձեան կամար: Եւ ապա մատուցաւ օրումն հանդիսաւոր Ս. Գառարաբար Մայր Տաճարի Առաջ Սեղանին վրայ եւ քարոզեց, Ժանրանալով Աթոռոյ դարաւոր պատմութեան եւ մեր ազգային կենեքէն ներս ահար ունեցած կարեւորութեան շուրջ, Գործէն ետք, Գերշ. Տ. Սուրբն Արքեպ. Փէմհանեանի նախազանուրթեամբ կատարուեցաւ Հոգեհանգիստեան հանդիսաւոր պաշտօն՝ Ս. Աթոռոյ հանգուցեալ գառարիւրքաց Հոգեհանգուցեալ:

— Ս. Ստեփանոսի նախատնակը պաշտուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, նախազանուրթեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիկոսոսին: Տօնին բուրվառուակի վարդապետներն էին Հոգշ. Տ. Յուսիկ Ս. Վրդ. եւ Հոգշ. Տ. Նարեկ Արքեպ:

Ք. Գշ. 7 Յուն.— Ս. Ստեփանոսի նախաւարկաւորին եւ առաջին մարտիրոսին: Սարկուսապետ տօնը եւս կատարուեցաւ մեծաւոր հանդիսաւորութեամբ: Վեց սարկուսապետ, տարաբարութեամբ բուրվառուակի Հոգշ. Տ. Արշէն Վարդապետի եւ Հոգշ. Տ. Նարեկ Արքեպի, գեղեցիկութեամբ թանկարժէք շապիկներով եւ սաղաւարտներով զգեստաւորուած, կատարեցին ժամերգութեան վերջին բաժինը: Արարողութեանց կը նախազանուրթ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիկոսոս: Ապա Ս. Գառարաբար մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւանդատան (Ս. Ստեփանոս մատրան) Առաջ Սեղանին վրայ, Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Արշէն Վրդ. Այվազեան:

Ք. Գշ. 8 Յուն.— Գերշ. Տ. Նորայր Եղիսկոսոս նախաւարկ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած զլիւսաւոր առաքելոց՝ Գետրոսի եւ Պօղոսի նախատնակին:

Ք. Եշ. 9 Յուն.— Ս. Առաքելոց Պետրոսի եւ Պօղոսի: Ս. Գառարաբար մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գետրոսի վերնաւանդարն մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Աղան Արք. Գալիզեան:

Ք. Ուր. 10 Յուն.— Որդւոց Որոտման տօնի նախօրեակին առիթով, Ամեն. Գառարիւրք Ս. Հայրը ի դուռն Միաբանութեան, զէրաւաքառով մտաւ դուռն Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճար, ուր նախազանուրթ հանդիսաւոր նախատնակին եւ ձեռքէն յանութեան շարականի երգեցողութեամբ բարձրացաւ Գառարիւրքարան:

Ք. Եր. 11 Յուն.— Տօն Ս. Արքեպի Որոտման, Յակոբայ Գլխադիր Առաքելոյն եւ Յովնանու Աստուածարամ Աւետարանէին: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Գառարաբար, Մայր Տաճարի Ս. Գլխադիր մատրան մէջ մատուցաւ Ամեն. Գառարիւրք Ս. Հայրը, եւ ապա կենաց փայտի մատուցեց ի մեռելն եւ ամպշուրտի տակ նախազանուրթ Մայր Տաճարին մէջ կատարուած երազարձ մեծահանգիստ թափօրին: Արարողութեանց աւարտին, երէկուան նման, Միաբանութիւնը ձեռքէն յանութեան շարականի երգեցողութեամբ բարձրացաւ Գառարիւրքարան, ուր Նորին Ամենապատուութիւնը Ս. Գառարաբարի նշխար բաժնեց ներկաներուն:

Ք. Կր. 12 Յուն.— Սկիբր պանդ Ս. Եմեղեան: Ս. Գառարաբար մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սիմեոն Արք. Մելիքեան:

Ք. Գշ. 14 Յուն.— Նաթ Տաթի (ըստ ինն Տաճարին): Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարի Առաջ Սեղանին վրայ պատարաւեց ժամօրեկոյ Հոգշ. Տ. Յովսէփ Վրդ. Մամուր: Ապա, շարականի երգեցողութեամբ, Միաբանութիւնը բարձրացաւ Գառարիւրքարան, որուն հետեւեցաւ ժողովուրդը: Գառարիւրքարանի լուսադարձութեամբ դարձեցին մէջ Նորին Ամեն. Գառարիւրք Ս. Հայրը Ամանորի պաշտօնը խորհրդածութիւններէ ետք շնորհաւորեց բոլորին Նոր Տաթին, որով ետք Ս. Թարգմանեաց Մանկապարտէզի փոքրիկներն մին զօղորդիկ ուղերձով մը Վարձարանի աշակերտութեան շնորհաւորութիւնները մատուցաւ Ամեն. Գառարիւրք Ս. Հօր: Յետոյ ներկաները մօտեցան ալը առնելու Ն. Ամենապատուութեան, որ, ըստ սովորութեան, բոլորին մէկակուսեալ նարինը բաժնեց:

Ք. Եր. 18 Յուն.— Զրազաւոյց Եմեղեան եւ Աստուածայայտուեցաւ: Առաջօտեան ժամը 10ին, Ամեն. Գառարիւրք Ս. Հօր զլիւսաւորութեամբ, պարծառ եւ առաջ օղով, Միաբանութիւնը ինքնաշարժեցաւ պատկառելի թափօրով մը մեկնեցաւ Մայրաւանքի առաջ դռնէն դէպի Բեթղէմէ: Կէս ճամբին, Յունաց Ս. Եղիսի վանքին մօտեցել, Թափօրը դիմաւորուեցաւ Բեթղէմէի մէջ, իրարմալեց զաղաքաւաններէն եւ ձիաւոր ոտականներէ: Քիչ մը հանգիստանալէ եւ պատկնելու արժեանալէ ետք, ժամը 11ը թիւ տեց թափօրը հասաւ Բեթղէմէ եւ Ս. Եմեղեան հրապարակին վրայ դիմաւորուեցաւ Բեթղէմէի օրաց հրամանատարին եւ նահանգային կուսապարիւրէին: Զուարթօրէն կը զոգանէին Տաճարի հայկական գանդերը: Դպիրներն ու Ս. Թ. Վարձարանի աշակերտութիւնը արդէն դիմեց հրաւած էին զանթին մէջ, ու ձեռնհար ճեղքեց երգեցողութեամբ առաջնորդեցին Ն. Ամենապատուութիւնն ու իր հետեւորդները Ս. Եմեղեան Հայոց վանքը, ուր դիմաւորութեան եկողները պատուատիրուեցան:

— Կէսօրէ ետք ժամը 2-30ին, Ամեն. Գառիբարբ Ս. Հայրը շարժապատշաժ մուտք գործեց Ս. Ծննդահան Տաճար, եւ սխալաբար մեծ դասիքէն անցնելով ուղղուեցաւ Ս. Ծննդահան Այլը, որու սեփական արարողութիւնէն յետոյ, Տաճարի մեր բաժնին մէջ պաշտուեցաւ Կիբակմուտքի ժամերգութիւն եւ ապա ճրագալույցի արարողութիւն: Իսկ Ս. Գառիբարբը մատուցուեցաւ Ս. Այլին մէջ: Ժամաբարն էր Եաֆայի տեսուչ Հոգւ. Տ. Յուսիկ Ծ. Վրդ. Գաղտան: Անկէ ետք, Լուսարարուպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս նախագահեց Ս. Ծննդահան նախատեսակին, որուն աւարտին Միաբանութիւնը երգեցողութեամբ անցնելով սխնագարգ դասիքէն, բարձրացաւ մեր վանքը՝ ըմբերեալ:

— Գերբաւան ժամը 10ին, զանգերու խորհրդաւոր զօղանքը արթնցուցած էր արդէն բոլորը եւ կէս ժամ ետք ընթացք կ'առնէին գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները Տաճարի Հայկական բաժնին մէջ:

* Կիր. 19 Յուն.— ՏՕՆ ԾՆՆԻԿԱՆ ԵՒ ԱՍՏ-ԻԱՍՏԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՑ ՅԵՍՈՒՄԻ ՔՐԻՍՏՈՒՄ: Կէս գիշերին, Ամեն. Գառիբարբ Ս. Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը իլաւ Ս. Ծննդահան Այլը, ուր կատարուած արարողութիւնները, մէկ ժամ եւ քառորդ տեսողութեամբ, ձայնասփռուեցան Իսթայէլեան ռաւարկայանէն, նորայէն առնուելով հեռատեսիլի վրայ: Այդ միջոցին Նորին Ամենապատուութիւնը առաւ համայն Հայութեան ուղղուած Ս. Ծննդեան իր պատգամը, որ եւ թարգմանուեցաւ անգլերէնի: Սոյն արարողութեան ներկայ գտնուեցան պետական բարձրատիեան անձնաւորութիւններ, ինչպէս նաեւ Երուսաղէմի քաղաքապետ Վեմ. Տիւր Թէօթի Քուլլէ: Ապա Գառիբարբ Ս. Հայրը վերադարձաւ Երուսաղէմ: Իսկ մնացեալ արարողութեանց նախագահեց Լուսարարուպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպոս. Առաւան, որ, Տաճարի հարկական բաժնին մէջ, Հոգւ. Տ. Գարէտ Վրդ. Երէցեանէ մատուցուած Ս. Գառիբարբն ետք նախագահեց Ջորճիւնէքի սրտազրաւ արարողութեան եւ առաւօտեան դէմ ժառոյց օրուան հանդիսաւոր Ս. Գառիբարբ Ս. Ծննդահան Այլին մէջ: Ապա, երէկուան նման, Միաբանութիւնը շարականի երգեցողութեամբ անցնելով սխնագարգ դասիքէն, բարձրացաւ մեր վանքը՝ նախանայի:

— Ժամը 8ին, երէկուան կարգով, պատկանելի յոյն թաղօրը մեկնեցաւ Բեթղէմէմէն եւ 20 վարկեան ետք հասաւ Երուսաղէմ ու Ջորճիւնէքի մեծ երգելով բարձրացաւ Գառիբարբարեան, ուր ներկաները արձակուեցան Ն. Ամենապատուութեան կողմէ տրուած Ծննդեան աւետիսով:

— Իսկ յերեսաղէմ, Ս. Ծննդեան ճրագալույցի

արարողութիւնները կատարուեցան ի Ս. Եարուսթիւն, Ս. Գերեզմանի տառնին մէջ: Հոգւ. Տ. Արտ. Արդ. Գալիօնեան ժառոյց ճրագալույցի Գառիբարբը, մեր ֆրէշի Ս. Գերեզմանին վրայ իսկ Գերշ. Տ. Մուրիս Արքեպոս. Քէմահանեան նախագահեց Ս. Ծննդահան նախատեսակին:

— Կիրակի առաւօտ ժամը 4ին, Ս. Յակոբեան Մայր Տաճարին մէջ սկսաւ ժամերգութիւնը, որուն աւարտին, Ս. Գառիբարբ մատուցուեցաւ Աւագ Սեդեանին վրայ: Գառիբարբեց, ըստ սովորութեան, Ս. Հրեշտակապետաց վանուց նոր Տեսուչը՝ Հոգւ. Տ. Նարեկ Արդ. Մարֆաշէլեան: Իսկ Գերշ. Տ. Նորայր Եպոս. Գողարեան նախագահեց Ջորճիւնէքի արարողութեան:

Թէ՛ երէկ, եւ թէ՛ այսօր, ի քաղաքայութեան ժառանգաւոր սաներու, օրուան երգեցողութիւնները կատարուեցան տեղացի զպիւրներու կողմէ:

Կէսօրէ ետք Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած նախատեսակին հանդիսապետ էր Գերշ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Բշ. 20 Յուն.— Յիշատակ մեռելոց: Ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարի Աւագ Սեդեանին վրայ պատարագեց Աւագ Թարգման Հոգւ. Տ. Գերեզման Վրդ. Նազարեան: Ապա կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն՝ նախագահութեամբ Հոգւ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ. Գարիկեանին:

* Եր. 25 Յուն.— Է օր Ծննդեան: Ս. Գառիբարբ մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Խորանի ձայնակողմը զանաւոր Ս. Աստուածածնայ Խորանին վրայ: Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Գերեզման Վրդ. Նազարեան:

— Անուանակոչութեան նախատեսակին ի Ս. Եակոբ նախագահեց Լուսարարուպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս:

* Կիր. 28 Յուն.— Տօճ Անուանակոչութեան Տեսնաճ մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Առաւօտեան ժամը 8-30ին, Ամեն. Գառիբարբ Ս. Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը շարժապատշաժ մուտք գործեց Ս. Եարուսթիւն Տաճար, ուր Լուսարարուպետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս ժառոյց օրուան հանդիսաւոր Ս. Գառիբարբը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ: Ս. Գառիբարբը ընթացին, ժառանգ. Վարժարանի եւ Ընծայարանի բովանդակ աւստնողութիւնը ստացաւ Ս. Հաղորդութիւն:

— Վանք վերադարձին, Վոյս ի լուսոյց շարականի երգեցողութեամբ, Միաբանութիւնը յարաւացաւ Հայոց Թաղի մուտքին դէպի Մայրամառ եւ բարձրացաւ Գառիբարբարեան մեծ դասիքը, ուր կատարուեցաւ Ջորճիւնէքի հանդիսաւոր արարողութիւն, նախագահութեամբ Ամեն. Գառիբարբ Ս.

Հոր: Օրհնուհեցան Ս. Աթոռոյ բարիքները եւ երգուհեցան Ծննդեան եւ Մկրտութեան շարականներ, իրեն փակումը Ծննդեան ութօրեայ հանդիսութեանց: Նոյնը կրկնուհեցաւ Վանքի սեղանատան, ժառանգին եւ խոհանոցին մէջ, զլիսաւորութեամբ ժամօրհնող Հոգւ: Տ. Յովսէփ Վրդ.: Օրհնուհեցաւ նաեւ, ի միջի ալլոց, օրուան յատուկ եփիսայի աւանդական ճաշը:

— Յովհ. Կարապետի ծննդեան հանդիսաւոր նախատեսիլին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերլ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Բշ. 27 Յուն.— Տօմ Եմմզեամ Սրբոյմ Յովհաննու Կարապետին: Ս. Պատարագը ժառանգուհեցաւ Մայր Տաճարի Աստղ Խորանի աշակողմը դռնուող Ս. Յովհ. Կարապետի Խորանին վրայ: Ժամաբարնէր Հոգւ: Տ. Նարեկ Արղ. Մարգարէիկան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

* Եշ. 20 Դեկտ.— Կէսօրէ առաջ, եւրոպացւոց Ս. Ծննդեան տօնին առիթով, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, ի գլուխ Միաբանութեան, շնորհաւորական այցելութեան զնաց Լատինաց Ամեն. Ս. Պատրիարքին եւ Յրանչիսկեանց Կիւթոսի փոխանորդին: Ապա, ընկերակցութեամբ Լուսաբարապետ Գերլ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի եւ Տիար Կ. Հինգիւնի, նոյն առիթով այցելեց Պաղպան Նուիրակին եւ Արար-Անկիլիսկեանց Եպիսկոպոսին: Իսկ Հոգւ: Տ.

Կիւրեղ Մ. Վրդ. Գաբրիէան, ընկերակցութեամբ Հոգեշնորհ Հայրերու, այցելեց Յոյս-Կաթողիկներու Եպիսկոպոսին, Հայ-Կաթողիկներու եւ Մարոնիթ Համայնքի մեծաւորներուն եւ Լուսաբարականներու եւ Արար Լուսաբարականներու երէցներուն:

* Դշ. 8 Յուն.— Կէսօրէ առաջ, Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ Ս. Ծննդեան տօնին առիթւ, Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը, ի գլուխ Միաբանութեան, շնորհաւորական այցելութեան զնաց Յունաց Ամեն. Ս. Պատրիարքին: Ապա, Հոգւ: Տ. Յովսէփ Վրդ. Մամուր, ընկերակցութեամբ Հոգեշնորհ Հայրերու, նոյն առիթով այցելեց Ղպտոց, Ասորոց եւ Հապէշաց Եպիսկոպոսներուն:

* Բշ. 20 Յուն.— Կէսօրէ առաջ, մեր Ս. Ծննդեան տօնին առիթով, Պատրիարքարան շնորհաւորութեան եկան յաջորդաբար Յունաց եւ Լատինաց Ամեն. Ս. Պատրիարքները, իրենց Միաբանութեան անդամներով, Յրանչիսկեանց Գերլ. Կիւթոսի Տեղապահը, Ղպտոց, Ասորոց, Հապէշաց եւ Յոյս-Կաթողիկներու Եպիսկոպոսները, դարձեալ իրենց Միաբանութեան անդամներով, Պաղպան Գերլ. Նուիրակը, Անկիլիսկեան Եպիսկոպոսի փոխանորդը եւ Արար-Անկիլիսկեան Եպիսկոպոսը, Հայ-Կաթողիկներու եւ Մարոնիթ Համայնքի մեծաւորները, Լուսաբարականներու եւ Արար-Լուսաբարականներու երէցները, Բարսեղեան, Սպանական եւ Թրքական Ընդհ. Հիւպատոսները եւ այլ 'Հայ Բէ' տարր ականաւոր անձնաւորութիւններ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ս. Ծննդեան Շնորհաւորութիւն Ն. Ս. Օ. Տ. Տ.	1
Վազգէն Ա. Վեհափառ Հայրապետի Հաղորդագրութիւն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Դիւանէն	2
Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր Ծննդեան Պատգամը Բեթղեհէմի Ս. Այրէն	8
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	
Տխուր Երեսօյք	Ա. Գ. 6
Ս. ԳՐԱԿԱՆ	
Հեքամեսաց Առաքեալը	Ե. 9
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
Քրիստոսի Ջոհագործումը	ԲԱՐԳԷՆ ՎՐԴ. ԹՕՓՃԵԱՆ 12
ԳՐԱԿԱՆ	
Նշխարք Տառնայ «Աստուած» քէ լլստղեք» Ռ՝Վ Քաղցր Իմ Որդեակ	Հ. Բ. Ե. ՆԱԶԱՐԷԹ Պ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ Մ. ՄԱՐՈՒԿԵԱՆ ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ 14 30 37
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
Սարգիս Դպիր Յովնանէսեան եւ Իր Անուի Տաղանդագիւն ու Նորայայտ «Քրիստոնէական» Նորագիւտ Հայրենեքու Շարքեր	Գ. ԲԱՐՊՈՒԹՅԱՆ Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ 38 50
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ	
Ակամց Ամալատ կամ Ակմբայ Վանք	Ն. ԵՊՍ. ԵՐՎԱՆԿԱՆ 54
ԳՐԱԵՕՍԱԿԱՆ	
"The Council of Chalcedon and the Armenian Church" "Introduction a la Littérature Armenienne Chrétienne" «Դիւան Արքայատեանի Հայոց Պատմութեան»	Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ 54
Յուդայի եւ Յիւստակարաններ Երուսաղէմի Կիւլպէնկեան Մատենադարանի Հայ Հնատիպ Գիրքերու (1512-1800)	ԿԳՄ. Ա. Գ. 64
Ս. ԵՆՆԵԱՆ ԵՆՈՐ ՀԱՅՈՐԱԳՐԵՐ	
Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Խորէն Ա. Վեհ. Կաթողիկոսէն Դէմքըրըրիի Արքեպիսկոպոսէն Հոռմի Պապական Արեւելեան Հաստատութենէն Հեռագիրներ Հեռագիրներ Գարսիմալ Պէտրի Վախճանման Առթիւ Հ. Բ. Ը. Մ. Ի 55րդ Ընդհ. Ժողովը Ջիկոյց Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան - Հայկական Ձեռնարկներ	80 81 82 83 84 85 86
ՏԵՐՈՒՆԻ	
Ներսէս Պալիոգեան	91
Տէք. Վահան Գալպեան	91
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ԵՆՈՐՍԷՆ	
Եկեղեցական-Բնական Պաշտօնական Բովանդակութիւն	92 95 96
ՅԱՆԵՆՈՒՆ	
Յանկ լլիւնքի Խմբագրութեան եւ Գ. Կիւլպէնկեան Մատենադարանին Նուիրուած Գիրքերու	97

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Յ

«ՍԻՈՆ»-ի ԽՐԱՎԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ԸՆԴՈՐԶԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱՆ ԵՆ ՀԵՏԵԻՆԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

- Սփյուռքահայրենական հետ Մշակ. հասկի համիտէն ստացանք հետեւեալները. —
- ա) Սովետաւայ Ռեծիսուրայի Կազմաւորման Պատմութիւնը — Օլգա Մելիք-Վրթա-
նէսեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 149:
 - բ) Կեանքի Սկիզբի Վրայ — Սաղաթել Յարութիւնեան: Երևան, Հայաստան
Հրատ., 1966, էջ 475:
 - գ) Ելքեր Հայ Միջնադարեան Գեղարուեստական Արձակից — Խմբագրութեամբ և
յառաջ-բարեւոյ Գ. Մելիք-Օհանջանեանի: Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ
Հրատ., 1957, էջ 284:
 - դ) Պատմութիւն Փարէզի և Վեցնայի — Յովհաննէս Տէրզնցի: Պատմութիւն Վեցե-
սիկ Քաղաքի — Խաչատուր Եւսեպիան: Աշխատութեամբ Գ. Ա. Մե-
լիք-Օհանջանեանի: Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատ., 1966, էջ 313:
 - ե) Ազոյանից Աւարտի Գրականութեան Հարցերի Շուրջը — Ա. Շ. Մնացականեան:
Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատ., 1966, էջ 283:
 - զ) Մարդը և Նրա Կերպար Գրականութեան Մէջ — Հ. Մամիկոնեան: Երևան,
Միտք Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 513:
 - է) Չապլին Եւայան (Կեանք և Գործը) — Սեպ Կարապետեան: Երևան,
Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1965, էջ 293:
 - ը) Հայ Մանկագիտութեան Պատմութիւն (Գրաւ Գ.), Հայ Մանկագիտութիւնը Խոր-
հրդային Ժամանակաշրջանում — Ռ. Իշխանեան: Երևան, Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ
Գեղարուեստ Գրադատ, 1966, էջ 310:
 - թ) Սովետական Ռուսաստանի Դերը Հայ Ժողովրդի Ազատագրման Գործում (1917-
1921 թթ.) — Ս. Տ. Ալիշանեան: Երևան, Հայաստան Հրատ., 1966, էջ 112:
 - ժ) Յիսուսի մասին Մատենը և Նրանց Բառական Պատմական Ցանկանքների
Փոխադրութիւնը Ժամանակակից Հայերէնում — Ս. Գ. Արքայանեան: Երե-
ւան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1965, էջ 567:
 - ժա) Հայ-Քուլդարական Գրական Կապերի Պատմութիւնը (1949 թ. դար): Երևան,
Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 251:
 - ժբ) Առանձն Տոմարացոյց — Բ. Ե. Թումանեան: Երևան, Հայաստան Հրատ.,
1965, էջ 13:
 - ժգ) Եկատերինա Դուրեան-Արմէնեան — Խմբագիր՝ Մ. Հարգեանեան: Հեղինակներ
և հաղագիր՝ Ս. Գաղաթիկ, Ռ. Փաշայեան: Լենինական, 1966, էջ 39:
 - ժդ) Յովհաննէս Թումանեանի Կեանքի և Ստեղծագործութիւնը — Կաղաթիկ՝ Լիւսի
Գ. Թաշեան և Յրիգա Ս. Յակոբեան: Նիւթեր Գործընդունում և ժանկա-
կան գրադարաններում ցուցանանքէն հաղագիրը լուս. համար: Երևան,
Հայ Հրատարակչութիւն, 1966, էջ 12-40:
- Թանկագիրքի, Կապերի Գրքի, Տրամադրութիւնը, Ազգային և Գործընդան
կեանքէ (Բ. Հատոր) — Յակոբ Թումանեան (Խաչատուր): Գեղարուեստ, Տպ. Տո-
նիկեան, 1967, էջ 295:
- Երևանի Մշակույթի Անուան Մատենագրանէն ստացանք հետեւեալները. —
- ա) Միջնադարեան Հայաստանի Բառարանագրական Ցուցանանքներ (Տրգ-15րդ Դր.)
— Հ. Ս. Ամարեան: Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատ., 1966, էջ 238:
 - բ) Հիլլեթիսական Գրաւորման Հայաստանը և Մովսէս Խորենացի — Գ. Խ. Սար-
գսեան: Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատ., 1966, էջ 258:
 - գ) Ժե Դարի Հայերէն Ցանկերի Ցուցանանքներ, Մասն Երրորդ (1481-1500
թթ.) — Հ. Ս. Խաչիկեան: Երևան, Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ Հրատ., 1967, էջ 711:
 - դ) Մեկնութիւն Ի Վերջնական Արիւստեյի — Դաւիթ Անյաւթ: Ս. Ս. Արեւատ-
եան: Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատ., 1967, էջ 153:
- Հայ Գրականութիւն (Երրորդ Տպագրութիւն) — Կաղաթիկ Ս. Օշական: Նուէր Ս. Ար-
այ Տպարանէն: Երևան, 1966, էջ 684:

Orwagny U. 42 af/ma 2/1 - 1918a .

Քառ խորանարդ - Սեդրաք Շահէն (Եսայի)։ Պէրսեթ, թղ. Գ. Տօնիկեանը, 1917, էջ 5)։
Հաջապաւ իջի (Գիրք իրկրորդ) - Թարգմանեց Յովաննէս Մարդ (Եր. իրդաւ)։
Թեհրան, Տղ. Մոզերն, 1917, էջ 174։

Պա առխաճառուները հարձի եղեւորքն Բնական Ուսումնասիրութիւն — Գրեց Ազան Տարօնեան: 191 (Պէյրութ, Տպ. Կ. Տօնիկեան, էջ 530: Նուէր եղիլեալէն: Ընթացի Կորց Բարեւ (Բ. Տարի, Ե. Տպագրութիւն) — Աղիշէ Արքեպ. Դուրեան: Հրատ. և Նուէր Ս. Յակոբեան Տպագրութիւն, Նրաստալ, 1917, էջ 110: Ընդհա. Նուսմե (Եկեղեցական, Սաղիմական, Եղեռնական, Հայ Պոստական, Հայ Երանական, Երանական) — Հայեան Ս. Պար. Ինչոյեան (Նուստալ): Պէյրութ, Տպ. Կ. Տօնիկեան, 1917, էջ 283:

Անեսարան Ասեմի — Նուէր Ս. Յակոբեանց Տպարանէն: Երևան, Ծպ. Սրբոց
Յակոբեանց, 1967, էջ 272:

Անկրիմ Ար առեկտան Հարստութեան — Հրանդ Բ. Արմէն (Կուրաւան): Պէյրութ, Տպ.
Գ. Տօնիկեան, 1917, էջ 171:

Պատմության Հայկական Պոնոմար — Պատմագրեց Յովնակիմ Յովնակիմեան (Արշակունի):
Նուէր հեղինակէն: Պէրոս, Եպագրոսիւն: Մ, Կոն, 1967, էջ 95:

Մեզնի էջեր — Միկրան Խաչիբեան: Նուէր Զարմայր Երէցեանէ: Կ. Պոլիս, Տպագր. Ն. Պերպերեան և Որդի, 1918, էջ 73:

Կեանքի Շողեր (Գերթուածներ) 1-7. Վ. Շամենց (նուիրանով): Երևան, ԵՄ.
Ս. Յակոբեանց, 1917, էջ 95:

Վիպագրերին Կոստանդնուպոլսի Մայրաղաղին — Սարգիս Դիմիթր Թովմանյան:
Հրատարակեց Արայ Կալայճան (Զեփրադու): Երևան, 1947, 84 էջ: Ս. Թա-
կոբեանց, 1947, էջ 74:

Երուսաղեմի Հայոց Մայրավանքի և Մրցոց Տաղիւթեմոց Մայր Տաճարը (Հայերէն, Անգլերէն
և Ֆրանսերէն) — Կարգից Կառապետ Ա. Գեղ. Անդրէասեան (Կոլլեկտոր):
Երուսաղեմ, Տպ. Ս. Յակոբեանց, 1967, էջ 24:

Օրացոյց 1918 Նախանշ Քաւին Գրիստոսի, Երզնսաղէմ, Տպ: Ս. Զաւթեանց, էջ 189,
Տօնացոյց 1918 Տարւոյ: Ս. Զոյհ, Մկրտի, Մարտ Եկեղեցւոյ Փարիզի:

Վստիցամ Բարսուկի, Լուսինյան ք. Մարտիրոսի թանգարանի, Արխայրիկի, Կուրե, Երևանի
Մատենադարանէն: Համահաւաք զննական, քննորդը, Թաքցմանը թիւնը
Պարսկերէնի գրաւերէն, յայտարարէն և ծանօթագրութիւնները Գ. Բ. Զեյն
գործերն: Երևան, Հայկական ՍՍՀ Գիտ. Ակադեմիայի Հրատարակութիւն
1967, էջ 258:

Քրիստոս եւ իր Խաչը — Ներսէս Ս. Սարեան: Նուէր ժիրայր Ն. Սարեանէ: Պէյ-
րուք, Գալֆայեան Հրապարակչատուն, 1917, էջ 382:

Յաղթանակը Համերգիցն է — Յաղափին Պերպերեն (նախքան): Պերպեր: Տպ.
Մեարդ, 1917, էջ 382.

Ջոյզ մե Կարմիր Տեսակներ — Շահան Շահնուր: Պէյրուս, Տպ. Շիրակ, 1907, էջ 98:
Անեխա Նիւթեր Հայկ. Տպագրութեան Պատմութեան Վերաբերեալ — Դրեշուր Գասմաճեան

Յուսիս Իսթոնի Մեթեն — Վարդապետ Զէյթունցեան, Գահիրէ, Տպ. Ոսկեհատ, 1967, էջ 52:

Գրպանի ժամագրիք (Ա. Տպագրութիւն) — Հրատ: և Եռէէր Գ. Տօնիկեան Հրատա-

Լեյտի Իգնատի (Բարոյանից Ե. Յուզիչ Վէպ) — Միտիո Նէնքի Ունուտի Զրան. և նաեւ

Քամու վերնոյն: Պէյրուսի, 1948, էջ 427: *

Օսմանեան Կեդրադիտութեան Մոլթ Ժողեր-էն Իթիքիւտի Հալաքիմը Մեալիքները (A.T.S.y-q-

Հրատ. և նաև էր ըստ վերնոյն: 9էյրուծ, 1968, էջ 329Ն. Գ

206՝ Յոթեկեա՛ն Եղ. Խաթեմն Տօղրամմեա՛նի՛ (Իր Ուսուցչեւ թեա՛ն՝ Ռահեայ, Զորեղեա՛նի յաւիթում) — Թաբուլիւն Ծ. Վրդ. Մաւշեան (Նաւարիանոսն) Գ. Դիբէա, Տպ. Ա.

Միջնադարեան Աղանդների Նազման եւ Զարգացման Պատմութիւնից և Ե. Գ. Տէր-Մինաս-

Այսպես (Հեռախոսահայր)՝ Երևանի, Հայկական ՍՍԻՖ-ի հարաստությանը Հեռ. խոսակցությունը 1976,
հիշ 237:

